

Vägen till förändring?

En studie av socialtjänstens arbete
med ungdomar som begår brott

Anki Olsson

FoU
Nordväst

STOCKHOLMS LÄN

Forskningsrapport 2008:1

Forskningsrapport 2008:1

Vägen till förändring?

**En studie av socialtjänstens arbete
med ungdomar som begår brott**

Anki Olsson

**Forsknings- & utvecklingsenheten
för socialtjänstens individ- och
familjeomsorg i nordvästra Stockholm:**

*Ekerö, Järfälla, Sigtuna, Sollentuna,
Solna, Sundbyberg,
Upplands-Bro, Upplands Väsby*

Anki Olsson

Vägen till förändring?

En studie av socialtjänstens arbete med ungdomar som begår brott

Forskningsrapport 2008:1

FoU-Nordväst – Forsknings- och utvecklingsenheten för socialtjänstens individ- och familjeomsorg i nordvästra Stockholm: Ekerö, Järfälla, Sigtuna, Sollentuna, Solna, Sundbyberg, Upplands-Bro, Upplands Väsby

Beställning görs från:

Post: FoU-Nordväst , Tingsvägen 17 B, 191 86 Sollentuna

Fax: 08-625 17 69

E-mail: fou-nordvast@sollentuna.se

© Alla rättigheter förbehållna Forsknings- och utvecklingsenheten samt författaren

Grafisk form (omslag): Cristina Josefsson

Tryck: Tryckpaketet, Ockelbo, 2008

ISBN: 978-91-89681-18-7

ISSN: 1651-7830

Förord

Ungdomar som begår brott är en vanlig anledning till att socialtjänsten utreder och genomför insatser i synnerhet för tonårspojkar. Vård inom socialtjänsten är också den dominerande påföljden för unga som dömts för brott. Det är ett svårt och komplicerat uppdrag socialtjänsten ges, samtidigt som det anses ha stor juridisk betydelse.

Föreliggande arbete är en studie av påverkansprogram för dessa ungdomar i fem kommuner i nordvästra Stockholms län. Rapporten är resultatet av ett så kallat FoU-projekt – att socialarbetare väckt en fråga om sitt arbete som de sedan undersökt i samarbete med och under handledning av FoU-enheten. Ett led i detta arbete är det så kallade arbetande seminariet, vilket innebär att socialarbetare från alla nordvästkommunerna i seminarieform deltagit i insamlande av material och analys samt olika föreläsningar som arrangerats i anknnytning till detta. Insamling av data från brotts- och misstankeregistret har genomförts efter prövning i Regionala etikprövningsnämnden i Stockholm.

Anki Olsson, socionom verksam vid Sollentuna kommun, har genomfört studien med handledning av Carina Gyllner, FoU-assistent vid FoU-Nordväst. Ann Palm har haft det övergripande ansvaret. Arbetet har finansierats dels via FoU-medel för denna typ av projekt, dels av Sollentuna kommun.

FoU-Nordväst riktar ett varmt tack till alla som medverkat till att denna rapport kommit till stånd. Den är framförallt resultatet av författarens stora engagemang liksom kompetens i dessa frågor.

Sollentuna i maj 2008

Ann Palm
FoU-chef

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

<u>SAMMANFATTNING</u>	9
<u>KAPITEL 1 – INLEDNING</u>	11
<u>BAKGRUND OCH SYFTE</u>	11
<u>METOD OCH GENOMFÖRANDE</u>	13
<u>KAPITEL 2 – KUNSKAPSLÄGE OCH TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER</u>	15
<u>KUNSKAPSLÄGE</u>	15
Kort om ungdomskriminalitet	15
Socialtjänstens roll inom påföljdssystemet för unga lagöverträdare	16
Påverkansprogram för ungdomar som begått brott	19
Verksamma behandlingsinsatser	20
<u>TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER</u>	22
Tonårstidsbegränsad eller långvarig kriminalitet	22
Kriminell utveckling, risk- och skyddsfaktorer	23
Val av livsstil	25
Vändpunkter och förändringsprocesser	27
Tre principer för effektiv behandling	28
<u>KAPITEL 3 – KARTLÄGGNING OCH UPPFÖLJNING</u>	
<u>AV YTTRANDEN</u>	29
<u>INLEDNING</u>	29
Syfte och genomförande	29
Deltagande nordvästkommuner	30
<u>KARTLÄGGNING OCH UPPFÖLJNING AV YTTRANDEN – DELSTUDIENS RESULTAT</u>	32
Ungdomarna i socialtjänstens yttranden	32
Beskrivna livsområden (risk- och skyddsfaktorer)	35
Socialtjänstens bedömningar	41
Föreslagna insatser	44
Uppföljning av yttranden (registerstudie)	46
Identifierade högriskfaktorer	49
<u>ANALYS OCH DISKUSSION</u>	50
Informationen i socialtjänstens yttranden	
– viktigt kunskapsunderlag av varierande kvalitet	50
Vård- och insatsbedömningar i socialtjänstens yttranden	52

Effektiva insatser?	55
Många ungdomar återfaller i brott	56
Sammanfattande slutsatser – kartläggning och uppföljning av yttranden	58
<u>KAPITEL 4 – PÅVERKANSPROGRAM I NORDVÄSTKOMMUNERNA</u>	60
<u>INLEDNING</u>	60
Syfte och genomförande	60
Arbetsgrupperna	61
<u>PÅVERKANSPROGRAM I NORDVÄSTKOMMUNERNA</u>	
<u>– DELSTUDIENS RESULTAT</u>	62
Börja från början	62
Påverkansprogrammets målgrupp	64
Tydlig konsekvens och positiv förändring – programmets mål och syften	66
Konsekvens och dialog – programmets utformning och innehåll	68
”Att ändra livsstil” - tankar kring förändring och motivation	74
”En positiv kraft” – föräldrars roll och delaktighet	78
”Positiva erfarenheter är väl alltid bra”	
– behandlarnas tilltro till programmets effekt	79
”Att veta vad man gör och varför” – om samsyn och säkerhet	81
Framtidens påverkansprogram	83
<u>ANALYS OCH DISKUSSION</u>	84
Påverkansprogrammen som behandlingsinsats	85
Brottsprevention som målsättning	91
Sammanfattande slutsatser – påverkansprogram i nordvästkommunerna	91
<u>KAPITEL 5 – UNGDOMAR BERÄTTAR</u>	93
<u>INLEDNING</u>	93
Syfte och genomförande	93
Ungdomarna	95
<u>UNGDOMAR BERÄTTAR – DELSTUDIENS RESULTAT</u>	98
Berättelser om bakgrunden till brott	98
Synen på brott	101
Konsekvenser av brott	104
Konsekvensprogrammet	106
Förändringsprocesser – Ungdomarnas berättelser om tiden som gått sedan det aktuella brottet och var de står idag	117

<u>ANALYS OCH DISKUSSION</u>	125
Ungdomar begår brott i grupp, men behandlas individuellt	125
Vändpunkter och förändringsprocesser	128
Motivation, tro på den egna förmågan och positiva förväntningar	131
Ungdomarnas bild av Konsekvensprogrammets betydelse för förändring och ett liv utan brott	132
Sammanfattande slutsatser – ungdomar berättar	133
<u>KAPITEL 6 – AVSLUTANDE DISKUSSION</u>	135
<u>REFERENSLISTA</u>	139
<u>BILAGOR</u>	143
<u>1) METODDISKUSSION</u>	143
<u>2) FORMULÄR FÖR KARTLÄGGNING AV YTTRANDE</u>	147
<u>3) FORMULÄRGUIDE</u>	153
<u>4) INTERVJUGUIDE – BEHANDLARE</u>	158
<u>5) INFORMATION OCH SAMTYCKESFORMULÄR</u>	159
<u>6) INTERVJUGUIDE - UNGDOMMAR</u>	160

SAMMANFATTNING

Vägen till förändring? är en studie av socialtjänstens arbete med unga lagöverträdare. Fem nordvästkommuner – Ekerö, Järfälla, Sollentuna, Solna och Upplands Väsby – ingår i studien. Syftet är utökad kunskap om hur det går för de ungdomar som aktualiseras vid socialtjänsten genom begäran om yttrande med stöd av 11 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL). Speciellt fokus har lagts på kommunernas påverkansprogram.

Undersökningen har genomförts i fyra delstudier:

1. Akt- och dokumentstudie över samtliga ungdomar som socialtjänsten har skrivit yttranden kring under perioden 050101-060630
2. Registerstudie av polisens misstanke- och lagföringsregister i november 2007
3. Gruppintervjuer med behandlare som arbetar med påverkansprogram
4. Enskilda intervjuer med sex ungdomar som genomgått påverkansprogram i Sollentuna kommun under åren 2004-2006

De första två delstudierna har analyserats med hjälp av beskrivande statistik, medan de två sista analyserats kvalitativt.

Akt- och dokumentstudien omfattar yttranden för 176 ungdomar, främst pojkar 16-17 år. Den vanligaste orsaken till begäran om yttrande är misstänkt misshandel, stöld och skadegörelse. Majoriteten av ungdomarna har tidigare utretts av socialtjänsten och en fjärdedel har tidigare upprättade yttranden. Informationen om den unges sociala situation är omfattande, men inte alltid kopplad till kända risk- och skyddsfaktorer för kriminellt beteende. Påverkansprogram är den vanligaste föreslagna insatsen och föreslås för ungdomar med skiftande problematik. Uppföljningen i polisens brottsregister visade att 48 procent av ungdomarna återrapporterats för nya brott. Tre kategorier av beskrivna riskfaktorer förefaller innebära hög risk för återfall i brott – beteendeproblem, narkotikamissbruk och hög brottsbelastning.

Påverkansprogram är ett samlingsnamn för olika typer av strukturerade program som syftar till brottsprevention. De intervjuade behandlarna framhåller dock självreflektion som ett mer realistiskt behandlingsmål. Programmen riktar sig vanligen till förstagångsdomda ungdomar i åldern 15-16 år och bedrivs individuellt. Påverkansprogrammen är teoretiskt välgrundade, men ibland saknas nödvändig tid för metoddiskussioner eller kontakt mellan utredare och behandlare. Insatserna beskrivs vara individanpassade men av intervjuerna framgår att kunskap om den unges behov ofta brister.

De intervjuade ungdomarna har olika uppfattning om programmets betydelse – från att det inte gjorde någon skillnad till att det var avgörande för att kunna förändra sin livssituation och avstå från brott. Relationen till behandlaren var viktig. De som haft hjälp av programmet beskriver en personlig och öppen atmosfär i samtalen, att behandlaren visat förståelse samtidigt som han/hon har engagerat och utmanat tankesätt och handlingsstrategier. Programmet bidrog till att de reflekterade över och tänkte annorlunda om de brott de begått och om hur de skulle kunna undvika att återfalla i brott. Det som haft störst betydelse för att ungdomarna idag har valt ett liv utan kriminalitet är ändå olika dramatiska händelser som förändrat deras liv, deras personliga mognad och/eller stöd från familjen. Några ungdomar säger sig inte ha gjort några medvetna val eller förändringar. Andra beskriver hur de gjort aktiva val och förändrat sitt umgänge och sina fritidsintressen för att kunna avstå från brott. Delstudien visar att socialtjänstens insatser, ur ungdomarnas eget perspektiv, kan vara till hjälp och att professionella kan underlätta den unges förändringsprocess.

KAPITEL 1 - INLEDNING

BAKGRUND OCH SYFTE

Ungdomskriminalitet är ett ständigt uppmärksammat och diskuterat ämne, inte minst inom socialtjänsten. Vård inom socialtjänsten är den dominerande påföljden för unga som dömts för brott (Brå 2005:13). Överlämnande för vård inom socialtjänsten har en lång tradition i det svenska rättssystemet, men påföljden blir med jämna mellanrum ifrågasatt och föremål för kritik. Socialtjänstens roll inom påföljdssystemet för unga lagöverträdare har under de senaste åren blivit allt mer komplex - vården ska tillgodose både den unges individuella behov och vara anpassad till straffsystemets krav på förutsebarhet, proportionalitet och konsekvens (SOU 2004:122).

Inom socialtjänsten i Sollentuna bedrevs under år 2005/2006 ett projekt kring unga lagöverträdare - *Hur socialtjänsten ska arbeta med unga lagöverträdare?* Projektets mål var att utifrån gällande lagstiftning skapa fungerande rutiner för hur socialtjänsten förhandsbedömer, utreder och upprättar yttranden när ungdomar begår, misstänks för och döms för brott. Vilka insatser föreslås dessa ungdomar och vilken kunskap finns om insatsernas betydelse för ungdomarnas situation? Projektet bidrog till att lyfta upp ämnet till diskussion, bland handläggare och behandlare som möter unga lagöverträdare inom socialtjänsten, men även inom rättsväsendet i Sollentuna. Genom projektarbetet uppmärksammades behovet av kunskapsbaserade rutiner för hur socialtjänsten ska utreda och bedöma unga lagöverträdare samt behovet av utvärderade insatser för dessa ungdomar inom socialtjänsten.

Enligt Brottsförebyggande rådets kartläggning *Vård för unga lagöverträdare* (Brå 2005:13) är samtalet socialtjänstens mest använda verktyg i arbetet med unga som dömts för brott. På senare år har det blivit allt mer populärt att utforma strukturerade samtalsserier utifrån i förväg bestämda teman. En insats som blivit allt vanligare är påverkansprogram, ett samlingsnamn för olika typer av strukturerade program där bland annat samtal, värderingsövningar och studiebesök kan ingå. I nordvästra Stockholms län erbjuds någon form av påverkansprogram för unga lagöverträdare som insats genom socialtjänsten i flera kommuner. Programmen är vanligt förekommande insatser för ungdomar som döms till vård inom socialtjänsten. Insatserna har emellertid inte utvärderats, varför vi idag saknar en samlad kunskap om vilka ungdomar som döms att genomföra påverkansprogram, hur ungdomarna upplevt programmen eller om insatsen kan sägas verka brottspreventivt.

Utifrån ovan beskrivna bakgrund utformade socialtjänsten i Sollentuna tillsammans med FoU-Nordväst utvärderingsplanen för studien Unga lagöverträdare

och påverkansprogram. Fem kommuner i nordvästra Stockholms län – Ekerö, Järfälla, Solna, Sollentuna och Upplands Väsby – har medverkat i studien.

Studiens syfte

Syftet med studien är att följa upp de ungdomar som aktualiserats vid socialtjänsten genom begäran om yttrande med stöd av 11 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL). Kan vi identifiera vilka insatser som leder till vilket utfall – för vilka ungdomar? Speciellt fokus har lagts på nordvästkommunernas påverkansprogram. Avsikten är även att undersöka hur socialsekreterare bedömer vårdbehov och föreslår insatser i yttranden angående ungdomar som misstänks för brott.

Följande frågeställningar har undersökts:

- Vilka ungdomar förekommer i socialtjänstens yttranden? Hur beskrivs ungdomarna i dessa yttranden?
- Vilka insatser föreslås i socialtjänstens yttranden? Kan valet av insatser relateras till beskrivna faktorer i ungdomarnas bakgrund och aktuella situation?
- Hur många och vilka ungdomar återkommer i misstanke- och lagföringsregister?
- Hur beskriver ungdomar och socialarbetare påverkansprogrammen, dess förutsättningar och innehåll? Hur värderar de programmen och hur bedömer de utfallet i förhållande till insatserna?
- Vilka delar i påverkansprogrammen bedöms verksamma för att förebygga brott? Finns stöd för insatserna i tidigare forskning?

Sammanfattningsvis är syftet att undersöka utfallet av socialtjänstens arbete med unga lagöverträdare för att i nästa led diskutera hur socialtjänstens arbete kan förbättras.

Socialarbetare delaktiga i studien

Unga lagöverträdare och påverkansprogram är ett FoU-projekt, där medarbetare vid socialtjänsten i nordvästkommunerna har initierat och varit delaktiga i genomförandet av studien. En till två representanter från var och en av de fem deltagande kommunerna har bjudits in till en serie av så kallade *arbetande seminarium* som har löpt parallellt med studien. Seminarierna har tjänat som forum för kunskapsutveckling och erfarenhetsutbyte kring arbetat med unga lagöverträdare. Seminariegruppen har varit med och diskuterat projektets genomförande och de har fått fortlöpande information om studiens resultat. Gruppen har även bidragit till studiens genomförande, bland annat genom verksamhetsbeskrivningar av den egna kommunens påverkansprogram.

Förväntad betydelse

Idag diskuteras allmänt behovet av att utveckla ett kunskapsbaserat socialt arbete som bygger på systematisk granskning och värdering av utfall, till exempel när socialtjänsten ska utreda och bedöma unga lagöverträdare. Utfallen är emellertid ofta inte så entydiga som förväntat, men resultaten kan ändå visa på tendenser och komma till stor nytta.

Studien är ett led i nordvästkommunernas uppföljning och utveckling av arbetsmetoder och insatser för unga lagöverträdare. Förhoppningen är att studien ska bidra till utökad kunskap som bas för socialtjänstens arbete med ungdomar som begår brott och kunna ligga till grund för vidareutveckling av insatserna för dessa ungdomar. Projektet förväntas även bidra med säkrare underlag för socialtjänstens bedömning av vilka ungdomar som kan och vilka som inte kan tillgodogöra sig påverkansprogram.

METOD OCH GENOMFÖRANDE

I denna studie har vi sökt besvara ovan nämnda frågeställningar genom att kombinera olika metoder. Dels har vi arbetat utifrån ett kvalitativt perspektiv där vi genom intervjuer sökt svar på *vad* och *hur*, dels har vi använt kvantitativt perspektiv med mängddata för att besvara frågor som *hur mycket* och *hur många*. I studien kombineras även inslag av olika utvärderingsmetoder: process-, utfalls- och brukarutvärdering (Weiss, 1998).

Undersökningen har genomförts i fyra delstudier:

1. Akt- och dokumentstudie över ungdomar som socialtjänsten har skrivit yttrande (11 § LUL) kring på grund av misstänkt kriminalitet. Studien omfattar samtliga ungdomar som aktualiserats för yttrande inom socialtjänsten i de fem nordvästkommunerna under perioden 050101 – 060630, totalt 176 ungdomar.
2. Registerstudie av vilka ungdomar som återrapporterats i misstanke- och lagföringsregister.
3. Gruppintervjuer med behandlare som arbetar med påverkansprogram i de fem nordvästkommunerna. Samtliga behandlare som arbetade med programmet under perioden 2005 – 2006 har bjudits in till intervju. Totalt har 12 behandlare intervjuats för studien.
4. Enskilda semi-strukturerade intervjuer med ungdomar som genomgått påverkansprogram i Sollentuna kommun. Delstudien bygger på intervjuer med sex strategiskt valda ungdomar som genomgått påverkansprogram inom ramen för en brottspåföljd och som inte återrapporterats till socialtjänsten på grund av misstänkt kriminalitet före 070701.

Akt- och registerstudier har genomförts för att ta fram information om de ungdomar som aktualiserats vid socialtjänsten utifrån en begäran om yttrande (11 § LUL) på grund av misstänkt kriminalitet. Yttrandena har studerats med hjälp av ett formulär (se metodbilaga). De uppgifter som efterfrågats omfattar socialtjänstens beskrivning av ungdomarna, socialtjänstens bedömning och vilka insatser som föreslagits i yttrandena. Ungdomarna har följts upp i socialregistret under juli 2007. För att få en bild av återfall i brott har uppgifter om ungdomarna inhämtats genom polisens brottsregister i november 2007.

Syftet med studien är även att söka förståelse för ungdomars och behandlares erfarenheter av påverkansprogram. Vi har därför valt att komplettera kvantitativt material med intervjuer. Genom kvalitativa metoder kan vi söka förståelse för ett program utifrån behandlares och deltagares perspektiv, upplevelser och erfarenheter. För att undersöka programmets genomförande och *programteorier*¹ kompletteras dokumenterad information med gruppintervjuer med de behandlare som arbetar med programmen. För att få förståelse för ungdomars erfarenheter av påverkansprogram har semi-strukturerade intervjuer genomförts med ungdomar som deltagit i programmen. Enligt Galbavy (2003) erbjuder kvalitativ forskningsmetod och personliga intervjuer en möjlighet att få insyn i sociala processer som bidrar till antisocialt beteende och framgångsrik rehabilitering.

En mer detaljerad beskrivning av genomförande och tillvägagångssätt för varje delstudie presenteras i inledningen av de kapitel som redovisar studiens resultat – *Kartläggning och uppföljning av yttranden* (delstudie 1 och 2), *Påverkansprogram i nordvästkommunerna* och *Ungdomar berättar*. För metoddiskussion, se bilaga 1.

¹ *Programteorin* är den kedja av antaganden som förklarar hur aktiviteten i ett program förväntas leda till önskad förändring för deltagaren

KAPITEL 2 - KUNSKAPSLÄGE OCH TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

KUNSKAPSLÄGE

Kort om ungdomskriminalitet

Stöld är ett vanligt brott bland unga. I Brottsförebyggande rådets (Brå) riksrepresentativa självdeklarationsundersökning år 2005 uppgav omkring hälften av ungdomarna i årskurs nio att de begått en stöldrelaterad handling någon gång under de senaste tolv månaderna. Vanligast är stöld i skolan respektive i affär, något som ungefär var fjärde femtonåring gjort sig skyldig till. Däremot är det ovanligt att ungdomar begår grövre stöldbrott som att t ex stjäla en bil. Skadegörelse och klotter är också vanligt förekommande bland ungdomar. Omkring en femtedel av ungdomarna uppger att de har klottrat eller gjort sig skyldiga till skadegörelse. Cirka sex procent av ungdomarna i årskurs nio uppger att de slagit någon (som inte tillhör familjen) så att denne behövt sjukvård. Däremot är det ovanligt att ungdomar har hotat någon för att få pengar eller andra värdesaker, skadat någon med tillhygge eller slagit en familjemedlem. De brottshandlingar som är vanligast förekommande hos pojkar är i stort sett också de vanligaste bland flickor. Det är dock fler pojkar än flickor som begår våldsbrott och mer allvarliga stöldrelaterade brott. Skillnaderna är dock små för mer vanligt förekommande stöldbrott, som stöld och snatteri i affär (Brå 2006:7).

Tabell 1. Andelen ungdomar(åk 9) som år 2005 uppgav att de begått olika brottshandlingar under de senaste 12 månaderna, efter kön. Procent (Brå 2006:7)

	Pojkar	Flickor
Stöld	59,1	46,3
Skadegörelse	37,7	29,1
Våld (exkl burit kniv)	12,1	4,9
Narkotika	7,1	6,0

Brottsligheten är tämligen ålderssegregerad - ungdomar gör sig sällan skyldiga till vuxenbrott (som rattfylla och ekobrott) och brottoffret är ofta en jämnåring (Social rapport, 2006). Ungdomar begår främst brott tillsammans med andra ungdomar. Allt från skadegörelse till rån begås ofta i grupp (Brå 2005:13). Ungdomar begår brott i homogena grupper avseende ålder, bostadsområde och tidigare kriminella erfarenheter. Grupperna omformas ofta och kan snarare beskrivas som ungdomsnätverk än som "gäng" (Sarnecki, 2001). I en annan svensk studie har man undersökt de allra grövsta ungdomsbrotten, dödligt våld. I nästan hälften av fallen begicks dessa brott av flera gärningsmän (jämfört med 14 procent för vuxna). Fler förövare blir ännu mer vanligt om man tittar på dödligt våld utomhus, mot obekanta och vid "spontana" brott i samband med festande samt vid

personrån. Detta gäller dock enbart för pojkar (ca 100 personer). De flickor som gjorde sig skyldiga till dödligt våld under den studerade perioden (ca 10 personer) var samtliga ensamma förövare (Granath, 2007).

Generellt sett är tonåren den ålder då flest personer begår brott, toppen ligger på 15–17 år (Brå 2005:13). Detta betyder dock inte att de flesta brott begås av ungdomar – majoriteten av registrerade brott begås av vuxna gärningsmän (Social rapport 2006). Majoriteten av ungdomar i årskurs nio har begått brott vid något enstaka tillfälle. Av de ungdomar som uppgett att de begått brott i självdeklarationsundersökning år 2004 var det en tredjedel av flickorna som sa sig ha begått fler än fem brott jämfört med 50 procent av pojkarna. De flesta ungdomar begår endast brott under en begränsad tid. En liten grupp brottsdebuterar dock tidigt och fortsätter in i vuxen ålder. Denna grupp begår många brott, många olika typer av brott och förhållandevis allvarliga brott (Brå 2005:13).

Andelen ungdomar som uppger att de begått brott har inte ökat under de senaste tio åren. Snarare kan man se minskningar av flera brottshandlingar, exempelvis vandalism, klotter och stöldrelaterade brott. Andelen ungdomar som uppger att de varit delaktiga i någon våldsrelaterad handling har varit konstant mellan åren 1995 och 2005 (Brå 2006:7).

Socialtjänstens roll inom påföljdssystemet för unga lagöverträdare

Tanken att barn inte ska straffas på samma sätt som vuxna har en lång tradition inom det svenska påföljdssystemet. Barn ska särbehandlas eftersom de är just barn. Barn ska i första hand överlämnas till de sociala myndigheterna för vård utifrån sina behov, men det anses samtidigt vara viktigt att barn får ta ansvar för sina brottsliga handlingar (Tärnfalk, 2007). Straff och påföljder ska dock anpassas till den unges ålder, mognad och behov av stöd från samhället. Lagstiftaren pekar på att barn och ungdomar som begår kriminella handlingar ofta är ”utsatta” och har ”ett särskilt behov av stöd och hjälp”. För att kunna förhindra att ungdomar utvecklar en kriminell livsstil menar lagstiftaren att hela den unges livssituation måste beaktas, liksom att hänsyn ska tas till att unga pojkar och flickor som begår brott har olika villkor och behov (Prop. 2005/06:165).

Socialtjänsten har en central roll i straffprocessen kring barn och unga som misstänks för brott. Socialtjänsten ansvarar för barn och ungas sociala situation och behov enligt Socialtjänstlagen (2001:453) och Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Domstolarnas uppgift att döma och straffa för brott regleras i Brottsbalken. Socialtjänsten och domstolarna är självständiga i förhållande till varandra, men förväntas samverka under straffprocessen för unga lagöverträdare (Tärnfalk, 2007).

I vissa avseenden gäller särskilda regler för hur polis, åklagare och domstol ska handlägga ärenden om brott där den misstänkte är under 21 år. Dessa återfinns i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL). Många påföljder kan tillämpas på såväl unga som vuxna lagöverträdare, men det finns även särskilda påföljder för ungdomar som dömts för brott – exempelvis *överlämnande till vård inom socialtjänsten*² och *sluten ungdomsvård*³ (Thunved, Clevesköld & Thunved, 2003).

Innan beslut fattas i åtalsfrågan ska åklagaren, om den unge var under 18 år när brottet begicks, begära *yttrande* från socialtjänsten. Om den åtalade är under 21 år kan motsvarande yttrande begäras av domstol (a a). Socialtjänstens yttrande utgör ett officiellt svar på åklagares eller domstols begäran enligt LUL och tillmäts stor juridisk betydelse. I yttrandet ska framgå om socialtjänsten avser att vidta åtgärder och om så är fallet ska planerade insatser, dess omfattning och varaktighet preciseras (11 § LUL). Socialtjänstens yttrande är enligt bestämmelserna i Socialtjänstlagen att anses som jämställt med en utredning. Barnets bästa ska utredas, redovisas och beaktas i enlighet med Socialtjänstlagen (Tärnfalk, 2007).

Socialtjänstens roll inom påföljdssystemet för unga lagöverträdare har under de senaste åren blivit allt mer komplex - vården ska tillgodose både den unges individuella behov och vara anpassad till straffsystemets krav (SOU 2004:122).

Lagreformer med betydelse för socialtjänstens arbete med unga lagöverträdare

År 1999 infördes genomgripande förändringar i påföljdssystemet för unga lagöverträdare. I fråga om påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten gavs de straffrättsligt motiverade kraven på *förutsebarhet*, *proportionalitet* och *konsekvens* större utrymme. Bakgrunden till förändringarna var bland annat kritik för bristande trovärdighet som riktats mot påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten. Främst handlade kritiken om att rättsväsendet hade för lite kunskap om och begränsat inflytande över vad som hände med de ungdomar som överlämnats till vård. För att tillgodose principen om förutsebarhet reglerades att socialnämndens yttrande måste innehålla en vårdplan. Tidigare hade enbart socialtjänsten bedömt vilka insatser som var bäst för de ungdomar som överlämnades till vård inom socialtjänsten. Proportionalitetsprincipen som infördes

² Påföljden innebär att rätten lämnar över till socialtjänsten i den unges kommun att genomföra åtgärder för att komma till rätta med den unges brottslighet. Ett överlämnande kan bara ske om socialtjänsten i det enskilda fallet rekommenderar detta och om rätten anser att de planerade åtgärderna är tillräckligt ingripande i förhållande till brottets straffvärde.

³ Sluten ungdomsvård innebär ett tidsbestämt frihetsstraff, maximalt fyra år, på låst institution i statens institutionsstyrelsens regi. Påföljden är ungdomsspecifik och infördes som en regelmässig ersättning för fängelse, när sådant straff funnits vara det enda lämpliga.

innebar dock att domstolen på ett mer uttalat sätt skulle pröva om de åtgärder socialtjänsten föreslår är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottets straffvärde. Konsekvensprincipen tillgodosågs genom tydligare krav på uppföljning av påföljden (Prop. 2005/06:165).

I januari 2007 genomfördes ett antal lagändringar som berör socialtjänstens arbete med unga lagöverträdare. Förändringarna genomfördes delvis som en reaktion på uppmärksammade brister i påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten (Prop. 2005/06:165). Bland annat hade det visat sig att några av de ungdomar som dömdes till denna påföljd inte hade något egentligt vårdbehov, utan föreslogs insatser på grund av att det saknades bra alternativa påföljder (Brå 2008:1). *Ungdomstjänst*⁴ infördes som självständig påföljd, för att kunna användas för ungdomar som inte har ett behov av socialtjänstens insatser. Ett yttrande måste inte ha hämtats in från socialtjänsten för att rätten ska kunna döma till ungdomstjänst. Påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten bytte namn till *ungdomsvård* och ska vara reserverad för unga med ett faktiskt vårdbehov. Ökade krav ställs även på socialnämnden att i yttrande till åklagaren precisera den unges särskilda vårdbehov och redovisa de åtgärder som nämnden avser vidta (Prop. 2005/06:165).

Vård inom socialtjänsten – den vanligaste påföljden för ungdomsbrott

Trots att man har kunnat se att andelen ungdomar som begår brott inte har ökat under de senaste tio åren har antalet ungdomar som döms i domstol ökat. Tidigare dömdes endast ungdomar som begått allvarliga och grova brott. I dagsläget döms de flesta för stöld och misshandel, vilket är vanligt förekommande brott bland ungdomar. Det är inte ungdomarna eller deras brottslighet som har förändrats över tid, utan främst rättsväsendets strategier. För de grövsta brotten (dödligt våld och försök till mord/dråp) har påföljden gått från vård inom socialtjänsten till slutet ungdomsvård (Granath, 2007). Vid sidan av böter är överlämnande till vård inom socialtjänsten dock fortsatt den vanligaste påföljden för unga som begått brott (Tärnfalk, 2007).

Samtalet är socialtjänstens mest använda verktyg i arbetet med unga som dömts för brott. Samtalet kan se olika ut - det kan ske med ungdomar enskilt, i grupp eller med föräldrar närvarande, det kan fokusera på den unges syn på brott eller ha en mer allmänt stödjande karaktär. På senare år har det blivit allt mer populärt att utforma så kallade *strukturerade samtalsserier* utifrån i förväg bestämda teman

⁴ Påföljden ska innehålla oavlönat arbete samt ”annan särskild verksamhet” som närmare bestäms av socialnämnden. Bland annat anser lagstiftaren att den unge bör få möjlighet att reflektera över sin livssituation och diskutera de brott han eller hon begått.

(Brå 2005:13). Enligt officiell kriminalstatistik återfaller en relativt stor del av de ungdomar som lagförs för brott. Nästan 70 procent av de ungdomar som dömdes till vård inom socialtjänsten år 2002 hade dömts för nya brott inom tre år (Brå 2008:1).

Påverkansprogram för ungdomar som begått brott

En insats som blivit allt vanligare inom socialtjänsten är *påverkansprogram*, ett samlingsnamn för olika typer av strukturerade program där bland annat samtal, värderingsövningar och studiebesök kan ingå (Brå 2005:13). Det finns ingen tydlig definition av vad ett påverkansprogram egentligen är. På en övergripande nivå står begreppet påverkansprogram för en arbetsform, att socialtjänsten har en i förväg mer eller mindre detaljerad plan för hur ett antal träffar med ungdomar ska genomföras (Brå 2008:1). Olika typer av påverkansprogram föreslogs i närmare hälften av vårdplanerna för ungdomar som dömdes till vård inom socialtjänsten år 2004 (Brå 2005:13). Inom svensk socialtjänst har påverkansprogram för unga lagöverträdare bedrivits under en relativt kort tid. Programmen fick snabbt genomslag efter de lagändringar som infördes i påföljdssystemet för unga lagöverträdare 1999. En förklaring till detta kan vara att programmets innehåll och omfattning lätt kan beskrivas i en vårdplan, något som svarade väl mot lagens nya krav på förutsebarhet och proportionalitet (Brå 2008:1).

I rapporten *Kommunernas påverkansprogram och deras deltagare år 2004* (Brå 2008:1) har Brå kartlagt cirka 180 pojkar som genomgått påverkansprogram. Av studien framgick att utformandet av socialtjänstens programverksamheter bestäms helt och hållet lokalt. I studien återfanns ett fåtal etablerade *manualbaserade*⁵ program, men de flesta ungdomarna deltog i lokalt utformade påverkansprogram. Programmets innehåll varierade, men återkommande inslag var studiebesök, samtalsserier och föräldrasamtal. Studien visade på stora skillnader när det gäller påverkansprogrammets omfattning, vanligast var dock 6 – 8 träffar. Programmen genomfördes oftast individuellt, men det förekom även att de hölls i grupp. 63 procent av ungdomarna i studien genomgick ett program som helt eller delvis var individanpassat. Vanligast var att programmet anpassats efter vilken typ av brott den unge dömts för.

Majoriteten av ungdomarna i Brås studie deltog i ett program som innehöll studiebesök. En del studiebesök beskrevs som huvudsakligen informativa (exempelvis besök hos kronofogde för att få information om hur man kan hantera skadestånd och böter), medan andra främst syftade till att förändra den unges attityd till brott. I några program försökte man avskräcka den unge från fortsatt brottslighet (exem-

⁵ Manualbaserade program bedrivs i enlighet med skriftliga riktlinjer. Vanligtvis krävs även metodutbildning för behandlare som ska hålla i programmen.

pelvis genom besök på fängelser i syfte att visa vad konsekvenserna av kriminalitet kan bli). I vissa programverksamheter beskrevs inte själva studiebesöket som det väsentliga – det betydelsefulla var istället kontakten med vuxna från olika samhällsinstitutioner som besöken innebar (Brå 2008:1).

Flera kommuner arbetade med strukturerade samtalsserier. Samtalsteman kunde till exempel vara omständigheter kring det aktuella brottet och konsekvenserna av en kriminell livsstil. I nästan alla program deltog den unges föräldrar i någon mån. Vanligast var att föräldrar medverkar vid programmets första och sista samtalstillfälle, men det förekom även att de medverkar under hela programmet.

Brå konstaterar att deltagarna i påverkansprogram för unga lagöverträdare inte är någon väldefinierad målgrupp. Tvärtom beskrivs deltagarna ha påtagligt skiftande behov. Sammanlagt visade Brås studie att programdeltagarna i större utsträckning än ”vanliga” pojkar⁶ hade deltagit i olika typer av antisociala beteenden, hade problem med hyperaktivitet och uppmärksamhetsstörningar samt att de ofta hade antisociala kamrater och skolproblem. En tredjedel av pojkarna hade varit lagförda för brott innan de dömdes för det brott som aktualiserade påverkansprogrammet. En majoritet av ungdomarna i studien hade inte blivit lagförda på nytt 18 månader efter programstarten, men betydligt fler förekom i misstankeregistret under samma uppföljningsperiod. Återfallsfrekvensen bedöms ligga i nivå med den officiella återfallsstatistiken för ungdomar som dömts till vård inom socialtjänsten.

Återfallsstatistiken för programdeltagarna tyder inte på att ungdomarna i påverkansprogram är någon lågriskgrupp, där socialtjänsten valt ett kort program utifrån att det inte varit befogat med mer omfattande insatser. Brå menar att studiens resultat tyder på att många av de ungdomar som genomgått påverkansprogram, hade ett sådant vårdbehov att de med nuvarande lagstiftning borde dömas till ungdomsvård och inte enbart till ungdomstjänst (Brå 2008:1).

Verksamma behandlingsinsatser

Det finns en uppsjö olika behandlingsprogram som syftar till att rehabilitera unga lagöverträdare och förebygga återfall i brott. Daleflod & Lardén (2004) skriver att det finns hundratals studier om behandlingseffekter för målgruppen. ”Många gånger är det dock svårt att dra meningsfulla slutsatser om vad som fungerar, för vem och under vilka betingelser” (a a, s 14). Andrews⁷ beskriver dock att det finns forskningsstöd för att sociala interventioner har bättre brottsförebyggande

⁶ Jämförelsegrupp av pojkar i samma ålder

⁷ Don Andrews, föreläsning i Stockholm den 17 september 2007

effekt än straff samt att behandling på hemmaplan är att föredra framför institutionsvård. De flesta studier kring behandling för unga lagöverträdare är baserad på pojkar. Detta gör att vi idag har bristande kunskap kring behov och verksam behandling för kriminella flickor (Galbavy, 2003).

Enligt den behandlingsforskning som finns har många interventioner som syftar till att förebygga brott visat sig vara ineffektiva, exempelvis program som bygger enbart på *samvaro* (Lagerberg & Sundelin, 2000). Generellt tycks även *rådgivning* som inte kombineras med färdighetsträning ha svaga eller inga effekter på återfall i brott (Sundell & Forster, 2005). Program som syftar till att *avskräcka* från fortsatt kriminalitet genom att till exempel besöka fängelser, har till och med i vissa studier visat sig ha en negativ effekt på återfall i brott (Petrosino, Turpin-Petrosino & Buehler, 2002).

Enligt McMurphy (1996) visar de flesta undersökningar att program med flera *olika behandlingsmetoder* och *kombinerade åtgärder* (så kallade *multimodala insatser*) ger störst effekt på återfallsbenägenhet. Lagerberg & Sundelin (2000) har kartlagt ett stort antal studier av interventioner för ungdomar i syfte att påverka anpassning och beteende (inklusive kriminalitet). Författarna skriver att forskningsprojekt som varit *familjefokuserade* och arbetat med *beteendepåverkan* gett positiva brottsförebyggande effekter. Ett generellt drag i framgångsrika interventioner för att förbättra ungdomars anpassning och beteende (inklusive kriminalitet) tycks vara att de är inriktade på konkreta beteenden och problem samt har ett brett fokus och vänder sig till både barn/ungdomar och föräldrar (a a). Generellt har program som fokuserar på att *utveckla färdigheter* och innehåller *kognitiva beteendeterapeutiska metoder* visat sig vara effektiva för att reducera framtida kriminalitet (Daleflod & Lardén, 2004). Enligt Berglund (2007) är det dock trångsynt att enbart sätta sin tilltro till utformningen av olika behandlingsmetoder. Det finns tunga belägg för att även mer svårsmärbara faktorer som förväntningar, relationer och personalens engagemang har stor betydelse för insatsernas utfall.

Hansson (2001) har presenterat en forskningsbaserad översikt av familjebehandling. Enligt Hansson är familjebehandling en av de mest lovande metoderna då det gäller behandling av ungdoms-socialitet. Två metoder bedöms sannolikt vara de mest utvärderade - Funktionell familjeterapi (FFT) och Multisystemisk terapi (MST). Båda metoderna har sin grund i systemiskt tänkande med bred teoretisk bas och tillämpning. De forskningsstudier som gjorts visar att metoderna kan producera goda resultat då det gäller att minska beteendestörningar som kriminalitet mätt i antal arresteringar (a a). I en pågående svensk studie undersöks hur MST fungerar jämfört med mer traditionella insatser inom socialtjänsten för ungdomar med allvarlig beteendestörning. Resultaten efter sex månader visar att

de ungdomar som fått MST och de som genomgått mer traditionella insatser liknar varandra i psykisk hälsa, kriminalitet, missbruk samt annat normbrytande beteende. Den pågående tvåårsuppföljningen kommer att ge säkrare svar om hur MST fungerar under svenska förhållanden (Sundell et al, 2006).

Avslutningsvis kan sägas att ingen enskild metod har visat sig vara framgångsrik på ett enhetligt sätt för alla unga lagöverträdare. Vissa ungdomar upphör med brott av egen kraft, utan insatser från samhället. Andra har flera sammansatta behov som bidrar till deras kriminella beteende och kan kräva flera olika behandlingsåtgärder för att förebygga återfall i brott (McMurphy, 1996).

TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

Många forskare, både svenska och utländska, har ägnat sig åt ämnet ungdomar och kriminalitet. Det finns en mängd olika teorier kring ungdomskriminalitet, dess orsaker och utveckling. Forskningen ger dock inga entydiga svar om varför vissa ungdomar begår brott och varför vissa utvecklar en kriminell livsstil (Daleflod & Lardén, 2004). Föreliggande studie tar sin utgångspunkt i några olika perspektiv på ungdomskriminalitet – Moffits (1993) teori om tonårstidsbegränsad respektive långvarig kriminalitet, teorier kring risk- och skyddsförhållanden med relevans för kriminell utveckling samt Berglunds (1998 och 2000) teorier kring val av livsstil. Slutligen presenteras teorier kring vändpunkter och förändringsprocesser samt Andrews & Bontas (1998) teori om vad som kännetecknar effektiv behandling av kriminellt beteende.

Tonårstidsbegränsad eller långvarig kriminalitet

Bland kriminella tonåringar kan två kategorier av ungdomar identifieras – de med *tonårstidsbegränsad* (adolescence-limited) respektive *långvarig* (life-course-persistent) kriminalitet. Båda är brottsaktiva under tonåren, men det kriminella beteendet bottnar i olika typer av problem och följer olika utvecklingslinjer (Moffit, 1993). Kriminalitet som riskerar att bli långvarig har ofta sin grund i tidig barndom och är förknippad med både riskfaktorer i omgivningen och hos individen. Svårigheterna kan oftast uppmärksammas tidigt i den unges liv och kan till exempel yttra sig som uppförandeproblem, koncentrationssvårigheter och hyperaktivitet eller lättväckt aggressivitet hos barnet. Sammantaget bidrar flera riskfaktorer till en gradvis utveckling av en antisocial livsstil som ofta karaktäriseras av aggressivitet och våldsamhet (a a).

Ungdomar med en tonårstidsbegränsad kriminalitet har däremot haft en förhållandevis problemfri uppväxt. Enligt Moffit finns förklaringen till dessa ungdomar börjar begå brott under tonåren i det ”mognadsglapp” (the maturity gap) som uppstår mellan barndom och vuxenliv och svårigheter att finna sin identitet. Ung-

domarna i denna grupp har oftast relativt goda förutsättningar att lämna en kriminell livsstil när de väljer att försöka sluta med brott (Moffit, 1993). Möjligheterna att bryta med en kriminell livsstil kan dock försvåras om den unges kriminalitet har medfört hinder som skulder, ofullständig skolgång och/eller institutionsplacering. Ungdomar med tonårstidsbegränsad kriminalitet kan behöva socialtjänstens insatser för att underlätta en gynnsam utveckling. Omfattande insatser med dokumenterad återfallsförebyggande effekt bör dock främst riktas mot ungdomar som riskerar att fastna i långvarig kriminalitet (Brå 2008:1).

Kriminell utveckling, risk- och skyddsfaktorer

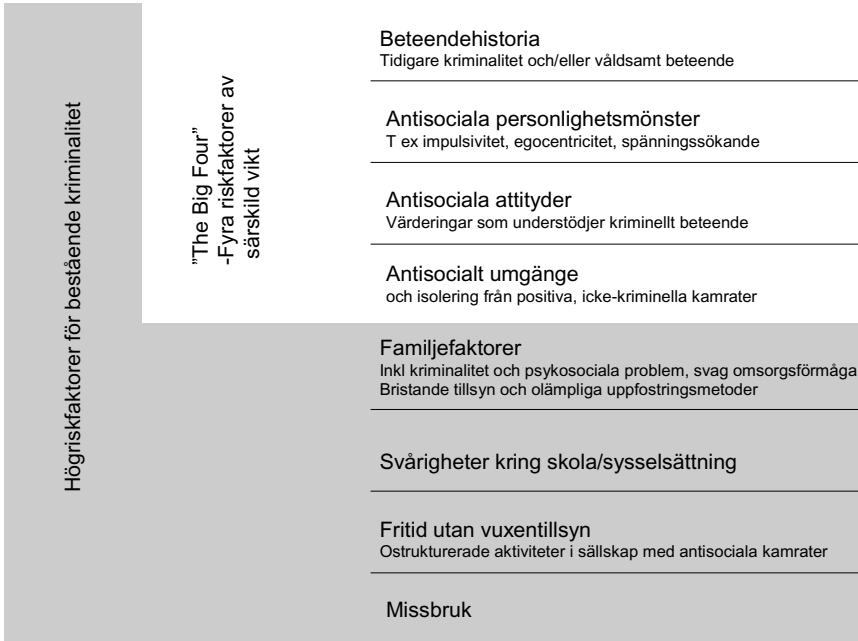
Idag kan man tämligen väl beskriva vilka risk- och skyddsfaktorer som är relevanta när det gäller asocial utveckling och kriminalitet. Kunskap om riskfaktorer kring ungdomars kriminella beteende kan ge vägledning för brottsförebyggande interventioner (Daleflod & Lardén, 2004).

Kända riskfaktorer för kriminell utveckling

Forskningen kan idag visa på ett antal tillförlitliga riskfaktorer beträffande pojkars kriminalitet. Pojkar som tidigt är trotsiga, aggressiva och bråkiga, som har uppmärksamhetsstörningar (som hyperaktivitet och impulsivitet), bristande intellektuella förutsättningar och misslyckas i skolan, som lever i antisociala familjer med kriminella familjemedlemmar, som har dåliga kamratrelationer och lite vuxentillsyn under fritiden befinner sig tydligt i riskzon. Tidig brottsdebut, kriminalitet som tar sig uttryck i allvarliga brott, ett stort antal brott, brott av olika slag och i olika miljöer indikerar en framtida kriminell karriär (figur 1). Var för sig innebär dessa faktorer ofta små ökade risker, men risken för framtida kriminalitet ökar med antalet riskfaktorer i en ung människas livssituation (Lagerberg & Sundelin, 2000). Faktorer som generellt har mindre samband med risk för återfall i kriminalitet är exempelvis aktuellt brott, den unges självkänsla, psykisk sjukdom eller ångest och en otillfredsställande livssituation (Andrews & Bonta, 1998).

De flesta studier som gjorts kring asociala beteenden och kriminalitet hos ungdomar avser pojkar, varför vi fortfarande har bristande kunskap kring flickors brottslighet och dess orsaker (Galbavy, 2003). Även om det behövs fler studier kring flickor och kriminalitet finns inget stöd för att helt skilda riskfaktorer skulle ligga bakom antisocialitet hos flickor jämfört med hos pojkar (Långström, 2003).

Figur 1. Högriskfaktorer för bestående kriminalitet enligt Andrews & Bonta (1998)

Skyddsfaktorer med relevans för kriminellt beteende

I arbetet med att förebygga återfall i brott är det viktigt att rikta insatser *både* mot att reducera risk *och* att bygga på det som fungerar och stärka motståndskraften (Långström, 2003). Hittills har forskning kring förklaringar om varför det gått snett för ungdomar dominerat över kunskaper om vad som får det att gå bra. Allt eftersom kunskaperna om riskfaktorer blivit bättre har dock allt fler forskare börjat söka förståelse för individer som utvecklas positivt, trots att de befinner sig i en negativ miljö (Hansson, 2001).

Exempel på skyddsfaktorer med relevans för kriminellt beteende är:

- Personliga resurser som god fysisk och psykisk hälsa, god intellektuell förmåga, känslomässig stabilitet och negativ attityd till brott
- Umgänge med icke-kriminella kamrater
- Föräldrar som kan visa värme och ge adekvat vägledning
- Välfungerande skolsituation och goda studieresultat

(Andrews & Bonta, 1998)

Begreppet skyddsfaktor är dock omstritt och när det handlar om att definiera och mäta skyddande förhållanden finns många oklarheter och skilda uppfattningar. En första svårighet ligger i att skyddsfaktorer inte alltid är "positiva". Studier

har exempelvis visat att social isolering i ungdomsåren skyddar mot framtida kriminalitet, men är en riskfaktor för andra typer av anpassningsproblem i vuxen ålder (Stattin, 2002).

Ett sätt att studera skyddsförhållanden är att se dem som interaktionsförhållanden – dvs att vissa förhållanden kan fungera som ett skydd mot konsekvenser av att befinna sig i riskzonen (Stattin, 2002). Dessa förhållanden (exempelvis individuella resurser eller kompetenser) kan hjälpa ungdomar att dra nytta av de möjligheter som ges även i hans/hennes svåra livssituation. Skyddsfaktorer är då förhållanden som ökar sannolikheten för att riskungdomar *inte* utvecklar problembeteenden (Hansson, 2001). Ett annat sätt att studera skyddande förhållanden är att lägga tonvikten mer på *processer* som verkar över tid. Här kan det till exempel handla om vad föräldrar kan göra för att minska risken för att sociala anpassningsproblem uppstår hos ungdomar. Forskning har till exempel visat att föräldrar som känner till mycket om sina barn har barn som uppvisar mindre antisocialt beteende, bättre skolanpassning och bättre lärarrelationer. Studier har även visat att det samband som finns mellan föräldrars kunskap och barns sociala anpassning inte är en följd av föräldrars kontroll och övervakning, utan av att barnet är öppet gentemot sina föräldrar. Detta tyder på att ett familjeklimat som främjar tillit och öppen kommunikation mellan föräldrar och barn motverkar anpassningsproblem i den unges liv. Studier av kommunikation *mellan* föräldrar och barn, snarare än föräldrarnas effekter *på* barnet, är exempel på försök att skapa förståelse för processer som verkar skyddande i hemmiljön (Stattin, 2002).

Exempel på skyddande processer är:

- Positiva anknytningar, sociala band till familj, andra vuxna och jämnåriga
- Värderingar som stämmer med samhället
- Förmåga, engagemang och intresse i det etablerade (skola, fritid etc)
- Nåbara mål och möjliga vägar (Berglund, 2007)

Trots att det finns mycket som exempelvis talar för att svåra familjeförhållanden leder till problem, finns det inte något deterministiskt eller självklart i detta. En övervägande del av de ungdomar som växer upp under problematiska familjeförhållanden hanterar dessa svårigheter utan att bli vare sig kriminella, missbrukare eller utveckla en avvikande livsstil (Berglund, 2000).

Val av livsstil

Berglund (1998 och 2000) har sökt förståelse för hur omhändertagna och problemdefinierade ungdomar hanterar sina problematiska uppväxtvillkor och skapar sina egna liv. Han menar att val av livsstil är ett sätt att handskas med förutsättningar och möjligheter.

Berglund beskriver att flickor och pojkar har skilda utvecklingslinjer för sin socialisation in i vuxenlivet och menar att vägen i hög grad präglas av skilda förväntningar på pojkars respektive flickors beteende och könstypiska sätt att handskas med verkligheten. Han poängterar att beskrivningen av könsskillnader är ett principresonemang – verkligheten är långt mer mångfacetterad. Han menar dock att det ibland är relevant att lyfta upp könstypiska skillnader i ungdomars rörelsemönster och val av livsstil, då dessa existerar som livsvillkor och på ett grundläggande sätt påverkar hur vi tolkar vår verklighet (Berglund, 2000).

Det finns påtagliga könsskillnader i avvikande beteende, missbruk och kriminalitet. Berglund menar att pojkars avvikelser syns på ett helt annat sätt än flickors. Pojkar ger sig oftare på privat egendom, de använder oftare våld, deras missbruk sker oftare på offentliga platser och de blir oftare föremål för polisingripanden jämfört med flickor. Enligt Berglund är lagbrott den indikation genom vilken social problematik oftast uppmärksammas. Även om flickor begår färre brott än pojkar innebär det förstås inte att de har färre sociala problem. Ofta finns de med i samma sociala nätverk som kriminella pojkar (a a).

Berglund poängterar att det i avvikande beteende finns ett socialt samspel med samma komponenter som i ”vanliga” livsstilar – vi vill alla vara någon och passa in någonstans. Även de problemdefinierade ungdomarna i Berglunds studie försökte, genom sina val, skapa självsäkerhet och självförtroende. Ungdomarnas handlingar skapade vanor och ingav en känsla av kontroll (Berglund, 1998). Berglund visar att det i ungdomarnas val av livsstilar fanns nedåtgående spiraler - destruktiva val och handlingar där det ena ledde till det andra och slutligen skapade situationer som ungdomarna inte avsett från början. Han beskriver att ungdomarna successivt begränsade sitt handlingsutrymme och sina möjligheter att komma tillbaka till ett ”vanligt” liv. De olika val som drog ungdomarna mot en kriminell eller missbruksorienterad livsstil gjordes ofta i sammanhang där brist på alternativa nätverk begränsade deras möjligheter (Berglund, 2000).

Berglund beskriver könsskillnader som ett tydligt mönster i ungdomarnas utveckling och livsberättelser, men det fanns även skillnader utifrån olika grundförutsättningar i ungdomarnas liv. Uppväxtvillkor som social tillhörighet, familjens livssituation, bostadsmiljö, kamrater och ungdomskultur är viktiga faktorer för ungdomars val av livsstil. Problematiska uppväxtförhållanden och livsvillkor gjorde det svårare, oavsett kön. Föräldrars missbruk och/eller omsorgsbrister hämmade ungdomarnas möjligheter att göra bra val, liksom deras förmåga att bryta destruktiva mönster. Berglund poängterar dock att föräldrars asociala livsstil inte vanligtvis går i arv. Valet av livsstil påverkas även av andra faktorer och ungdomar söker sig vägar som inte direkt avspeglar den livsstil föräldrarna representerar. Med tonåren upplevde många av ungdomarna i Berglunds studie en möjlighet att ta avstånd från problemfyllda familjesituationer (a a).

Vändpunkter och förändringsprocesser

Idag vet vi mycket om problem och problemkarriärer, men har fortfarande relativt lite kunskap om lösningsvägar och friskprocesser (Berglund, 2007).

Enligt Sampson & Laub (1993) sker förändring som leder människor bort från en kriminell livsstil ofta genom vändpunkter i livet, arbete, giftermål och föräldraskap samt skapandet av positiva sociala band. I Sverige har Berglund (2007) studerat ungdomars vändpunkter och förändringsprocesser. Han menar att alla ungdomar har sin egen process och själva måste komma fram till sin vändpunkt. Berglund kan dock visa på några olika typer av vändpunkter:

- Drastiska situationer och händelser
- Speciella människor/relationer som förändrar förutsättningarna (kan vara både kortvariga och långvariga relationer)
- Successivt ökad medvetenhet och mognad

Det finns flera teoretiska modeller kring vändpunkter och möjligheter att stötta ungdomars förändringsprocesser (a a). Gemensamt för dessa olika teorier verkar vara att:

- Lyckas få den unge att känna sig sedd och lyssnad till (vilket kan bidra till att påbörja en vändpunktsprocess)
- Förstärka och motivera så att den unge vinner något för sin förändrade inställning
- Upptäcka och identifiera speciella situationer/personer med betydelse för processen

Melin & Näsholm (1998) beskriver att det viktigaste för vändpunkten inte är händelsen i sig, utan hur den upplevs och tolkas av ungdomen. Tro på sin egen förmåga till förändring är avgörande för att individen ska förmå ändra sitt beteende. Positiva förväntningar (både från omgivningen och från den unge själv) ger goda förutsättningar för en hållbar förändring. För att uppnå varaktiga förändringar krävs även att den unge upplever övervägande positiva konsekvenser av att ha lämnat en destruktiv livsstil.

Berglund (2007) menar att det finns en tydlig genusaspekt (social könsskillnad) både på flickors och pojkars beteendestörningar och på deras attityder till vård. Berglund beskriver exempelvis att större beteendeproblem tycks sammanknipat med ökat självförtroende hos pojkar och lägre självförtroende hos flickor. I en studie av ungdomar som deltagit i YAR-projektet⁸ i Borlänge beskrev flickorna

⁸ Youth-at-risk (YAR) är ett amerikanskt-engelskt program som syftar till att mobilisera professionella aktörer och volontärer i ett lokalsamhälle. Grundidén är att kommunen och närsamhället tillsammans ska samverka för att skapa förutsättning för ungdomar i riskzonen att på frivillig väg förändra sina liv. Ungdomarna deltar i programmet under ett år – en inledande kursvecka och därefter uppföljning med bland annat veckoträffar och individuell kontakt med en stödperson mm.

att de upplevt stöd av jämnåriga i projektgruppen medan pojkarna var känsligare för gruptryck. Berglund menar att dessa skillnader även medför att pojkars och flickors vändpunktsprocesser ser delvis olika ut.

Tre principer för effektiv behandling

Andrews & Bonta (1998) har utvecklat en teori om vad som kännetecknar effektiv behandling av kriminellt beteende. De har formulerat tre principer:

- Riskprincipen innebär att ungdomar bör differentieras utifrån risk för återfall i kriminalitet. Studier har visat att behandlingsinsatser har störst effekt om de erbjuds för ungdomar som löper medelhög till hög risk att återfalla i brott. Lågriskungdomar behöver inte socialtjänstens insatser.
- Behovsprincipen innebär att behandlingen bör inriktas på konkreta beteenden och dynamiska riskfaktorer (det vill säga faktorer som är möjliga att påverka) som har betydelse för risken att återfalla i kriminalitet. Det finns ett antal kända riskfaktorer för bestående kriminalitet, men de faktorer som påverkar kriminellt beteende skiljer sig mellan individer. Att känna till den enskilda ungdomens behov är avgörande för att kunna tillsätta verksamma insatser.
- Responsivitetsprincipen innebär att ungdomar ska erbjudas den behandling vars pedagogik har störst möjlighet att främja inläring för den aktuella individen. Generellt sett är insatser som bygger på social inläringsteori och kognitiv beteendeterapi mest tillämpliga för målgruppen. Mer specifika faktorer att ta hänsyn till kan exempelvis vara social kompetens, verbal intelligens och kognitiv mognad.

Meta-analyser av behandling för unga kriminella har visat att insatser har avsevärt bättre effekt om de tre principerna tillämpas (a a). Andrews⁹ menar att om socialtjänsten bortser från någon av principerna kan detta medföra att behandling till och med förvärrar ett kriminellt beteende, till exempel om man ger intensiv behandling till ungdomar med låg risk för fortsatt kriminalitet.

⁹ Don Andrews, föreläsning i Stockholm den 17 september 2007.

KAPITEL 3 – KARTLÄGGNING OCH UPPFÖLJNING AV YTTRANDE

INLEDNING

Syfte och genomförande

I denna delstudie studeras socialtjänstens yttranden (11 § LUL) kring ungdomar som misstänks för brott. Vi följer även upp om de ungdomar som förekommer i yttrandena återrapporteras i brottsregister och/eller har fortsatt kontakt med socialtjänsten.

Delstudiens huvudsakliga frågeställningar är:

- Vilka ungdomar förekommer i socialtjänstens yttranden? Hur beskrivs ungdomarna i dessa yttranden?
- Vilka insatser föreslås i socialtjänstens yttranden? Kan valet av insatser relateras till beskrivna faktorer i ungdomarnas bakgrund och aktuella situation?
- Hur många och vilka ungdomar återkommer i misstanke- och lagföringsregister?

Kartläggningen är baserad på yttranden skrivna i de deltagande kommunerna under perioden 050101 – 060630. Delstudien omfattar alla ungdomar som åklagare begärt yttrande om under denna period, 176 ungdomar. Där flera yttranden skrivits kring en och samma ungdom, har det senast skrivna yttrandet under perioden studerats. Kartläggningen är således baserad på 176 yttranden. Valet att studera yttranden skrivna under den aktuella perioden har gjorts för att minst tolv månader ska ha förflutit för att i någon mån kunna värdera utfallet över tid. Urvalet är baserat på det datum då begäran om yttrande aktualiserats i den unges socialakt. Yttrandena har studerats med hjälp av ett formulär (se bilaga 2), utformat utifrån kända risk- och skyddsfaktorer med betydelse för kriminellt beteende.

Ungdomarna följdes upp i socialregistret under juli månad 2007. Av registerläggningen framgår om den unge var aktuell (registrerad) för utredning och/eller insatser genom socialtjänsten vid den aktuella tidpunkten. Uppgifter om hur kontakten med socialtjänsten sett ut under perioden mellan aktuellt yttrande och datum för uppföljning har inte efterfrågats. Uppgifter om återfall i brott inhämtades genom polisens brottsregister i november 2007. De uppgifter som efterfrågats är

om den unge förekommer i lagföringsregistret¹⁰ och i det så kallade misstanke- registret¹¹. Av registren framkommer om den unge lagförts för brott före aktuellt yttrande, om den unge dömts för aktuellt brott samt om han/hon lagförts eller är skäligen misstänkt för nya brott.

Studien erbjuder flera tänkbara möjligheter till jämförelser. Exempelvis kan vi fråga oss om det finns skillnader i yttranden mellan olika kommuner, om beskrivningar och bedömningar ser olika ut beroende på om den unge är pojke eller flicka eller om olika insatser leder till olika utfall. Även om den totala undersökningsspopulationen består av ett relativt stort antal yttranden/ungdomar uppstår problem när vi delar in dem i olika jämförelsegrupper. Antalet flickor som ingår i studien är för litet för att vi säkert ska kunna uttala oss om könsskillnader, eller ens generellt om de flickor som förekommer i yttranden. Det är stora skillnader mellan antalet yttranden skrivna i respektive kommun, vilket försvårar möjligheterna till systematiska jämförelser mellan kommunerna. Det låga antalet yttranden i vissa kommuner gör det svårt att uppnå statistiskt signifikanta resultat och delstudien fokuserar därför på beskrivande statistik för hela populationen. I de fall vi har sett tydliga tendenser till avvikelser – mellan kommuner eller mellan pojkar och flickor – presenteras naturligtvis detta. Dock utan anspråk på generaliserbarhet eller statistiskt säkerställda samband.

Deltagande nordvästkommuner

Nedan ges en kort beskrivning av befolkningen i de fem deltagande kommunerna, antalet invånare samt folkbokförda ungdomar 15-18 år under år 2006 (SCB 2008). För att ge en bild av de olika undersökningskommunerna beskrivs även variablerna *arbetslöshet*, *skattekraft* och *ohälsotal* (tabell 3). Dessa mått på ekonomi, sysselsättning och hälsa brukar användas för att beskriva välfärd (Fritzell, Gähler & Neramo, 2007). Välfärd påverkar exempelvis efterfrågan på social hjälp inom kommunen. Officiell statistik över anmälda brott år 2006 (Brå 2008) i respektive kommun presenteras också. Den presenterade kommuninformationen visar några av de faktorer som påverkar att antalet begärda yttranden skiljer sig mellan de deltagande kommunerna. Tabellen nedan visar antalet studerade yttranden i respektive kommun samt hur stor andel de utgör av samtliga studerade yttranden.

¹⁰ Att vara *lagförd* innebär att den unge registrerats som skyldig till brott. I lagföringsregistret registreras *domar* (den misstänkte har befunnits skyldig vid en rättegång), *strafförelägganden* och *åtalsunderlätelser*. De båda sistnämnda bygger på att den misstänkte erkänner brott och ärendet tas inte vidare till rättegång. Strafföreläggande innebär att åklagaren förelägger den unge att betala böter, motvarande dem som domstolen hade kunnat utdöma vid en rättegång. Vid åtalsunderlättelse befins den unge skyldig till brott och lagförs, men åklagaren utfärdar varken böter eller låter ärendet gå till rättegång. Enligt LUL 17 § kan åtalsunderlättelse exempelvis ges om ”det är uppenbart att brottet skett i okynne eller förhastande”.

¹¹ I misstankeregistret registreras om den unge är *skäligen misstänkt* för brott och misstankarna kvarstår efter att förundersökningen har avslutats.

Tabell 2. Studerade yttranden i respektive kommun

Kommun	Antal yttranden per kommun	Andel av studerade yttranden
Ekerö	16	9%
Järfälla	41	23%
Sollentuna	29	17%
Solna	54	31%
Upplands Väsby	36	20%
<i>Totalt</i>	<i>176</i>	<i>100%</i>

Ekerö kommun

Ekerö räknas som en relativt liten kommun med mindre än 25 000 invånare. Kommunen har 1 676 folkbokförda ungdomar. Ekerö ligger under genomsnittet för Stockholms län när det gäller öppen arbetslöshet och ohälsotal. Kommunen har en skattekraft som ligger över genomsnittet för länet. Enligt den officiella statistiken över anmälda brott har Ekerö lägst brottslighet bland de deltagande kommunerna, drygt 8 000 anmälda brott per 100 000 invånare.

Järfälla kommun

Järfälla har fler än 60 000 invånare och är den största av de studerade kommunerna. 3 434 ungdomar är folkbokförda i kommunen. Den öppna arbetslösheten i Järfälla ligger i nivå med Stockholms län och skattekraften ligger något under länets. Kommunen har högre ohälsotal än Stockholms län. Järfälla kommun har drygt 12 000 anmälda brott per 100 000 invånare.

Sollentuna kommun

Sollentuna är en relativt stor kommun med fler än 60 000 invånare. Antalet folkbokförda ungdomar är 3 384. Kommunen ligger under länsgenomsnittet när det gäller öppen arbetslöshet och ohälsotal. Sollentuna utmärker sig något genom att ha den klart högsta skattekraften bland de deltagande nordvästkommunerna. Sollentuna kommun har 11 665 anmälda brott per 100 000 invånare.

Solna kommun

Solna är näst störst bland de deltagande kommunerna och har, i likhet med Järfälla och Sollentuna, fler än 60 000 invånare. 1 963 ungdomar är folkbokförda i kommunen, ett betydligt lägre antal jämfört med de två andra stora kommunerna. Både den öppna arbetslösheten och kommunens ohälsotal ligger under genomsnittet för Stockholms län och kommunen har en god skattekraft. Solna har 15 851 anmälda brott per 100 000 invånare, vilket är det högsta antalet bland de deltagande kommunerna.

Upplands Väsby kommun

Upplands Väsby beskrivs som en mellanstor kommun med fler än 35 000 invånare. Kommunen har 2 100 folkbokförda ungdomar, vilket innebär att Upplands Väsby har en relativt hög andel unga invånare. Den öppna arbetslösheten ligger

över länsgenomsnittet. Det gör även kommunens ohälsotal, som är det högsta bland de deltagande nordvästkommunerna. Skattekraften i Upplands Väsby är lägst bland de deltagande nordvästkommunerna och mindre än genomsnittet för Stockholms län. Bland de deltagande kommunerna har Upplands Väsby det näst högsta antalet anmälda brott per 100 000 invånare, 15 717 stycken.

Tabell 3. Välfärdsindikatorer i respektive kommun - öppen arbetslöshet (AMS 2008), skattekraft i kronor per person (SCB 2007) samt antal ohälsodagar (FHI 2007) under år 2006

Kommun	Arbetslöshet ¹ (%)	Skattekraft ² (kr)	Ohälsotal ³
Ekerö	1,6	174 537	33
Järfälla	3,1	172 139	43
Sollentuna	2,7	188 067	33
Solna	2,8	178 329	35
Upplands Väsby	3,5	164 191	44
<i>Stockholms län</i>	<i>3,1</i>	<i>173 219</i>	<i>38</i>

1. Siffran är ett medeltal under år 2006
2. Skattekraft är den beskattningsbara förvärvsinkomsten per person och år
3. Antalet dagar med sjukpenning, arbetsskadesjukpenning, rehabiliteringspenning eller aktivitetsersättning i genomsnitt per person och år

KARTLÄGGNING OCH UPPFÖLJNING AV YTTTRANDEN – DELSTUDIENS RESULTAT

Den information som finns om ungdomarna som förekommer i socialtjänstens yttranden har nedan delats in under tre huvudrubriker – *Ungdomarna i socialtjänstens yttranden*, *Beskrivna livsområden (risk- och skyddsfaktorer)* samt *Socialtjänstens bedömning*. De insatser som socialtjänsten föreslår för dessa ungdomar presenteras under en egen rubrik, liksom registerstudien/utföljningen av ungdomarna i social- och brottsregister.

Ungdomarna i socialtjänstens yttranden

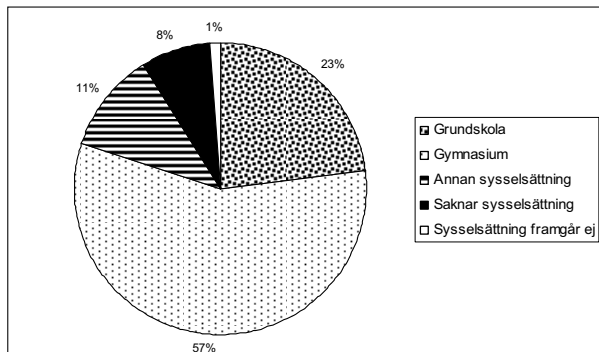
Delstudien omfattar totalt 176 ungdomar. De allra flesta, 82 procent, är pojkar. De flesta ungdomarna som förekommer i de studerade yttrandena är 16 - 17 år (tabell 4). Flickorna som ingår i studien är generellt något yngre än pojkarna.

Tabell 4. Ålder vid begäran om yttrande, efter kön (n=176)

Ålder	Pojkar	Flickor	Totalt
15 år	14%	32%	18%
16 år	41%	45%	41%
17 år	34%	19%	31%
18 år	11%	3%	10%
<i>Totalt</i>	<i>n=145</i>	<i>n=31</i>	<i>n=176</i>

Majoriteten av ungdomarna i studien är inskrivna i skolan och mindre än 10 procent uppges sakna daglig sysselsättning. Mer än hälften av ungdomarna är inskrivna i gymnasieskolan och 23 procent går i grundskolan (figur 2). En högre andel av flickorna jämfört med pojkarna är inskrivna i grundskolan medan det omvända gäller för gymnasieskolan. I materialet märks även att andelen flickor som har en annan sysselsättning än skola är högre än andelen pojkar med annan sysselsättning.

Figur 2. Ungdomarnas sysselsättning (n=176)

De allra flesta ungdomarna bor i föräldrahemmet, men 10 procent uppges ha varit placerade utanför hemmet då yttrandet skrevs. Denna siffra kan jämföras med att mindre än två procent av unga 13-17 år i befolkningen var placerade i heldygnsvård någon gång under år 2006 (Socialstyrelsen 2007). Cirka 60 procent av ungdomarna som förekommer i de studerade yttrandena uppges ha föräldrar som inte bor tillsammans. Även tidigare studier av de ungdomar som förekommer i socialtjänstens yttranden har visat att majoriteten av ungdomarna kommer från familjer med separerade föräldrar (Tärnfalk, 2007). Dessa siffror kan jämföras med statistik som visar att ungefär var fjärde svenskfödd 17-åring har separerade föräldrar (SCB 2007).

Till skillnad från uppgifter om boendeförhållanden och sysselsättning framkommer den unges etnicitet mycket sällan av socialtjänstens yttranden. Inte heller föräldrars sysselsättning eller familjens ekonomiska förhållanden beskrivs. Tidigare studier av socialtjänstens yttranden har gett liknande resultat – föräldrarnas socioekonomiska förhållanden framgår inte (Tärnfalk, 2007).

30 procent av ungdomarna beskrivs ha någon form av psykiska eller psykiatriska svårigheter. Vanligast är noteringar om att den unge ”mår psykiskt dåligt”, utan någon närmare beskrivning. Totalt 16 ungdomar (nio procent) uppges ha diagnostiserade neuropsykiatriska funktionshinder, varav ADHD är det vanligaste. En något högre andel av flickorna jämfört med pojkarna uppges ha problem i form av psykisk ohälsa och/eller psykiatriska svårigheter, 45 procent av flickorna och 26 procent av pojkarna.

Tidigare kontakter med socialtjänsten

En majoritet av de ungdomar som förekommer i yttrandena är kända av socialtjänsten sedan tidigare (tabell 5). För ungefär en fjärdedel av de studerade nordvästungdomarna finns även tidigare upprättade yttranden. Även tidigare studier kring unga lagöverträdare har visat att majoriteten av ungdomarna har haft tidigare kontakter med socialtjänsten (Brå 2005:13).

Tabell 5. Andelen ungdomar som är tidigare kända inom socialtjänsten och har tidigare upprättade yttranden, fördelning mellan kommunerna

Kommuner	Tidigare aktuella	Tidigare yttrande
Ekerö (n=16)	56%	12%
Järfälla (n=41)	49%	22%
Sollentuna (n=29)	65%	31%
Solna (n=54)	52%	20%
Upplands Väsby (n=36)	78%	33%
<i>Totalt (n=176)</i>	<i>60%</i>	<i>24%</i>

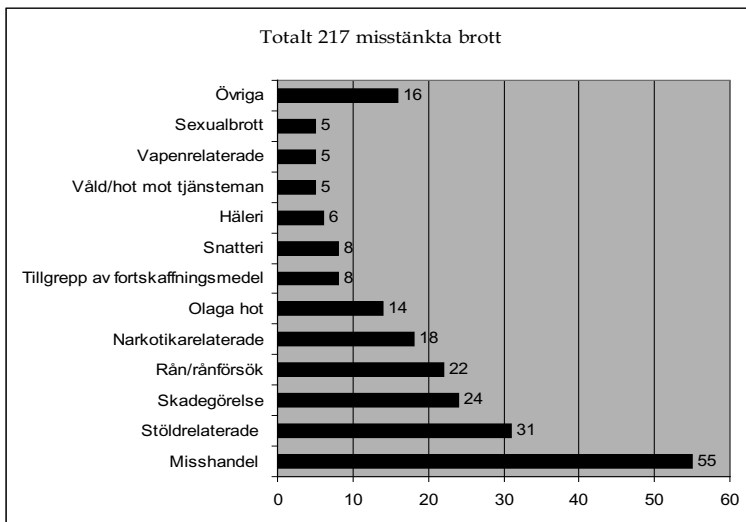
Aktuellt brott och känd brottsaktivitet

En stor variation av misstänkta brott ligger bakom begäran om yttrande (figur 3). Den vanligaste brottsrubriceringen är misshandel (55 stycken), följt av stöld/försök till stöld (31 stycken) och skadegörelse (24 stycken).

I tidigare studier har man kunnat identifiera vissa så kallade strategiska brott, exempelvis rån och tillgrepp av fortskaffningsmedel. Personer som lagförs för något av dessa huvudbrott och som inte tidigare har någon känd brottslighet har en relativt hög andel återfall i kriminalitet jämfört med debutanter som lagförts för andra typer av brott (Brå 2000:3). I vår kartläggning uppges cirka 16 procent av ungdomarna ha gjort sig skyldiga till rån och/eller tillgrepp av fortskaffningsmedel. Brottn förknippade med låg risk för återfall, exempelvis snatteri, är sällan det brott som föranleder begäran om yttrande från socialtjänsten.

Den unges debutålder i känt kriminellt beteende framgår i tre fjärdedelar av socialtjänstens yttranden. De allra flesta beskrivs ha börjat begå brott i 15-17 års ålder. Ytterst få ungdomar uppges ha debuterat i brott före 12 års ålder. Av yttrandet framgår oftast den kunskap socialtjänsten har kring den unges brottsaktivitet. För ungefär en tredjedel av ungdomarna är det brott som föranleder yttrandet det första brott socialtjänsten har kännedom om. De flesta ungdomarna uppges dock ha begått två till fyra brott. Ett fåtal ungdomar beskrivs ha begått fler än fem kända brott. Enligt socialtjänstens yttranden är 17 procent av ungdomarna dömda för brott före aktuellt yttrande.

Figur 3. Aktuell brottsrubricering/brottsmisstanke (n=151*)

* 25 yttranden innehåller inga uppgifter om brottsrubricering/aktuellt brott

Beskrivna livsområden (risk- och skyddsfaktorer)

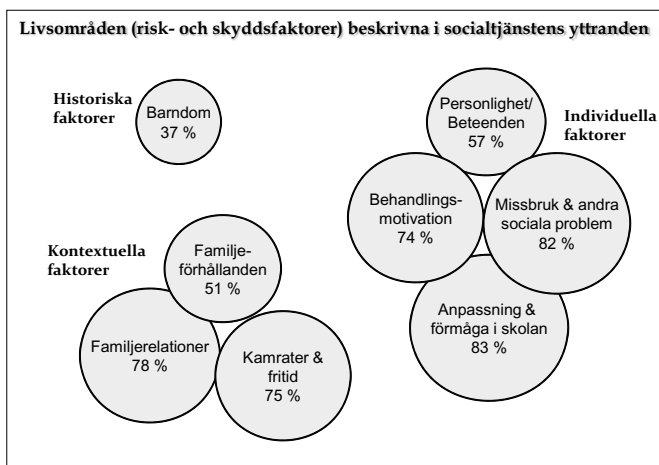
Den information som har eftersökts i socialtjänstens yttranden har anknytning till kända risk- och skyddsfaktorer med betydelse för kriminellt beteende. Dessa har här delats in i tre huvudkategorier - *historiska* faktorer, *individuella* faktorer och *kontextuella* faktorer (figur 4).

Studiens resultat visar att vissa livsområden är väl beskrivna och förekommer i de allra flesta yttranden, medan andra mer sällan benämns i socialtjänstens yttranden. Vilken information som framgår och hur olika områden beskrivs varierar mellan olika kommuner och olika yttranden. I detta avsnitt presenteras en generell beskrivning utifrån samtliga studerade yttranden.

Historiska faktorer

Historiska faktorer med betydelse för kriminellt beteende är exempelvis tidig debut av antisocialt beteende och anpassningssvårigheter (Andrews & Bonta, 1998). Inom ramen för studien har information om faktorer i den unges barndom (före 13 års ålder) efterfrågats.

Figur 4. Andelen yttranden där efterfrågade livsområden (risk- och skyddsfaktorer) beskrivs (n=176)

Faktorer i barndomen (37 procent)

Kriminalitet som riskerar att bli långvarig har ofta sin grund i tidig barndom och är förknippad med både riskfaktorer i omgivningen och hos individen. Faktorer att uppmärksamma kan till exempel vara lättväckt aggressivitet och våldsamt beteende hos barnet samt brottsdebut före 12 års ålder (Moffit, 1993).

Beskrivningar av faktorer i den unges barndom görs endast i 37 procent av de studerade yttrandena och är därmed det område som förekommer minst. Där den unges barndom benämns i yttrandet, uppges mer än hälften av ungdomarna ha haft någon form av anpassningssvårigheter eller problem tidigt i livet. Cirka sex procent (av samtliga ungdomar i studien) beskrivs ha blivit utsatta för övergrepp och/eller kränkningar i hemmet under sin barndom. Mycket få ungdomar beskrivs ha varit trotsiga, aggressiva och/eller debuterat tidigt i våldsamt beteende. 14 procent av alla ungdomar uppges ha haft tidiga skolproblem.

Individuella faktorer

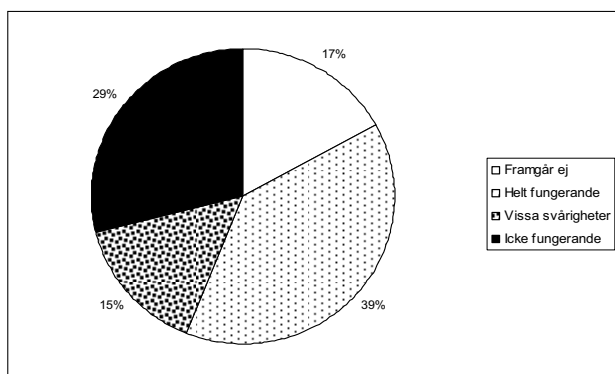
Beskrivningar av individuella faktorer som eftersökts i yttrandena omfattar anpassning och förmåga i skolan, eventuellt missbruk och annan social problematik hos den unge, motivation att ta emot behandling samt den unges personlighet och beteenden.

Anpassning och förmåga i skolan (83 procent)

Forskning visar att en problemfylld skolsituation har ett starkt samband med kriminell utveckling bland ungdomar. God förmåga att anpassa sig till skolan och en positiv skolsituation kan däremot vara en viktig skyddsfaktor (Lagerberg & Sundelin, 2000).

Den unges skolsituation beskrivs i 83 procent av de studerade yttrandena och är det områden som är vanligast förekommande i socialtjänstens yttranden. Omkring hälften av ungdomarna i studien beskrivs ha en fungerande skolsituation, även om det ibland också sägs förekomma vissa svårigheter (figur 5). 28 procent uppges ha goda studieresultat. Skolk är det vanligast beskrivna anpassningsproblemet och framgår i totalt 20 procent av yttrandena. Ungefär lika stor andel av ungdomarna beskrivs ha svårt att hänga med i studierna. Var sjunde ungdom beskrivs ha svagt intresse/motivation för skolarbetet. 17 procent uppges ha extra stöd för att klara skolan. Sammanlagt kan 29 procent av yttrandena visa en icke fungerande skolsituation.

Figur 5. Kategorisering av beskriven skolsituation i socialtjänstens yttranden (n=176)

Missbruk och andra sociala problem (82 procent)

Studier har visat att kriminella ungdomar missbrukar alkohol och narkotika i större utsträckning än andra ungdomar. Det finns ett starkt samband mellan drogmissbruk och kriminalitet. Många kriminella handlingar utförs också i samband med berusning och/eller narkotikapåverkan (Andreassen, 2003).

Inom detta område efterfrågades kända sociala problem (vid sidan av misstänkt kriminalitet), exempelvis narkotikamissbruk och oroväckande alkoholkonsumtion. Området är ett av de mest beskrivna och förekommer i 82 procent av socialtjänstens yttranden.

Ungefär en tredjedel av ungdomarna i studien uppges vara utan problem inom detta område, medan cirka hälften beskrivs ha sociala problem. Var femte ungdom uppges ha flera sociala problem. I knappt 12 procent av yttrandena benämns oro kring den unges alkoholkonsumtion. Enligt vad som framkommer i yttrandena är narkotikamissbruk det vanligaste problemet. Narkotikamissbruk beskrivs i 24 procent av de studerade yttrandena. Denna siffra kan jämföras med en studie

från år 2005, där sju procent av 15-åringar i totalbefolkningen uppgav att de be-
fattat sig med narkotika någon gång under det senaste året (Brå 2006:7).

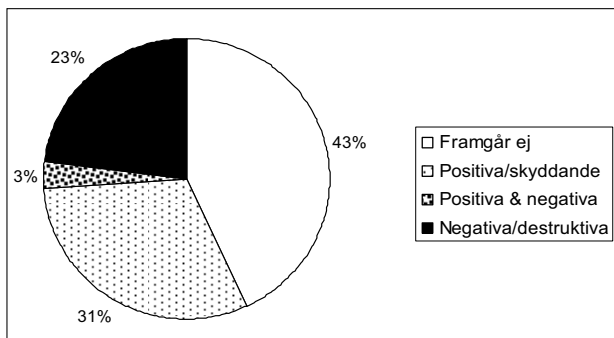
Uppgifter om förekomst av sociala problem (alternativt uppgifter om en välfun-
gerande social situation) beskrivs i ungefär lika stor utsträckning för både pojkar
och flickor. Andelen som beskrivs ha sociala problem inom området förefaller
dock vara högre bland de studerade flickorna än bland pojkar som ingår i studien.
43 procent av pojkarna uppges ha sociala problem, men mycket få beskrivs ha
svårigheter inom fler än tre problemområden (narkotikamissbruk, hög alkohol-
konsumtion, rymt/blivit utkastad hemifrån, själv utsatt för brott, annat). Bland
flickorna uppges 65 procent ha sociala problem och 15 procent beskrivs ha svår-
igheter inom fler än tre problemområden.

Personlighet och beteenden (57 procent)

Den unges personlighetsmönster och beteendehistoria är viktiga faktorer att ta
hänsyn till vid bedömning av återfallsrisk och vårdbehov då ungdomar miss-
tänks för brott. Lättväckt aggressivitet och benägenhet att ta till våld är exem-
pel på riskfaktorer med betydelse för kriminellt beteende. Personlighetsmönster
som impulsivitet, egocentricitet och spänningssökande är ytterligare exempel på
kända riskfaktorer (Andrews & Bonta, 1998).

Den unges personlighet och/eller beteenden finns beskrivna i 57 procent av so-
cialtjänstens yttranden. I nästan en tredjedel av de studerade yttrandena beskrivs
minst en skyddande och/eller positiv faktor kring den unges personlighet och
beteenden. Exempel på sådana beskrivningar kan vara att den unge sägs vara an-
svartagande, ha ett lugnt temperament, god social- och/eller empatisk förmåga.
Bland beskrivna riskbeteenden är uppgifter om aggressivt och hotfullt beteende
vanligast och förekommer i cirka 12 procent av yttrandena. Mindre än 10 procent
av ungdomarna beskrivs ha ett våldsamt beteende.

**Figur 6. Kategorisering av personlighet/beteenden beskrivna i socialtjänstens
yttranden (n=176)**

Ett mönster som framträder i de studerade yttrandena är att den unges personlighet och/eller beteenden beskrivs som *antingen* negativa/destruktiva eller positiva/skyddande, sällan som både och (figur 6).

Behandlingsmotivation (74 procent)

Motivation till förändring spelar en viktig roll för förmågan att förändra sitt beteende och upprätthålla denna förändring (Melin & Näsholm, 1998).

Inom detta område efterfrågas beskrivningar av den unges samarbete med socialtjänsten, motivation till behandling samt tidigare erfarenheter av behandlingsinsatser. Den unges behandlingsmotivation beskrivs i 74 procent av de studerade yttrandena.

En knapp fjärdedel av ungdomarna i studien uppges vara hjälpsökande och/eller positiva till behandling. 13 procent sägs avvisa kontakt med socialtjänsten och lika många beskrivs ha tidigare misslyckade behandlingsinsatser bakom sig.

Kontextuella faktorer (omvärldsfaktorer)

Kontextuella faktorer som efterfrågats beskriver familjeförhållanden, föräldrars sociala situation, familjrelationer samt den unges fritid och kamratrelationer.

Familjeförhållanden och föräldrars sociala situation (51 procent)

Det finns ett starkt samband mellan familjeförhållanden och kriminalitet. Att växa upp med föräldrar med egna sociala problem (till exempel kriminalitet och missbruk) är en riskfaktor för kriminell utveckling hos ungdomar (SOU 1993:35).

Inom detta område efterfrågas information om föräldrars sociala problem som missbruk, kriminalitet, psykiska ohälsa och långvariga ekonomiska svårigheter. Även våld inom familjen (mellan vuxna) efterfrågas inom detta område. Familjeförhållanden och föräldrars sociala situation benämns i ungefär hälften av de studerade yttrandena.

I de yttranden där familjesituationen framkommer beskrivs ungefär hälften av familjerna ha ett eller flera problem/riskfaktorer. De vanligast beskrivna problemen inom området är relationsproblem mellan vuxna (totalt åtta procent) och förekomst av hot och våld i familjen (totalt sju procent). Sjukdom hos någon av föräldrarna är också ett problem som beskrivs. Föräldrars missbruk och kriminalitet beskrivs mycket sällan i de studerade yttrandena.

Familjrelationer och föräldrastrategier (78 procent)

Vissa föräldrastrategier och uppfostringsmetoder innebär en ökad risk för kriminellt beteende hos ungdomar. Martens (1992) visar i en forskningsgenomgång att barn från ”eftergivande” (starkt stöd, svag kontroll) eller ”försumliga” familjer

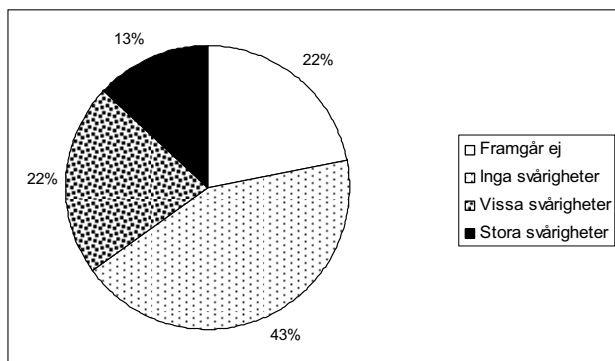
(svagt stöd, svag kontroll) har högre kriminalitet än andra ungdomar. Däremot kan ett familjeklimat som främjar tillit och öppen kommunikation mellan föräldrar och barn motverka anpassningsproblem (inklusive kriminalitet) i den unges liv (Stattin, 2002).

Familjerelationer och/eller föräldrastrategier beskrivs i nästan 80 procent av de studerade yttrandena. Nära hälften av ungdomarna i studien uppges ha starkt stöd från sin familj och 36 procent beskrivs ha en god relation till minst en av sina föräldrar. I nästan en fjärdedel av yttrandena beskrivs att föräldrarna har ett fungerande samarbete kring den unge.

Totalt 19 procent av ungdomarna i studien uppges ha problem i relationen till minst en förälder och lika många uppges ha en helt avbruten relation till någon eller båda föräldrarna. 14 procent av ungdomarna beskrivs vara utsatta för omsorgsbrister i hemmet och/eller olämplig uppfostran.

Uppgifter om att den unge har en god kontakt med viktiga vuxna utanför familjen eller en stödjande relation till flick- eller pojkvän framkommer endast i ett fåtal yttranden.

Figur 7. Kategorisering av yttrandenas uppgifter om familjerelationer (n=176)

Resultaten tyder på vissa könsskillnader avseende beskrivna familjerelationer. En större andel av pojkarna beskrivs ha inga eller små svårigheter kring familjerelationer (46 procent jämfört med 29 procent av flickorna), medan en större andel flickor uppges ha stora svårigheter inom området (26 procent jämfört med 10 procent av pojkarna).

Kamrater och fritid (75 procent)

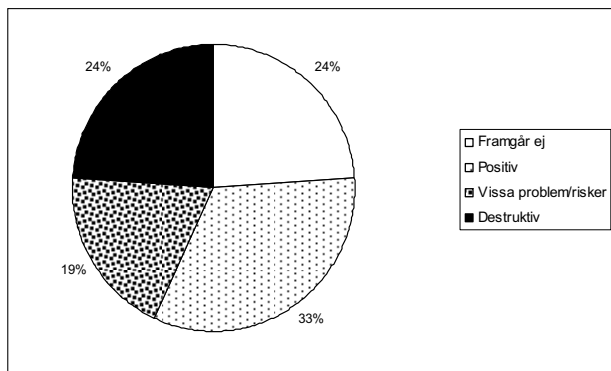
I tonåren minskar föräldrarnas inflytande och kamrater får större betydelse i ungdomars liv. Kamratgruppen är en viktig arena för ungdomar, inte minst när det gäller att skapa identitet. Därför är det kanske inte helt överraskande att det finns

ett starkt samband mellan ungdomars umgänge med brottsliga kamrater och egen brottslighet (Sampson & Laub, 1993). Flera studier tyder även på att ungdomars brottslighet har samband med den tid som tillbringas i ostrukturerade aktiviteter i sällskap med kamrater, men utom räckhåll för vuxnas tillsyn (Lagerberg & Sundelin, 2000).

Bland de studerade yttrandena är de vanligast beskrivna skyddande förhållandena positiva fritidsintressen (45 procent) och deltagande i vuxenledda aktiviteter (28 procent). Den vanligaste riskfaktorn är fritid utan vuxentillsyn, som beskrivs i 42 procent av yttrandena. Om den unge umgås med kriminella och/eller missbrukande kamrater framgår sällan av de studerade yttrandena (knappt 10 procent). I cirka 35 procent av yttrandena framgår om föräldrarna känner till den unges kamrater eller ej. Om föräldrarna uppges känna sin sons/dotters vänner, beskrivs dessa oftast vara positiva kamratkontakter för den unge.

Sammantaget beskrivs ungefär en tredjedel av ungdomarna ha en positiv kamrat- och fritidssituation, medan 24 procent bedöms ha en destruktiv fritid (figur 8).

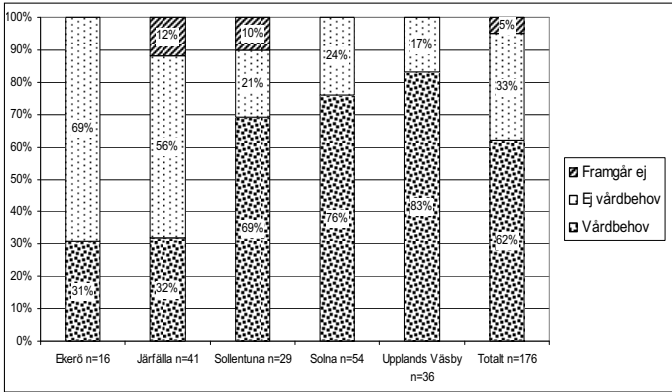
Figur 8. Kategorisering av beskriven fritidssituation i socialtjänstens yttranden (n=176)

Socialtjänstens bedömningar

En skriftlig bedömning av den unges situation finns i nästan alla studerade yttranden. Socialtjänsten uttalar sig relativt sällan om huruvida den unge bedöms löpa risk att återfalla i brottsligt beteende, detta görs i en fjärdedel av yttrandena. Däremot beskrivs ofta om det bedöms finnas skäl för oro kring den unges utveckling och sociala situation. Socialtjänstens bedömningar kan beskrivas utifrån två huvudkategorier – den unge bedöms ha ett *vårdbehov* alternativt *inte vara i behov av vård* (figur 9).

Figur 9. Bedömning av vårdbehov i respektive kommun

Ungdomar utan behov av vård (n=59)

En tredjedel av ungdomarna i studien bedöms inte vara i behov av socialtjänstens insatser. De huvudsakliga motiveringarna till att den unge inte bedöms vara i behov av vård kan delas in i två kategorier:

- Egna resurser och/eller stöd i familjen
- ”Inga skäl”

När socialtjänsten inte bedömer att det finns ett vårdbehov motiveras detta oftast (n= 40) med att det ”inte finns skäl” för socialtjänsten att ingripa. Det förekommer även (n=19) att den unge beskrivs ha personliga styrkor och/eller gott stöd från familjen och därför inte bedöms vara i behov av samhällets insatser.

Av de ungdomar som inte sägs vara i behov av vård beskrivs nästan 70 procent ha välfungerande familjerelationer och majoriteten sägs ha en god anpassning i skolan. Området personlighet och beteenden beskrivs endast i 42 procent av yttrandena för de ungdomar som saknar vårdbehov, samtliga av dessa uppger att den unge är utan svårigheter inom området. Majoriteten av ungdomarna som bedömts sakna vårdbehov beskrivs ha en livssituation utan missbruk och andra sociala problem och de uppger ha en positiv fritidssituation. För majoriteten av dessa ungdomar har socialtjänsten endast kännedom om *ett* misstänkt/begånget brott.

Ungdomar med vårdbehov (n=109)

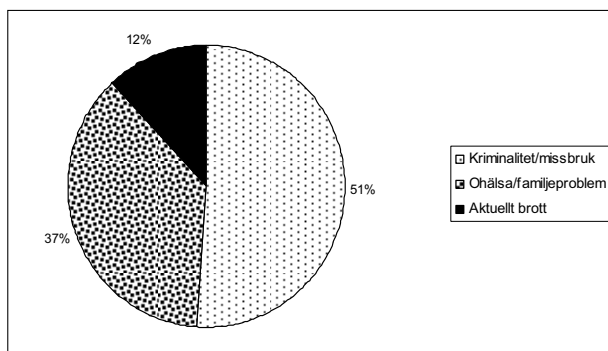
Majoriteten av ungdomarna i de studerade yttrandena (62 procent) bedömdes ha ett vårdbehov. De huvudsakliga motiveringarna till att den unge bedöms ha ett behov av vård kan delas in i tre kategorier:

- Kriminalitet och/eller missbruk
- Övriga sociala problem
- Vårdbehov enbart utifrån aktuellt brott

Upprepad kriminalitet och/eller missbruk är det mest förekommande motivet bakom bedömningen att det föreligger ett vårdbehov (figur 10). Att den unge bedöms ha ett behov av vård enbart på grund av det aktuella brottet är relativt ovanligt, men förekommer i cirka sju procent av samtliga studerade yttranden. För flickorna i de studerade yttrandena är det vanligast att motiveringen till bedömt vårdbehov faller inom kategorin övriga sociala problem (främst psykisk ohälsa och/eller familjeproblem), medan pojkarna vanligtvis bedöms ha ett behov av vård utifrån kriminalitet och missbruk.

Kartläggningen visar att ungdomar med beskrivna svårigheter inom vissa av de studerade livsområdena (risk- och skyddsfaktorer) ofta bedöms vara i behov av vård. Ungdomar med beskrivna svårigheter inom området missbruk och andra sociala problem bedöms nästan alltid ha ett vårdbehov. Det samma gäller för ungdomar med beskrivna svårigheter inom området personlighet och beteenden.

Figur 10. Kategorisering av motivering till bedömt vårdbehov (n=109)

Studien visar att beskrivningen inom de studerade livsområdena (risk- och skyddsfaktorer) för de ungdomar som bedöms ha ett vårdbehov delvis skiljer sig från beskrivningen av de ungdomar som inte bedöms vara i behov av vård. Av de ungdomar som bedömts ha ett vårdbehov har majoriteten ett beskrivet missbruk eller andra sociala problem. Ungefär hälften har beskrivna svårigheter kring familjerelationer, kamrater och fritid. 57 procent av de ungdomar som bedömts vara i behov av vård uppges ha begått flera av socialtjänsten kända brott.

Högre andel flickor än pojkar bedöms vara i behov av tvångsvård

Flickor begår färre brott än pojkar, de använder inte våld i samma utsträckning, stjälar inte i så stor omfattning och gör sällan åverkan på annans egendom (Berglund, 2000). I vår kartläggning av yttranden, liksom i andra studier kring kriminella ungdomar, är pojkarna i klar majoritet. Bland de studerade yttrandena utmärker sig dock beskrivningen av flickors situation på några punkter. Jämfört med

pojkar uppges en högre andel av flickorna ha problematiska familjerelationer, psykisk ohälsa och flera sociala problem.

Tidigare studier har visat att flickor och kvinnor som begår brott har en mer utsatt situation än pojkar och män med ett kriminellt beteende. Enligt Berglund (a a) har flickor i problematiska situationer ofta en förmåga att klara skolan och hålla sig kvar i familjevärlden längre än pojkar i liknande situationer. Däremot händer det mer drastiska saker i familjelivet när flickor väl befast en avvikande livsstil. Flickor får mer problematiska familjerelationer och det är vanligare med helt avbrutna föräldrarelationer jämfört med pojkar. En avvikande flicka har sämre familjestöd än avvikande pojkar, något som försätter flickorna i en svårare och mer utsatt situation. Berglund beskriver även att samhället har olika tolerans för flickors och pojkars avvikande beteende. Flickors kriminalitet och våld är marginellt jämfört med pojkars, men uppfattas som mer alarmerande och mer avvikande när det väl förekommer.

Kartläggningen av nordvästkommunernas yttranden omfattar 31 flickor, varav 18 (58 procent) föreslogs vård inom socialtjänsten. Någon form av påverkansprogram ingick i vårdplanen för totalt åtta flickor. I materialet märks inga skillnader mellan vilka insatser som föreslås för flickor respektive för pojkar. Det är dock betydligt vanligare att flickor bedöms vara i behov av vård med stöd av LVU. Sju av de 18 flickor som föreslogs insatser genom socialtjänsten bedömdes vara i behov av tvångsvård (tabell 6).

Kriminella flickors utsatta situation och samhällets syn på deras avvikande beteende som mer alarmerande än pojkars, kan vara faktorer som tillsammans ligger bakom de skillnader som framkommer i bedömningar om behov av tvångsvård.

Tabell 6. Andelen ungdomar som föreslogs vård med stöd av LVU, uppdelat efter kön

	Pojkar (n=145)	Flickor (n=31)	Totalt (n=176)
Föreslagen vård med stöd av LVU	5,5 %	22,6 %	8,5 %

Föreslagna insatser

Socialtjänsten föreslår insatser i 59 procent av de studerade yttrandena. Det förekommer att socialtjänsten beskriver att den unge saknar vårdbehov, men ändå föreslår insatser. Liksom att den unge bedöms vara i behov av vård, men socialtjänsten avstår från att föreslå insatser. I de 10 yttrandena (knappt sex procent) där den unge bedömts ha ett vårdbehov, men ändå inte föreslås insats, uppges detta bero på att den unge och/eller föräldrarna inte anses vara motiverade att genomföra behandlingsinsatser.

Påverkansprogram dominerar

Påverkansprogram är den vanligaste föreslagna insatsen i samtliga kommuner. Någon form av påverkansprogram förekommer i mer än hälften av alla vårdplaner, 56 procent. Kommunerna skiljer sig dock åt (tabell 7).

I Ekerö föreslogs procentuellt flest påverkansprogram, vilket dock endast motsvarar sex ungdomar. Solna föreslog påverkansprogram för flest antal ungdomar (Solna har även flest antal begärda yttranden). I Järfälla föreslogs påverkansprogram mer sällan än i övriga kommuner, där utnyttjades påverkansprogram minst vad gäller både antalet och andelen ungdomar. Tabellen nedan visar antalet ungdomar som föreslogs påverkansprogram i respektive kommun. Tabellen visar även hur stor andel av respektive kommuns vårdplaner som innehöll förslag om påverkansprogram.

Tabell 7. Vårdplaner med påverkansprogram som föreslagen insats, uppdelat efter kommun

Kommun	Antal föreslagna påverkansprogram	Andel av kommunens vårdplaner
Ekerö (n=7)	6	86%
Järfälla (n=14)	5	36%
Sollentuna (n=20)	8	40%
Solna (n=37)	25	68%
Upplands Väsby (n=26)	14	54%
<i>Totalt (n=104)</i>	58	56%

Sollentuna var den enda kommun som aldrig föreslog påverkansprogram i kombination med andra insatser, utan endast som enskilt program. I övriga kommuner kunde programmen föreslås i kombination med en eller flera andra insatser.

Exempel på insatser som kombineras med påverkansprogram är:

- Samtal med socialsekreterare
- Behandlingssamtal
- Drogtester

Studien visar att de ungdomar som föreslogs enbart påverkansprogram hade färre beskrivna problem än de som föreslogs programmen i kombination med andra insatser. Generellt beskrivs de unga som föreslås enbart påverkansprogram ha en fungerande skolsituation, de har inga svårigheter kring personlighet eller beteende och de uppges inte heller ha missbruk eller andra sociala problem. För 26 procent av de ungdomar som föreslås påverkansprogram som enda insats, motiveras behovet av insatsen endast utifrån det aktuella brottet (jämfört med sju procent av totalpopulationen). De ungdomar som föreslås påverkansprogram

i kombination med andra insatser beskrivs däremot vanligtvis ha problem kring sin skolsituation, stora svårigheter inom personlighet och beteenden, pågående missbruk och/eller andra sociala problem. Mer än hälften av ungdomarna i denna grupp beskrivs även ha psykiska/psykiatriska svårigheter.

Stor variation av andra insatser

För de ungdomar som inte bedöms vara i behov av påverkansprogram föreslås en stor variation av mer eller mindre ingripande insatser. De vanligast förekommande insatserna är:

- Placering utanför hemmet (jourfamilj, HVB eller §12-institution) 19 %
- Drogtester 14 %
- Behandlingssamtal i öppenvård 11 %
- Utredning 11 %
- Samtal med socialsekreterare 8 %

Kartläggningen kan inte visa några tydliga resultat angående *vilka* insatser som föreslås för *vilka* ungdomar. De mest ingripande insatserna, placering utanför hemmet, föreslås dock endast för ungdomar där socialtjänsten beskrivit omfattande problem. Ofta beskrivs den unge ha haft långvariga svårigheter inom flera olika livsområden. Placering utanför hemmet föreslogs för 23 procent av de ungdomar som även tidigare varit aktuella med anledning av begäran om yttrande (jämför med 19 procent av totalpopulationen), men inte för någon av de ungdomar som inte varit kända hos socialtjänsten före begäran om aktuellt yttrande.

Uppföljning av yttranden (registerstudie)

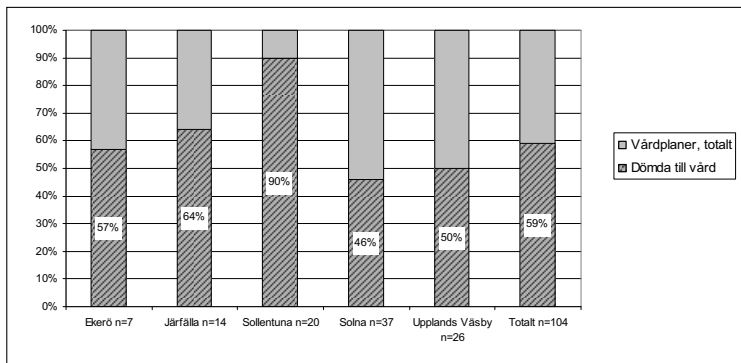
Majoriteten döms enligt föreslagen vårdplan

Av de 176 ungdomar som ingick i studien dömdes de flesta, 76 procent, för det/de brott som föranlett det aktuella yttrandet. Ytterligare några lagfördes genom strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse. 15 procent av ungdomarna i studien lagfördes aldrig för det aktuella brottet.

Socialtjänsten föreslog insatser för 104 ungdomar (18 flickor och 86 pojkar), varav cirka 60 procent (12 flickor och 49 pojkar) dömdes i enlighet med föreslagen vårdplan. Totalt dömdes 61 av de studerade ungdomarna (35 procent) till vård inom socialtjänsten. Fördelning inom respektive kommun framgår av figur 11.

Tre av de åtta flickor som föreslogs påverkansprogram dömdes slutligen att genomföra ett sådant program inom ramen för en brottspåföljd (genom socialtjänsten i Upplands Väsby respektive Solna kommun). Av 50 pojkar som föreslogs påverkansprogram dömdes 32 att genomföra denna insats.

Figur 11. Andelen ungdomar som dömdes enligt föreslagen vårdplan, av det totala antalet vårdplaner

Fortsatt kontakt med socialtjänsten

I juni 2007 var cirka 30 procent av ungdomarna som förekom i de studerade yttrandena aktuella för utredning och/eller insatser genom socialtjänsten. I Sollentuna var 45 procent av ungdomarna fortsatt aktuella, medan ungefär en fjärdedel av ungdomarna i övriga kommuner hade fortsatt kontakt med socialtjänsten.

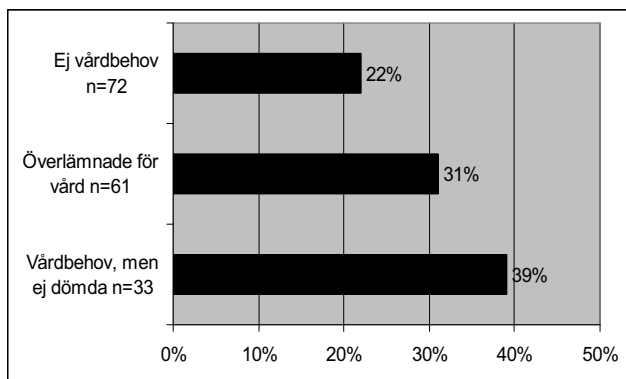
Fortsatt kontakt med socialtjänsten behöver dock inte vara ett ”misslyckande” eller ett tecken på fortsatta problem, liksom det inte är givet att den unge blivit kvitt sin problematik om han eller hon inte är aktuell vid socialtjänsten.

Många rapporterade återfall i brott

Kontroll i polisens brottsregister gjordes i november 2007. Under uppföljningsperioden hade 56 ungdomar (32 procent) lagförts för nya brott. Ytterligare 29 ungdomar fanns registrerade som skäligen misstänkta för nya brott. Detta innebär att nära hälften (48 procent) av alla ungdomar i studien återrapporterats för brott under uppföljningstiden. Av dessa hade de flesta återrapporterats för brott inom 18 månader efter begäran om aktuellt yttrande. Studiens resultat tyder inte på några könsskillnader i återfallsfrekvens.

72 ungdomar i studien föreslogs inga insatser genom socialtjänsten. 61 ungdomar överlämnades för vård inom socialtjänsten och ett trettiotal ungdomar föreslogs insatser, men dömdes inte i enlighet med föreslagen vårdplan. Av uppföljningen i polisens brottsregister framgår att andelen ungdomar som lagförts för nya brott under uppföljningsperioden är lägst bland de ungdomar som socialtjänsten bedömde vara utan vårdbehov (inga insatser föreslogs). Högst andel ungdomar som lagförts på nytt återfinns bland de ungdomar som bedömdes vara i behov av vård, men inte dömdes att genomföra föreslagen vårdplan (figur 12).

Figur 12. Andelen ungdomar som lagförts för nya brott under uppföljningsperioden (n=166*)

* För åtta ungdomar har det inte gått att fastställa huruvida de blev dömda att genomföra föreslagna vård eller ej. Två ungdomar har avlidit under uppföljningsperioden och uppgifter i brottsregister saknas därför.

Återfall i relation till behandlingsinsats

Påverkansprogram dominerade som föreslagen insats i socialtjänstens vårdplaner. 35 ungdomar dömdes att genomgå påverkansprogram inom ramen för en brottspåföljd. Av dessa ungdomar hade 23 procent lagförts på nytt under uppföljningsperioden. Den näst mest föreslagna insatsen i socialtjänstens vårdplaner var placering utanför hemmet. Av de ungdomar som föreslogs placering dömdes 13 personer i enlighet med vårdplanen. Av dessa ungdomar hade 46 procent lagförts på nytt under uppföljningsperioden. Fördelningen av rapporterade återfall bland de ungdomar som dömdes att genomgå påverkansprogram alternativt vårdplan med förslag om placering utanför hemmet framgår av tabell 8.

Tabell 8. Andelen ungdomar som återrapporterats för brott, fördelning utifrån dömd påföljd

	Endast påverkansprogram n=24	Påverkansprogram + andra insatser n=11	Placering utanför hemmet n=13	Totalt n=176
Åter lagförda	17 % (4)	36 % (4)	46 % (6)	23% (56)
Återrapporterade för brott, totalt	42 % (10)	54 % (6)	62 % (8)	48% (85)

Av de 15 ungdomar som bedömts vara i behov av tvångsvård (LVU) hade två tredjedelar återrapporterats i polisens brottsregister under uppföljningsperioden. Drygt hälften hade lagförts för nya brott.

Identifierade högriskfaktorer

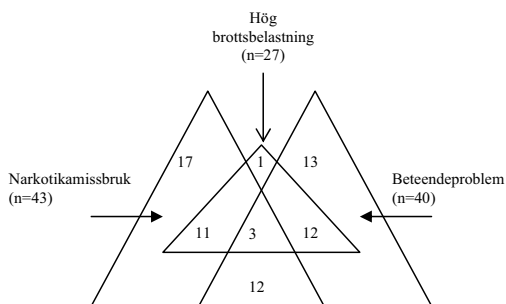
Utifrån beskrivningar i socialtjänstens yttranden och rapporterade återfall i brott förefaller tre kategorier av beskrivna riskfaktorer innebära hög risk för återfall i brott – beskrivna *beteendeproblem*, *narkotikamissbruk* och *hög brottsbelastning*.

Tabell 9. Andel ungdomar som återrapporterats för brott, utifrån respektive beskrivna högriskfaktor

	Beteendeproblem n=40	Narkotikamissbruk n=43	Hög brottsbelastning n=26
Andel som återrapporterats i brottsregister	73%	80%	70%

Vid närmare kontroll visade sig samtliga ungdomar med beskriven hög brottsbelastning (uppges ha begått/misstänkts för minst fem brott) även ha beskrivna beteendeproblem och/eller narkotikamissbruk. Flera ungdomar i studien uppgavs ha en kombination av narkotikamissbruk och beteendeproblem och ett fåtal beskrevs ha en situation som innehöll alla tre högriskfaktorer (figur 13).

Figur 13. Antal ungdomar med beskrivna högriskfaktorer

De ungdomar som uppgavs ha en eller flera högriskfaktorer beskrevs ofta ha svårigheter inom ytterligare livsområden. Majoriteten hade varit *tidigare aktuella inom socialtjänsten* och de flesta beskrevs ha *anpassningssvårigheter i skolan*. Många uppgavs även ha någon form av *svårigheter inom familjerelationer* och *övervägande negativa kamratrelationer/destruktiv fritidssituation*.

Majoriteten av ungdomarna med beskrivna högriskfaktorer föreslogs insatser genom socialtjänsten, främst på grund av upprepad kriminalitet och/eller missbruk. Cirka en fjärdedel av ungdomarna med en eller flera beskrivna högriskfaktorer föreslogs någon form av påverkansprogram (ofta i kombination med andra insat-

ser), men de flesta föreslogs andra insatser. Placering utanför hemmet föreslogs för 26 procent av ungdomarna i gruppen (jämför med 19 procent av totalpopulationen).

ANALYS OCH DISKUSSION

Informationen i socialtjänstens yttranden – viktigt kunskapsunderlag av varierande kvalitet

Även tidigare studier har fokuserat på socialtjänstens yttranden om ungdomar som misstänks för brott. Tärnfalk (2007) fann att kvaliteten på de socialtjänstens yttranden var mycket varierande med påfallande brister i informationen om ungdomarna. Detta är ett problem, då socialtjänstens yttrande utgör ett viktigt kunskapsunderlag för rättsliga beslut. Yttrandet kan påverka hur åklagare och domare uppfattar den unge och vilka påföljder domstolen väljer att döma till.

Väl genomförda utredningar och välgrundade bedömningar kring ungdomar som begår brott förutsätter kunskap om risk- och skyddsfaktorer med betydelse för kriminellt beteende. I rapportens andra kapitel (*Kunskapsläge och teoretiska utgångspunkter*) presenterades fyra riskfaktorer av särskild vikt för utvecklande av långvarigt kriminellt beteende (Andrews & Bonta, 1998):

- Beteendehistoria – tidigare kriminalitet och/eller våldsamt beteende
- Antisociala personlighetsmönster – exempelvis impulsivitet och spänningsökande
- Antisociala attityder – värderingar som understödjer ett kriminellt beteende
- Antisocialt umgänge – och isolering från positiva, icke-kriminella kamrater

Nedan diskuteras informationen i nordvästkommunernas yttranden utifrån dessa fyra riskfaktorer.

Beskrivningar av kända risk- och skyddsfaktorer

Det står klart att den unges *beteendehistoria* är en viktig faktor att ta hänsyn till vid bedömning av återfallsrisk och vårdbehov då ungdomar misstänks för brott. Vi vet bland annat att risken att återfalla i brott har nära samband med tidigare brottsbelastning (Brå 2007:20). I de studerade yttrandena nämns ofta huruvida socialtjänsten har kännedom om tidigare brottslighet eller ej. Uppföljning i polisens brottsregister visar dock att flera ungdomar har varit lagförda tidigare, utan att socialtjänsten haft kännedom om detta (åtminstone utifrån vad som framgår av yttrandet). Kartläggningen av yttranden visar även att många saknar beskrivningar av den unges beteende. Exempelvis framgår beskrivningar av våldsamt beteende i mindre än 10 procent. Denna siffra kan jämföras med att misstänkta våldsbrott ligger bakom 37 procent av de aktuella yttrandena. Enligt Moffit (1993) har kriminalitet som riskerar att bli långvarig ofta sin grund i tidig barndom och är

förknippad med både riskfaktorer i omgivningen och hos individen. Svårigheterna kan uppmärksammas tidigt i den unges liv, till exempel genom hyperaktivitet, uppförandeproblem eller lättväckt aggressivitet hos barnet. Vår studie visar dock att faktorer i den unges barndom får lite utrymme i socialtjänstens yttranden.

Antisociala personlighetsmönster, exempelvis impulsivitet, egocentricitet och spänningssökande, är kända riskfaktorer för kriminellt beteende (Andrews & Bonta, 1998). Riskfaktorer i den unges personlighetsmönster diskuteras relativt sällan i de studerade yttrandena. Exempelvis beskrivs personlighetsmönster som impulsivitet endast i en handfull yttranden och spänningssökande nämns inte alls. Begreppet ”personlighetsstörning” förekommer inte heller. Utifrån vår kartläggning förefaller socialtjänsten ha närmare till att beskriva positiva personlighetsdrag hos den unge, dessa får jämförelsevis stort utrymme i yttrandena. De positiva personlighetsdrag som beskrivs är dock inte alltid kända skyddande faktorer med samband till kriminalitet. Hit hör exempelvis beskrivningar som ”trevlig”, ”lätt att tycka om” och ”gott självförtroende”. Kända skyddsfaktorer med betydelse för kriminellt beteende som framgår av socialtjänstens yttranden är exempelvis ”lugnt temperament” och ”god empatisk förmåga”.

Till kända riskfaktorer för fortsatt brottslighet hör även ungdomars *antisociala attityder* - attityder, värderingar och antaganden som innebär att kriminalitet accepteras (Andrews & Bonta, 1998). Exempel kan vara att identifiera sig med kriminella, ha negativa attityder till polis och lagar samt tolerans för regelbrott i största allmänhet. ”Antikriminella attityder” innebär däremot att betona de negativa konsekvenserna av brott och inse riskerna med att ha anknytning till kriminella ungdomar och acceptera deras värdesystem (Andreassen, 2003). I flera studerade yttranden benämns den unges attityder, men det framgår sällan hur dessa yttrar sig eller vilka konsekvenser de kan få. I några yttranden beskrivs den unges attityd i termer av behandlingsmotivation, vilja att samarbeta med socialtjänsten och/eller följa samhällets regler och gränser. I dessa yttranden beskrivs den unges bristande motivation och/eller samarbetsvilja ofta som attityder som riskerar att upprätthålla ett brottsligt beteende och omöjliggöra behandlingsinsatser.

Antisocialt umgänge har starkt samband med egen kriminalitet bland ungdomar (Andrews & Bonta, 1998). Området kamrater och fritid beskrivs relativt ofta i nordvästkommunernas yttranden. Få innehåller dock specifika uppgifter om den unges kamratumgänge – om den unge har kamrater som begår brott och/eller missbrukar samt om han/hon har några positiva, icke kriminella kamratkontakter – faktorer som har bevisat samband med ungdomars brottslighet. Uppgifter som tyder på att den unges föräldrar tillfrågats om sin sons/dotters kamratkontakter finns endast beskrivna i ett fåtal av de studerade yttrandena. Tidigare forskningsresultat tyder på att socialtjänsten kan få mycket kunskap om den unges behov

och risken för fortsatt kriminalitet genom att kartlägga hans/hennes fritid och kamratrelationer. Studier visar även på en möjlighet att minska brott och andra problembeteenden hos ungdomar genom att förändra deras fritidsvanor och öka deras möjligheter till kontakt med icke-kriminella jämnåriga (Andreassen, 2003; Lagerberg & Sundelin, 2000).

Kartläggningen av nordvästkommunernas yttranden visar att dessa generellt innehåller relevant information om ungdomar och deras sociala situation. Anpassning och förmåga i skolan, missbruk och annan social problematik samt känd brottsaktivitet är exempel på områden som ofta är väl beskrivna i yttrandet. Några viktiga risk- och skyddsförhållanden förefaller dock få allt för lite utrymme när socialtjänsten beskriver ungdomar som misstänks för brott. Kanske finns förklaringen till dessa brister i att det inom socialtjänsten saknas *kunskap* om riskfaktorer för långvarig kriminalitet. Att socialtjänsten exempelvis sällan uttalar sig om attityder som understödjer kriminellt beteende skulle kunna bero på bristande kunskaper om vilka dessa attityder och värderingar är samt på vilket sätt de påverkar risken för återfall i brott. En annan möjlig förklaring till bristande information kan vara att man inom socialtjänsten inte uppfattar sig besitta den *kompetens* som krävs för att uttala sig i vissa frågor, exempelvis ungdomars tidiga utveckling och antisociala personlighetsmönster. Uppgifter från barnpsykiatriska utredningar redovisas sällan i de studerade yttrandena, även om det ibland nämns att den unge har eller har haft kontakt med Barn- och ungdomspsykiatrin. Det skulle även kunna vara så att socialtjänstens *rutiner* (och åklagares information) kring vilka rubriker/innehåll som bör finnas i yttrandet, inte överensstämmer med information/förhållanden som har ett känt samband med risker för kriminellt beteende. Exempelvis fokuserar många beskrivningar på den unges aktuella livssituation, medan annan information kanske inte bedöms höra hemma i yttrandet (till exempel historiska faktorer och föräldrars förmåga). Bristande information i socialtjänstens yttranden kan också ha sin förklaring i *yttre omständigheter*, som att socialtjänsten ofta haft några få veckor till sitt förfogande för att genomföra den utredning som ska ligga till grund för yttrandet – ofta saknas möjlighet att genomföra en grundlig utredning av den unges behov.

Vård- och insatsbedömningar i socialtjänstens yttranden

Bland de studerade yttrandena innehåller de allra flesta en skriftlig bedömning av om den unge har ett vårdbehov eller ej. Däremot är det inte alltid uttalat vad denna bedömning grundar sig på och det kan vara svårt att se en tydlig koppling mellan beskrivningen av den unge och socialtjänstens bedömning. I bedömnings-texten hänvisas relativt sällan till forskning och/eller kända risk- och skyddsfaktorer med betydelse för kriminellt beteende.

Resultat från tidigare studier har visat på inkonsekventa bedömningar i socialtjänstens yttranden. Principen om att lika fall behandlas lika följs inte av vare

sig socialtjänsten eller domstolarna (Tärnfalk, 2007). Exempel på inkonsekventa åtgärdsstrategier blir även synliga i vår kartläggning av nordvästkommunernas yttranden. Generellt föreslås inga insatser när den unge beskrivs leva under välordnade förhållanden medan unga med beskrivna sociala problem föreslås vård. Detta följs dock inte konsekvent. Det förekommer även att insatser föreslås när den unge sägs leva under välordnade förhållanden, liksom att socialtjänsten avstår från att vidta åtgärder trots beskrivna sociala problem och ibland även ett konstaterat vårdbehov. Då den unge föreslås en vårdplan, trots att han/hon sägs leva under välordnade förhållanden utan sociala problem, motiveras detta enbart utifrån det brott den unge misstänks för. När ungdomar, trots bedömt vårdbehov, inte föreslås insatser beskrivs detta ofta bero på bristande motivation hos den unge och/eller föräldrarna. I dessa yttranden bedöms stödsatser vara omöjliga att genomföra när familjen bedöms vara omotiverad att ta emot socialtjänstens hjälp.

En stor variation av insatser föreslås unga lagöverträdare i nordvästkommunerna, men studien visar att påverkansprogram är dominerande i socialtjänstens vårdplaner. Kartläggningen har inte gett någon tydlig bild av vilka insatser som föreslås för vilka ungdomar. Dock föreslås de mest omfattande insatserna, placering utanför hemmet, genomgående för ungdomar som beskrivs ha stora svårigheter inom flera livsområden. Studien pekar även på att de ungdomar som enbart föreslås påverkansprogram har en relativt välfungerande social situation medan de ungdomar som föreslås programmen i kombination med andra insatser beskrivs ha stora svårigheter inom flera områden.

Motivation – en förutsättning för verksam behandling?

Motivation spelar en viktig roll för förståelsen av förmågan att förändra sitt beteende och upprätthålla denna förändring. Den unges motivation till förändring påverkar huruvida han/hon väljer att lämna en kriminell livsstil eller ej (Breda & Heflinger, 2004). Kartläggningen av nordvästkommunernas yttranden visar att socialtjänstens bedömning av den unges motivation till förändring påverkar huruvida han/hon föreslås insatser eller ej.

Motivation är beroende av både yttre och inre drivkrafter (Di Clemente, 1999). Ungdomar förefaller vara mindre motiverade än vuxna till att söka behandling och fullfölja den. Den motivation ungdomar känner tycks främst komma från yttre faktorer som rättsliga konsekvenser eller påtryckningar från familjemedlemmar. Yttre faktorer (extern motivation) har dock liten chans att leda till varaktig förändring (Breda & Heflinger, 2004). När de yttre drivkrafterna försvunnit är risken för återfall stor. Detta kan vara en del av förklaringen bakom att många ungdomar tenderar att återfalla i kriminellt beteende efter en påföljd. För att upprätthålla en beteendeförändring krävs att den unges interna motivation väcks. Externa incitament, exempelvis ett väntande åtal för brott, kan ge socialtjänsten

tillfälle att erbjuda behövliga insatser för ungdomar som inte själva skulle ha sökt behandling.

För att en eventuell beteendeförändring ska bestå krävs dock att de externa motiven ersätts av interna (Di Clemente, 1999). Motivation är ett spontant beteende som inte kan frambringas av någon annan än den unge själv. Däremot kan vi skapa förutsättningar för att en intern motivation ska utvecklas (Melin & Näs-holm, 1998). Kunskap om motivation och förändringsprocesser ger socialtjänsten större möjligheter att skapa dessa förutsättningar. Den unges motivation till förändring kan öka om han/hon exempelvis får hjälp att förändra sitt sätt att tänka samt att reflektera kring negativa konsekvenser av brott och fördelar med ett förändrat beteende (Andreassen, 2003).

Tre huvudprinciper att ta hänsyn till vid insatsbedömning

I avsnittet om *Teoretiska utgångspunkter* beskrevs tre huvudprinciper för framgångsrik behandling - riskprincipen, behovsprincipen och responsivetsprincipen (Andrews och Bonta, 1998). Principerna betonar individuell utredning och välgrundad bedömning som nödvändigt för att möta ungdomars vårdbehov och erbjuda rätt insatser för unga som begår brott. Nedan diskuteras socialtjänstens bedömningar utifrån de tre principerna.

Enligt riskprincipen bör ungdomar differentieras utifrån hur stor risk de löper att återfalla i brott och behandlingsinsatser bör inriktas på ungdomar med medelhög – hög risk (a a). Vår studie visar att socialtjänsten sällan uttalat bedömer den unges risk för återfall i brott. Socialtjänstens beskrivning av de ungdomar som föreslås insatser tyder dock på att det är en varierad målgrupp. Många ungdomar kan antas löpa medelhög – hög risk att återfalla i brott, men även ungdomar som inte bedöms ha ett reellt vårdbehov föreslås insatser.

Verksamma behandlingsinsatser är anpassade till individens inlärningsstil. Generellt sett har tekniker från kognitiv beteendeterapi och social inlärningssteori mest stöd i forskning. Mer specifika faktorer att ta hänsyn till kan till exempel vara social kompetens, kognitiv mognad och personlig inlärningsstil (Lardén, 2002). Den unges behandlingsmotivation och dess betydelse för utsikterna att den unge genomför föreslagna insatser lyfts relativt ofta upp i nordvästkommunernas yttranden. Mer uttalade resonemang kring specifika faktorer som kan påverka den unges möjligheter att tillgodogöra sig insatser förekommer dock mycket sällan i de studerade yttrandena. Meta-analyser har visat att beaktande av responsivetsprincipen ger socialtjänsten bättre förutsättningar att tillsätta verksamma insatser, som den unge har goda möjligheter att tillgodogöra sig (Andrews & Bonta, 1998).

I nordvästkommunernas bedömningar av den unges vårdbehov förekommer ofta resonemang kring förhållanden som ger anledning till oro och förhållanden som bedöms vara positiva för den unges sociala situation. Begrepp som risk- och skyddsfaktorer används mer sällan, men förekommer ändå i relativt många yttranden. Det är dock inte alltid dessa begrepp beskriver faktorer och/eller förhållanden med känd betydelse för kriminellt beteende. I de studerade yttrandena uttalar sig socialtjänsten mycket sällan om vilka riskfaktorer föreslagna insatser är avsedda att påverka. Det finns starkt forskningsstöd för att behandlingsinsatser får en betydligt bättre effekt om insatserna inriktar sig på individuella, dynamiska riskfaktorer som har betydelse för kriminellt beteende (a a).

Effektiva insatser?

Det ställs allt större krav på att socialtjänstens insatser för unga lagöverträdare ska vara bevisat effektiva. I denna studie har vi kartlagt beskrivningar och bedömningar av ungdomar som förekommer i socialtjänstens yttranden samt vilka insatser som föreslås för målgruppen. Vi har även följt upp dessa ungdomar i social- och brottsregister. Men kan vi uttala oss om utfallet av socialtjänstens arbete och insatsernas brottsförebyggande effekt?

Att kunna visa att de ungdomar som genomgått en insats inte har återfallit i brott är inte tillräckligt för att en verksamhet ska kunna bedömas som effektiv. Genom denna typ av uppföljning kan vi inte veta om utfallet beror på insatsen eller på andra faktorer och därför kan vi inte heller uttala oss om huruvida insatsen faktiskt reducerat återfall i brott. Det är därför tveksamt om det finns någon enskild kommun som har förutsättningar att på ett tillförlitligt och meningsfullt sätt utvärdera effekterna av exempelvis påverkansprogram (Brå 2008:1).

Om vi fortsätter att tala om påverkansprogram, som är den klart dominerande påföljden för unga lagöverträdare i nordvästkommunerna, har de flesta kommuner endast ett fåtal dömda ungdomar som genomför dessa program under ett år. Påverkansprogram är ett samlingsnamn som visat sig omfatta en rad olika insatser. Programmens utformning skiljer sig mellan olika kommuner och det kan även förekomma skillnader mellan de påverkansprogram olika ungdomar genomgår i en och samma kommun. Detta medför svårigheter att skapa tillräckligt stora grupper av ungdomar som får tillräckligt lika insatser (a a).

Hansson (2001) skriver att det inte är ovanligt att ett program ger olika effekter beroende på deltagarnas egenskaper. Därför är det betydelsefullt att studera och förstå effekter av ett specifikt program för olika populationer, undergrupper och individer. För detta krävs dock att bra metoder för att välja ut och beskriva programdeltagare utvecklas. Vår kartläggning av socialtjänstens yttranden tyder, i likhet med tidigare studier, på att de ungdomar som föreslås påverkansprogram

inte är någon väldefinierad målgrupp. Programdeltagarna är en samling ungdomar med skiftande problem och varierande risk för återfall i brott – något som ytterligare försvårar bedömningen av insatsernas utfall.

Sammantaget innebär ovan beskrivna faktorer att vi inte på ett tillförlitligt sätt kan uttala oss om de brottsförebyggande effekterna av socialtjänstens insatser för unga lagöverträdare. Meta-studier har dock visat att även de mest framgångsrika insatserna för unga lagöverträdare ger relativt små effekter på återfallsfrekvensen i brott. Insatsernas utfall blir därför svåra att mäta genom andelen återfall i brott – trots att effekten av verksamma insatser märks främst på gruppnivå (inte på individnivå) är det orealistiskt att förvänta sig att väl genomförda bedömningar och/eller insatser ska ge synbara effekter på återfallsfrekvensen (Sundell & Forster, 2005).

Många ungdomar återfaller i brott

I Sverige är det Brottsförebyggande rådet (Brå) som sammanställer officiell kriminal- och återfallsstatistik. När man tolkar återfallsstatistik är det viktigt att komma ihåg att uppgifter ur brottsregister inte ger en heltäckande bild av ungdomarnas brottsaktivitet. Många brott upptäcks inte av vuxenvärlden och rapporteras aldrig till polisen. Vi kan därför anta att andelen ungdomar som återfaller är något högre än den andel som avspeglas i polisens brottsregister (Brå 2007:20). Aktuell forskning visar även att det finns regionala skillnader att ta hänsyn till. I en kartläggning av självrapporterad brottslighet bland ungdomar i årskurs nio har man kunnat konstatera att ungdomar i Stockholms län begår stöld- skadegörelse- och våldsbrott i större utsträckning än ungdomar i landet som helhet (Eriksson & Estrada, 2007).

Enligt den officiella statistiken över personer som lagfördes för brott år 2001 hade 24 procent lagförts på nytt inom ett år och 38 procent vid uppföljning efter tre år. Andelen lagförda personer som återfaller i brott är generellt sett högre bland män än bland kvinnor. Historiskt har den yngsta åldersgruppen (15-17 år) haft en högre andel återfall jämfört med personer i övriga åldersgrupper. Detta mönster har dock förändrats i och med att återfallen i den yngsta åldersgruppen har minskat samtidigt som återfallsfrekvensen har ökat bland äldre.

För att sätta andelen brottsåterfall bland de studerade nordvästungdomarna i ett sammanhang vill vi diskutera kartläggningens resultat utifrån officiell återfallsstatistik (Brå 2007:20) och resultat från en aktuell studie av ungdomar i påverkansprogram (Brå 2008:1). Trots att studierna skiljer sig åt (undersökningspopulation, tidsram, tillvägagångssätt mm), bedöms de kunna ligga till grund för vissa jämförande bilder av återfallsfrekvensen bland de studerade nordvästungdomarna.

Tabell 10. Officiell statistik - återfallsfrekvens för ungdomar lagförda år 2001 (Brå 2007:20)

	Åldersgrupp 15-17 år	Överlämnade för vård inom socialtjänsten	Dömda till slutna ungdomsvård
Lagförda för nya brott inom tre år	37 %	66 %	75 %

Den officiella statistiken visar att 37 procent av samtliga ungdomar (15-17 år) som lagfördes för brott år 2001 hade lagförts på nytt inom tre år. Kartläggningen av samtliga ungdomar som förekommer i nordvästkommunernas yttranden visar att 32 procent hade lagförts på nytt under uppföljningsperioden. Återfallsfrekvensen för nordvästungdomarna ligger alltså i nivå med den officiella statistiken. Om vi tittar specifikt på återfallsfrekvensen för de ungdomar som överlämnades för vård inom socialtjänsten tycks nordvästkommunernas resultat däremot skilja sig något från den officiella statistiken. Bland de studerade nordvästungdomarna som överlämnades för vård inom socialtjänsten lagfördes 52 procent för nya brott under uppföljningsperioden, jämfört med 66 procent i den officiella brottsstatistiken (tabell 10).

Det är svårt att uttala sig om huruvida detta handlar om reella skillnader i återfallsfrekvens eller är resultat av exempelvis olika stora undersökningspopulationer. Vi vet att återfallen i åldersgruppen 15-17 år har minskat under senare år (Brå 2007:20), något som rimligen skulle kunna förklara en faktisk skillnad i återfallsfrekvens – den officiella statistiken har baserats på ungdomar som lagfördes år 2001 medan nordvästungdomarna lagfördes år 2005-2006. Vår studie erbjuder inte det underlag som behövs för att bedöma om en eventuellt lägre återfallsfrekvens i nordvästkommunerna är ett utfall av socialtjänstens arbete, ungdomarnas sociala situation eller andra faktorer.

Brås uppföljning av pojkar som dömts till påverkansprogram visar att 41 procent av pojkarna hade blivit lagförda på nytt efter 18 månaders uppföljning, medan betydligt fler (60 procent) förekom i misstankeregistret. Vid uppföljning av de ungdomar som dömts till påverkansprogram i nordvästkommunerna fann vi att 30 procent hade lagförts för nya brott under uppföljningsperioden. Majoriteten av de nordvästungdomar som dömts att genomföra påverkansprogram hade inte återrapporterats i vare sig lagförings- eller misstankeregister under uppföljningsperioden. Dock är inte heller dessa båda studiers resultat direkt jämförbara med varandra, bland annat eftersom antalet studerade ungdomar skiljer sig åt och uppföljningstiden är olika i de båda undersökningarna.

I Brås studie av ungdomar i påverkansprogram görs ingen skillnad mellan de ungdomar vars vårdplaner enbart omfattar programmet och de som även föreslagits andra insatser. Kartläggningen av nordvästkommunernas yttranden visar

att de ungdomar som även föreslås andra insatser beskrivs ha mer omfattande svårigheter och fler riskfaktorer än de ungdomar som enbart föreslås påverkansprogram. Uppföljning i brottsregister tyder även på att återfallsfrekvensen bland ungdomar som enbart föreslagits påverkansprogram (ungdomar med mindre omfattande problematik) är något lägre än andelen återfall bland ungdomar som även föreslagits andra insatser (se tabell 8)

Då vi vet att ungdomar med flera riskfaktorer löper hög risk att återfalla i kriminellt beteende är dessa resultat föga överraskande. Skillnaden i återfallsfrekvens kan möjligen tolkas som att socialtjänsten gjort rätt i sina insatsbedömningar – föreslagit enbart påverkansprogram där en avgränsad insats kan vara tillräcklig och tillsatt mer omfattande insatser för ungdomar med flera riskfaktorer. Studien kan emellertid inte visa att någon insats skulle vara mer effektiv för att förhindra återfall i brott.

Kartläggningen av de ungdomar som förekommer i nordvästkommunernas yttranden ger alltså inte svar på frågan om vilka insatser som är mest effektiva för unga lagöverträdare. Studiens resultat tyder dock på att återfallsfrekvensen bland nordvästkommunerna ligger i nivå med officiell statistik och resultat från tidigare studier. Resultaten kan även ses som bekräftelse av socialtjänstens bedömningar, då andelen ungdomar som återfaller i brott tycks följa de förväntade resultaten utifrån kunskap om risk- och skyddsfaktorer med betydelse för kriminellt beteende.

Sammanfattade slutsatser - kartläggning och uppföljning av yttranden

Utifrån resultatet av denna delstudie kan fyra huvudsakliga slutsatser dras:

- Nordvästkommunernas yttranden innehåller mycket information om ungdomars sociala situation. Informationen är dock inte alltid kopplad till risk- och skyddsfaktorer för kriminellt beteende och vissa faktorer som visat sig ha starkt samband till brottsligt beteende beskrivs mycket sällan i socialtjänstens yttranden. Kritik kan även riktas mot att socialtjänsten gör inkonsekventa bedömningar av ungas vårdbehov
- Socialtjänsten skulle kunna förbättra sina möjligheter att erbjuda verk samma insatser för unga lagöverträdare genom att skapa förutsättningar för arbete enligt risk-, behovs- och responsivitetsprinciperna
- Många av de ungdomar som förekommer i socialtjänstens yttranden löper risk för fortsatt kriminellt beteende och hälften återrapporteras för brott

- Påverkansprogram är den dominerande insatsen för unga som misstänks för brott. Programmen har en varierande målgrupp, men tycks inte användas för ungdomar som tillhör högriskgrupper för återfall i brott

Yttrandet är ett viktigt kunskapsunderlag i rättsprocessen och socialtjänstens bedömning har stor betydelse för domstolarnas val av påföljd. Det är emellertid inte någon enkel uppgift för socialtjänsten att förena principen om sociala hänsyn och individuellt behovsbetingade insatser med de straffrättsliga principerna om förutsebarhet, proportionalitet och konsekvens. Vår kartläggning visar att de flesta yttranden innehåller information som kan ligga till grund för individuella risk- och behovsbedömningar kring ungdomar som misstänks för brott. Dock saknar yttrandena ofta information kring framförallt historiska faktorer av betydelse för kriminellt beteende och de tre huvudprinciperna (risk/behovs/responsivitet) kommer sällan till uttryck i socialtjänstens bedömningar. Med kunskap om kända risk- och skyddsfaktorer med betydelse för kriminellt beteende bedöms det dock finnas stora möjligheter för socialtjänsten att göra utredningar, behovs- och insatsbedömningar på goda grunder.

Liksom tidigare studier kring unga lagöverträdare visar denna studie att många ungdomar återrapporterar för nya brott. Återfallsfrekvensen bland nordvästkommunerna bedöms ligga i nivå med den officiella återfallsstatistiken. Utifrån beskrivningar i socialtjänstens yttranden och rapporterade återfall i brott har tre kategorier av högriskfaktorer identifierats. Ungdomar med stora svårigheter kring personlighetsmönster och beteenden, ungdomar med narkotikamissbruk och brottsbelastade ungdomar tycks löpa hög risk att återfalla i brott. Dessa resultat får även stöd i tidigare forskning av riskfaktorer med betydelse för kriminellt beteende. Resultaten kan ge vägledning vid bedömning av vilka ungdomar som löper hög risk att återfalla i brott och vilka som kan behöva omfattande stöd och insatser genom socialtjänsten.

Under den studerade perioden var påverkansprogram den klart dominerande insatsen för unga lagöverträdare. Studiens resultat visar att påverkansprogram har en varierande målgrupp och insatsen föreslås för ungdomar med påtagligt skiftande problematik. Enbart påverkansprogram tycks dock vara en insats som främst föreslås för ungdomar med mindre omfattande sociala problem. I följande kapitel kommer vi att titta närmare på nordvästkommunernas påverkansprogram.

KAPITEL 4 - PÅVERKANSPROGRAM I NORDVÄSTKOMMUNERNA

INLEDNING

Syfte och genomförande

I denna delstudie studeras nordvästkommunernas påverkansprogram och hur de olika kommunerna valt att arbeta med dessa. Avsikten är att söka förståelse för socialarbetares professionella erfarenheter av insatserna.

Delstudiens huvudsakliga frågeställningar är:

- Hur beskrivs påverkansprogrammets förutsättningar, syften och innehåll?
- På vilka grundantaganden om förändring, på vilken programteori, vilar påverkansprogrammen?
- Hur värderar socialarbetare påverkansprogrammen och hur bedömer de utfallet i förhållande till insatsen?

Denna delundersökning har en kvalitativ ansats. De socialarbetare som arbetar med påverkansprogram i nordvästkommunerna bjöds in till gruppintervju. Varje arbetsgrupp intervjuades var för sig under perioden 070511 - 070619. Gruppintervjuerna genomfördes med hjälp av en intervjuguide med frågeområden kring behandlarnas beskrivning av hur påverkansprogrammen genomförs, vilka komponenter i programmen som bedöms verksamma för att förebygga brott och på vilket sätt. Intervjuerna berörde även behandlarnas erfarenheter av svårigheter och framgångsfaktorer i arbetet med påverkansprogram samt deras tankar om vilka ungdomar som kan ha nytta av insatserna. Intervjuerna registrerades med ljudbandspelare och transkriberades ordagrant. Texterna analyserades med hjälp av kvalitativ innehållsanalys (Olsson & Sörensen, 2004) i olika steg.

- Intervjuerna lästes igenom förutsättningslöst (naiv genomläsning)
- Utskrifterna lästes om igen och kategorier skapades utifrån frågeområden och dimensioner som framträdde i materialet
- Intervjuerna lästes igenom en tredje gång och kategorier som återfanns i texten markerades
- Med hjälp av kategorierna utformades sammanfattningar (tankekartor) för varje intervju/kommun. Dessa utgjorde sedan underlag vid tematisering av utsagorna

Avsikten i denna delstudie är att fånga behandlarnas erfarenheter av påverkansprogrammen, inte att observera det exakta innehållet i insatserna. Denna analysmetod möjliggör jämförelser mellan de olika arbetsgrupperna och programmen för att fånga likheter, skillnader och specifika drag.

Arbetsgrupperna

Påverkansprogrammet - Ekerö

I Ekerö är det de tre socialsekreterarna vid Ungdomsenheten som utreder, bedömer behovet av insatser och genomför påverkansprogram. Två socialsekreterare medverkade i intervjun. Båda är socionomer och har arbetat med Påverkansprogrammet sedan 1999 respektive 2003. Under år 2007 har Ekerö gjort stora förändringar i sitt påverkansprogram. I denna studie beskrivs det program som erbjöds ungdomar under år 2005 - 2006.

Reflexprogrammet - Järfälla

Reflexprogrammet bygger på studiebesök och samtal med olika yrkesverksamma vuxna. I Järfälla intervjuades den socialsekreterare som är sammanhållande och ansvarig för programmet. Hon är socionom, har lång yrkeserfarenhet och har varit ansvarig för Reflexprogrammet sedan starten i slutet av 1990-talet.

Konsekvensprogrammet - Sollentuna

I Sollentuna är det familjebehandlarna vid Framnäsgruppen som, på uppdrag av socialsekreterare, genomför Konsekvensprogrammet. Fem familjebehandlare har intervjuats. Samtliga har arbetat med Konsekvensprogrammet sedan år 2002.

Brottsförebyggande programmet (BFP) - Solna

I Solna bedrivs Brottsförebyggande programmet (BFP) av de tre socionomer som arbetar inom Lokus-MiniMaria. Verksamheten vänder sig till ungdomar i riskzon för missbruk och kriminalitet och drivs i samarbete mellan kommun och lands-ting. Ungdomar remitteras till programmet genom socialsekreterare vid socialtjänstens ungdomsenhet. Två socionomer intervjuades för denna studie, båda har arbetat med programmet sedan år 2004.

Vägvalet - Upplands Väsby

I Upplands Väsby bedrivs påverkansprogrammet Vägvalet inom kommunens behandlingsgrupp, Resursgruppen, på uppdrag från socialsekreterare. Två socio- nomer intervjuades. De är båda utbildade att hålla i Vägvalet och har jobbat med programmet sedan 2004 respektive 2006.

Tabell 11. Antal begärda yttranden, andel yttranden som resulterade i förslag om påverkansprogram samt antal ungdomar som föreslogs påverkansprogram, efter kommun.

Kommun	Antal begärda yttranden	Andel ungdomar som föreslogs påverkansprogram	Antal ungdomar som föreslogs påverkansprogram	
			Pojkar	Flickor
Ekerö	16	38%	6	-
Järfälla	41	12%	5	-
Sollentuna	29	28%	8	-
Solna	54	46%	20	5
Upplands Väsby	36	39%	11	3
Totalt	176	33%	50	8

PÅVERKANSPROGRAM I NORDVÄSTKOMMUNERNA - DELSTUDIENS RESULTAT

Börja från början

Bakgrunden till utvecklandet av påverkansprogram beskrivs ha varit att det saknades strukturerade öppenvårdsinsatser för unga lagöverträdare. Kommunerna började utveckla och arbeta med påverkansprogram i samband med lagändringen 1999 (se kapitel 2).

I Ekerö kommun utvecklades Påverkansprogrammet av socialsekreterarna vid Ungdomsenheten. Ekerö inspirerades av motsvarande program i andra kommuner samt aktuell forskning, främst presenterat i ”*Från brott till genombrott*” (Lardén, 2002). Påverkansprogrammet har utvecklats och förändrats vid några tillfällen (bland annat vilka studiebesök som ingår i programmet), men har hela tiden bedrivits individuellt och med samma teman.

Liksom i Ekerö utvecklades Reflexprogrammet i Järfälla kommun av socialsekreterare, även här med inspiration från andra kommuner runt om i landet. Till skillnad från Ekerö valde dock Järfälla att genomföra sitt program i grupp. En socialsekreterare som var med och utvecklade Reflexprogrammet är fortfarande ansvarig för insatsen och programmet har inte förändrats nämnvärt sedan starten. Hon beskriver hur Reflexprogrammet kom till;

”När vi tittade på ungdomarna som hade fått vård inom socialtjänsten, så såg vi att det inte fanns något enhetligt. Några glömdes ju helt enkelt bort och några fick lite samtal med socialsekreterare, några var naturligtvis placerade och så där, men det fanns inget enhetligt som man gjorde. Så då gjorde vi det här programmet.” (Järfälla)

Brottsförebyggande programmet (BFP) har funnits sedan år 2002 och utvecklades inom ramen för metodutvecklingsprojektet ”Sanning och Konsekvens” vid Solna socialförvaltning. Delar av programmet, bland annat färdighetsträning och grundtekniker, är hämtade ur det manualbaserade programmet START¹². Arbetsgruppen beskriver BFP;

”Betydligt mer avgränsat och fokuserat utifrån ett brott man har begått. Man jobbar inte lika mycket med hela familjen och så. Och sen är det ju

¹² *Ungdomsprogrammet START – en start för andra sätt att reagera och tänka*, är ett manualbaserat program som bygger på 6-8 faser och omfattar cirka 10 samtalstillfällen. Syftet är att strukturerat hjälpa ungdomar och familjer att undvika en negativ utveckling innehållande missbruk och/eller kriminalitet.

utvecklat ifrån dels vad som inte sägs fungera i forskningen och vad som sägs fungera...//... Inte avskräckande och inte grupp. Och att istället satsa på KBT och färdighetsträning, lägga upp strategier och hitta alternativa sätt för hur man ska hantera kommande situationer.” (Solna)

Grunden för BFP har inte förändrats sedan starten, men programmets genomförande beskrivs ha sett olika ut beroende på vilka som arbetat med programmet.

Konsekvensprogrammet i Sollentuna startade år 1999 inom ramen för öppen-vårdsprojektet Adrian. Programmet utvecklades med utgångspunkt i teorier om kriminalitet som livsstil (Bergström, 1997) och delar av program från Frivården. Från början genomfördes programmet i grupp, men man övergick snart till individuella påverkansprogram. Förändringen tillskrivs att det var svårt att få tillräckligt många ungdomar till programmet.

År 2002 lades Adrian ned och genomförandet av programmet övergick till familjebehandlarna vid kommunens Familj- och Nätverksenhet. Sedan februari 2006 drivs familjebehandlingen och Konsekvensprogrammet i privat regi, genom Framnäsgruppen AB. De teman som ingår i programmet har i stort sett varit de samma sedan starten, men innehållet och materialet har förändrats utifrån familjebehandlarnas sätt att arbeta.

”Från början var vi ganska tveksamma till att göra det här över huvudtaget och tyckte att det kändes lite svårt att se poängen...//... Då var det mer att programmet var liksom hotfullt, skrämselfaktiskt ...//... Sen har vi format om det till något som stämmer med vår människosyn, där man mer jobbar med att man kan ta makten i sitt liv och över sina handlingar...//... Som känns mer bekant för det vanliga jobb som vi gör, med familjejobb.” (Sollentuna)

Även Upplands Väsby arbetar med ett program som utvecklats utifrån teorier om kriminalitet som livsstil. Till skillnad från övriga kommuner har Upplands Väsby inte utformat ett ”eget” påverkansprogram, utan valt att arbeta med det manualbaserade Vägvalet (Bergström, 1997). Upplands Väsby har erbjudit programmet som insats för ungdomar med ”ett kriminellt beteende” sedan början av 2000-talet.

Sammanfattningsvis beskriver arbetsgrupperna två inspirations- och kunskapskällor vid utvecklandet av påverkansprogrammen – *forskning* och *erfarenhet*. Arbetsgruppen i Solna beskriver att forskning om kriminell utveckling och verksam behandling vägt tyngst vid utvecklandet av BFP. I Järfälla beskrivs socialarbetarens erfarenhet av ungdomars behov och vilka insatser som fungerar ha varit avgörande vid utformningen av Reflexprogrammet. Upplands Väsby har

utbildat personal för att kunna erbjuda Vägvalet, ett program som byggts upp utifrån forskning kring kriminella tankemönster (Bergström, 1997). Sollentunas Konsekvensprogram skapades utifrån samma forskningsteorier som Vägvalet bygger på, men beskrivs sedan ha utvecklats utifrån familjebehandlarnas värdegrunder och gemensamma arbetssätt. Socialsekreterarna i Ekerö beskriver att de tagit hjälp av både forskning och socialarbetares erfarenhet i utvecklandet av Påverkansprogrammet.

Påverkansprogrammets målgrupp

De allra flesta ungdomar som genomgår nordvästkommunernas påverkansprogram gör detta som en utdömd påföljd för brott (15-18 år). Den ”typiske” ungdomen i påverkansprogram beskrivs vara pojke, 15-16 år och förstagångsdömd. Detta är även de ungdomar som beskrivs fungera bäst inom ramen för påverkansprogram och som antas ha bäst möjlighet att tillgodogöra sig insatsen på ett bra sätt. Arbetsgrupperna beskriver den ideala målgruppen som relativt välfungerande ungdomar med engagerade och stödjande föräldrar.

”Det är ju dom här ungdomarna som inte har några större egna problem, som ändå begår en bilstöld eller en stöld eller vad det nu är för nånting. Men när dom har dom här stora problemen, familjeproblemen eller nåt, där måste vi ju sätta in andra insatser.” (Ekerö)

Upplands Väsby skiljer sig från denna linje, genom att Vägvalet riktar sig till ungdomar som är i riskzon för eller redan har utvecklat en kriminell livsstil. Deras målgrupp är vanligen något äldre än övriga kommuners. Vägvalet är inte avsett för ungdomar som har begått enstaka brott. De ungdomar som beskrivs kunna tillgodogöra sig insatsen bäst är:

”Dom som har kriminell livsstil och kriminella mönster och har kommit lite längre...//... men som ändå kan reflektera över saker så att man kan utmana deras tanke på något sätt.” (Upplands Väsby)

I Sollentuna vill arbetsgruppen inte identifiera någon specifik målgrupp som Konsekvensprogrammet skulle vara mest lämpat för, utan menar att alla ungdomar kan ha nytta av programmet.

”Du kan träffa en kille som hållit på i tre-fyra år och så gör du något med samtalet, eller det händer något i hans liv, som gör att han kan tillgodogöra sig programmet på ett helt annat sätt än en kille som gjort en grej, har samtalen och fortsätter ett par år ändå.” (Sollentuna)

Arbetsgruppernas beskrivning av den ”ideala målgruppen” för påverkansprogrammen skiljer sig till viss del från den målgrupp som framgår av kartläggningen

av nordvästkommunernas yttranden (se kapitel 3). Tabellen nedan visar en jämförelse mellan arbetsgruppernas beskrivning av programmets målgrupp och den målgruppsbeskrivning som framgår av socialtjänstens yttranden.

Tabell 12. Påverkansprogrammets målgrupp - jämförelse mellan arbetsgruppernas beskrivning av "ideal målgrupp" och målgrupp enligt socialtjänstens yttranden

Arbetsgruppernas beskrivning av "ideal målgrupp"	Kartläggning av ungdomar som enbart föreslås påverkansprogram	Kartläggning av ungdomar som föreslås påverkansprogram + ytterligare insats
Pojkar, 15-16 år	Pojkar, 16-17 år	Pojkar, 16-17 år
Relativt välfungerande	*Fungerande skolsituation *Inga svårigheter avseende personlighet och beteende *Inget missbruk eller andra sociala problem	*Svårigheter kring skolsituationen *Stora svårigheter avseende personlighet och beteende *Har missbruk och/eller andra sociala problem
Engagerade föräldrar	*Föräldrar är positiva till föreslagen vård *Starkt stöd från föräldrar/familj	*Föräldrar är positiva till föreslagen vård

I både Solna och Upplands Väsby talar arbetsgrupperna om att utredande socialsekreterare måste ha kunskap om vilka ungdomar som påverkansprogrammen riktar sig till. De beskriver även vikten av att den unges behov blivit utredda innan han/hon remitteras till programmen. Båda arbetsgrupperna anser dock att kommunikationen mellan utredare och behandlare har varit bristfällig och i vissa fall helt uteblivit. I Solnas BFP är ambitionen att man ska ta hänsyn till individuella risk- och skyddsfaktorer vid utformningen av insatsen. I praktiken har dock detta visat sig vara svårt att genomföra på grund av hög arbetsbelastning och stor omsättning i personalgruppen (främst bland utredarna vid Ungdomsenheten).

"Killarna gör dom större grejerna"

De allra flesta som genomgår påverkansprogram är pojkar. Trots att programmen vänder sig till både flickor och pojkar (utom i Järfälla), är det mycket få flickor som erbjuds insatsen. Vare sig i Sollentuna eller i Ekerö föreslogs någon flicka delta i påverkansprogram som påföljd för brott under den studerade perioden.

"Vi får ju in jättemycket polisanmälningar om tjejer, men det är ju killarna som gör dom större grejerna, där det blir yttranden...//... Tjejer gör ju snatterier. Dom kommer hit och pratar en gång och sen ser man dom oftast inte mer." (Ekerö)

Arbetsgruppen i Solna beskriver att BFP är utformat med fokus på individens risk- och skydds faktorer, inte utifrån att flickor och pojkar skulle ha olika behov. Om genusperspektiv har spelat roll i utformningen av programmen har detta skett genom att man från början varit säkra på att det främst kommer att vara pojkar som genomgår BFP. Socionomerna i Solna kan påminna sig att de sammanlagt har haft tre flickor i BFP. Två av dessa flickor beskrivs ha avbrutit programmet. Flickorna har dömts för våldsbrott och haft samma utagerande problem som pojkarna. Pojkarna bedöms dock ha haft andra förutsättningar att genomföra påverkansprogrammet.

"Killarna har haft större drivkraft och mera jobbat av, 'det här är en dom'. Medan dom två-tre tjejerna har haft för mycket omkring sig, så att dom liksom inte har fokuserat." (Solna)

I Vägvalet (Upplands Väsby) finns ett antal teman specifikt riktade till flickor, men de intervjuade behandlarna har aldrig fått tillfälle att använda dessa - ingen av dem har haft någon flicka i Vägvalet. Järfällas Reflexprogram riktar sig endast till pojkar. För flickor som begått brott kan socialtjänsten istället erbjuda individuella samtal. Flickorna bedöms behöva någonting annat än påverkansprogram.

"Jag tror att vi har ganska många av dom här tjejerna som hänger på killarna, som gör tjänster och som skyddar dom. Dom tjejerna behöver ju någonting annat...//... Dom skulle behöva unga tjejer som förebilder." (Järfälla)

Även arbetsgruppen i Upplands Väsby uttrycker tankar om att flickor som begått brott kanske har andra behov i behandling än pojkarna.

"Vi har stödkontakter ändå, andra stödkontakter med tjejer. Och det är ju mycket relationer och det är mycket ja... annat." (Upplands Väsby)

Tydlig konsekvens och positiv förändring - programmets mål och syften

De studerade påverkansprogrammets mål och syften beskrivs vara relativt likartade. Huvudsakliga syften kan delas in i två kategorier - *påföljd* och *påverkan*. Den unge ska få en tydlig påföljd och uppleva att hans/hennes brottsliga handlingar får konsekvenser, men avsikten är också att påverka den unges utveckling i positiv riktning. Mer specifikt skiljer sig formuleringarna kring programmets målsättningar något, men kan i stort sett sammanfattas under följande punkter:

- Brottsprevention
- Självreflektion

- Medvetenhet om handling – konsekvens
- Utvecklande av sociala färdigheter
- Ansvarstagande

Att den unge inte ska återfalla i brott finns angivet som målsättning i samtliga kommuners verksamhetsbeskrivningar, men får varierande utrymme i arbetsgruppernas utsagor. Arbetsgrupperna i Ekerö, Sollentuna och Solna nämner brottsprevention som första punkt när de beskriver syfte och målsättning med det program de erbjuder. Arbetsgruppen i Upplands Väsby beskriver målsättningen med Vägvalet på följande sätt:

”Att ungdomen förstår handlingen som han eller hon har gjort och tar ansvar... Lära sig ta ansvar för sina handlingar och konsekvenser av brott. Och naturligtvis försöker man ju förebygga eller förhindra att ungdomar ska vara kriminella.” (Upplands Väsby)

Att den unge ska förstå sina handlingar och de konsekvenser som följt av det begångna brottet är även ett uttalat syfte i Sollentunas Konsekvensprogram. Förståelse för konsekvenser av brott, ur olika perspektiv (för den unge, för brotts-offret, för den unges familj, för samhället) nämns också som en målsättning av arbetsgruppen i Ekerö.

Liksom arbetsgruppen i Upplands Väsby beskriver även Solna ansvarstagande som en viktig del i programmet:

”Det är ju en dom och ungdomarna får stå lite till svars för något som dom har gjort och se sitt eget ansvar.” (Solna)

I Solna är det viktigt att ungdomarna, via programmet, erövrar strategier för att kunna avstå från brott. Målsättningen är även att högst en fjärdedel av ungdomarna ska återkomma/finnas kvar inom socialförvaltningens insatser samt att tre fjärdedelar av ungdomarna och deras föräldrar ska vara nöjda med insatsen.

Liksom övriga kommuner har Järfälla beskrivit brottsprevention som målsättning i sin broschyr om Reflexprogrammet. Ansvarig socialsekreterare inkluderar dock inte brottsprevention när hon berättar om programmets syfte. Istället beskrivs programmets målsättning vara att ungdomarna ska få tillfälle att:

”Reflektera över saker som dom kanske inte har gjort förut och träffa yrkesverksamma vuxna människor på ett annat sätt än vad dom har gjort tidigare.” (Järfälla)

För familjebehandlarna i Framnäsgruppen (Sollentuna) är en viktig målsättning att de ungdomar som genomgår Konsekvensprogrammet ska bli medvetna om sina val.

”Om man börjar tänka på dom egna val man gör, då kan man också förändra eller förhindra eller välja något annat...//... Ta makten i sitt liv och över sina handlingar.” (Sollentuna)

Samtliga arbetsgrupper nämner självreflektion som en viktig del i programmen. Att ungdomarna ska få hjälp att reflektera (över brott och dess konsekvenser, sig själva och sin livssituation) sägs vara en del av påverkansprogrammets syfte i Järfälla och Sollentuna, medan arbetsgrupperna i Ekerö, Solna och Upplands Väsby beskriver självreflektion mer som en bit på vägen mot förändring och brottsprevention.

”Många av dom här områdena handlar ju om att man ska tvingas reflektera över det brott man gjort och hur det påverkar andra, men också varför...//... och sen är tanken att man ska kunna förändra, att det sker någon sorts förändring, en positiv förändring.” (Upplands Väsby)

Konsekvens och dialog - programmets utformning och innehåll

Nordvästkommunernas påverkansprogram för unga lagöverträdare liknar varandra i utformning och innehåll, men det finns också skillnader. Påverkansprogrammets utformning och innehåll redovisas schematiskt i figur 14.

Programmen består vanligen av mellan sju och tio samtalstillfällen/träffar. Upplands Väsby's program är mest omfattande med 14 samtal, medan Ekerös samtalsserie under den studerade perioden varierade från två till åtta träffar.

Programmets innehåll

Av intervjuerna framgår att påverkansprogrammen är uppbyggda kring olika samtalsteman och/eller studiebesök. I de studerade nordvästkommunerna är *genomgång av det aktuella brottet*, dess orsaker och konsekvenser samt teman kring *alkohol och narkotika* vanligast. Samtal kring aktuellt brott förekommer i samtliga program utom Järfällas Reflexprogram, medan *alkohol och narkotika* ingår i alla utom Sollentunas Konsekvensprogram. Andra vanliga teman är den unges önskningsar och *mål för framtiden* och teman kring *familj och nätverk*.

Samtliga arbetsgrupper beskriver att programmets olika mötestillfällen och teman är sammansatta för att hjälpa ungdomarna att reflektera kring brott och sin situation.

”Det finns en tanke bakom varje program naturligtvis. Att åka till Södersjukhuset är ju att få se vilka skador man kan tillfoga andra...//... Och att dom sen får se, när dom får den här kursen¹³, hur dom kan hjälpa andra

¹³ Kurs i första-hjälpen genom Röda Korset

Figur 14.
Sammanställning över de olika påverkansprogrammets organisation, syfte, innehåll och struktur

	Ekerö	Järfälla	Sollentuna	Solna	Upplands Väsby
Organisation	Socialsekreterare vid Ungdomsenheten utreder, bedömer behov och genomför program	Socialsekreterare ansvarar för studiebesök och träffar med olika organisationer/yrkesverksamma vuxna	Familjebehandlare vid Framnätsgruppen AB genomför program efter remiss	Socionomer vid Lokus-MiniMaria genomför program efter remiss	Socionomer vid Resursgruppen genomför program efter remiss
Syfte	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Brottsprevention ▪ Medvetenhet om handling - konsekvens ▪ F ungerande social situation 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Brottsprevention* ▪ Självreflexion ▪ Rollmodeller 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Brottsprevention ▪ Självreflexion ▪ Medvetenhet om handling - konsekvens 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Brottsprevention ▪ Färdighets träning ▪ Ansvarstagande ▪ Klara sig utan insatser från socialtjänsten 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Brottsprevention ▪ Medvetenhet om handling - konsekvens ▪ Ansvarstagande
Innehåll	Smörgåsbord med samtalsteman och studiebesök	Studiebesök och samtal med yrkesverksamma vuxna	Samtalsserie kring bestämda teman (ev studiebesök)	Samtalsserie utifrån ett urval av teman (ev informationsbesök)	Manualbaserat program med samtalsteman, övningar och uppgifter
	Individuellt	Grupp och individuellt	Individuellt	Individuellt	Individuellt
Struktur och anpassning	2 – 8 programtillfällen	7 programtillfällen	6 - 7 programtillfällen	5 – 7 programtillfällen	10 – 14 programtillfällen
	Valbara teman som sätts ihop utifrån den unges behov, föräldrarnas önskemål och socialsekreterarens arbetssituation	Lika för alla ungdomar	Gemensam grundstruktur med individuell anpassning inom teman	Gemensam grundstruktur, men programmet kan även sättas ihop helt utifrån den unges behov och föräldrarnas önskemål	Manualbaserat program med möjlighet att anpassa efter individen (formas utifrån ett test i början av programmet)
Programtyp	Strukturerade samtal med socialsekreterare	Gruppprogram/studiebesök	Familjebehandling	KBT-inspirerat	Manualbaserat

* Brottsprevention beskrivs som målsättning i Järfällas broschyr för Reflexprogrammet, men inte i intervjun

som råkat illa ut. Och att dom faktiskt kan ta makt över vissa situationer, i och med att dom vet hur dom ska göra. Så det finns ju en tanke att man kopplar ihop det här.” (Järfälla)

Tanken är att det ska finnas en sammanhållande länk mellan programmens olika teman. Arbetsgrupperna i Ekerö, Sollentuna, Solna och Upplands Väsby beskriver alla en programidé där den unge, via samtalsteman och med hjälp av behandlaren, lotsas från det begångna brottet och mot de mål han/hon sätter upp för sin framtid. Programmen inleds med genomgång av vad som hände vid det aktuella brottstillfället och vad som ledde fram till den unges delaktighet i brottet.

”Först är det ju anledningen till att begå brott, anledningen till varför man gjorde det här. Och sen försöker man få ungdomen att hitta andra utvägar.” (Ekerö)

Samtliga kommuner har formulerat riktlinjer för vilka teman som kan ingå i programmet. Hur detaljerat man har gjort upp och beskrivit vad som ska ingå under varje tema, skiljer sig dock åt mellan kommunerna. I Solna finns till exempel en skriftlig sammanställning med tips och råd om vad som kan rymmas inom ett specifikt tema. Familjebehandlingarna i Sollentuna har inga skrivna riktlinjer kring vad som ska ingå under varje tema. Arbetsgruppen berättar dock att de uppdaterade programmet (år 2006) och då tillsammans bestämde vilka teman som ska ingå i programmet liksom vilket material som ska användas. De flesta arbetsgrupperna beskriver att man arbetar mycket med att tydliggöra det man pratar med ungdomarna om, ofta genom att använda sig av blädderblock och rita/skriva kring det som tas upp i samtalen (Ekerö, Solna, Sollentuna, Upplands Väsby). Skälövningar (Ekerö, Solna) och värderingsövningar (Sollentuna, Upplands Väsby) nämns också som vanliga metoder i samtalen. I Solna arbetar socionomerna mycket med färdighetsträning (som ilskek kontroll). En av behandlingarna i Upplands Väsby är utbildad ART-instruktör¹⁴, något som ibland används i programmet.

Vägvalet i Upplands Väsby är ett manualbaserat program med både övningar och hemuppgifter kopplade till olika samtalsteman.

”Det är ju upplagt att man kan förbereda precis hur mycket som ska rymmas under en timme, vilket tema man ska prata om och så lite övningar till det och sen en hemuppgift.” (Upplands Väsby)

¹⁴ ART – Aggression Replacement Training, är ett manualbaserat, multimodalt program för utagerande ungdomar som utvecklats i USA. Programmet har tre komponenter – interpersonell färdighetsträning, ilskek kontrollträning och moralutbildning. Programmet är utvecklat för att genomföras i gruppformat med 4-8 ungdomar och ledare/instruktör som utbildats i metoden.

Reflexprogrammet i Järfälla är det program vars upplägg och innehåll tydligast skiljer sig från övriga kommuners. Programmet är uppbyggt kring mötet med olika vuxna och organisationer snarare än kring samtalsteman och programmet bedrivs till stora delar i grupp.

”En av tankarna var ju att vi skulle försöka ge ungdomarna någonting som dom kunde ha glädje av senare i livet, att dom skulle få träffa människor, prata med människor som dom inte har tillfälle att göra annars. Och att vi skulle försöka göra det både i grupper och enskilt.” (Järfälla)

I de övriga nordvästkommunerna har arbetsgrupperna uttalat valt att inte arbeta med ungdomar i grupp och hänvisar till forskningsresultat som varnar för att negativa beteenden kan ”smitta” när kriminella ungdomar förs samman.

Bortsett från Reflexprogrammet i Järfälla bygger påverkansprogrammen på att ungdomen träffar en och samma behandlare/socialsekreterare under hela samtalsserien. Flera av de övriga programmen kan dock innehålla vissa studie- eller informationsbesök. Om och vilka studiebesök som ska ingå i programmet bedöms utifrån varje enskild ungdom och sker tillsammans med ansvarig behandlare. Arbetsgrupperna betonar att de studiebesök som ingår i programmen är avsedda att bidra med information, ge kunskap och förståelse för konsekvenser av våld och kriminalitet, inte tjäna som avskräckande exempel. Vägvalet (Upplands Väsby) är det enda program som inte inkluderar några studiebesök.

Arbetsgruppen i Solna beskriver att BFP utgörs av två huvudmoment. ”Den markerande delen” innebär att den unge ska uppleva att det brott han eller hon begått får konsekvenser. Den andra delen av programmet innebär att hitta strategier och utveckla färdigheter för att kunna avstå från brott i framtiden. Dessa två huvudmoment återkommer, mer eller mindre uttalat, i samtliga intervjuer och kan återfinnas i alla studerade påverkansprogram. Arbetsgrupperna beskriver även att en grundläggande tanke bakom påverkansprogrammen är att innehållet ska belysa konsekvenser av brott, ur olika perspektiv.

”Dom får reflektera över sin situation och det brott som dom har gjort, men också sätta sig in i brottsoffrets situation. Se att brottet påverkar väldigt många personer och inte bara personer, utan samhället...//... Vi pratar ju mycket om konsekvenser för dom själva också.” (Upplands Väsby)

Påverkansprogrammen beskrivs som en viktig del i samhällets reaktion mot ungdomsbrott.

”Det är ju inte bara programmet, det är ju rättegång och anmälan och allt.” (Solna)

Att programmen är en del av en påföljd för brott ställer enligt de intervjuade krav på tydliga ramar. Inför programmets början måste det vara klarlagt vad som förväntas av den unge för att påföljden ska anses genomförd. Det behöver också vara uttalat vad som händer om den unge uteblir eller inte medverkar i programmet enligt vårdplanen. Arbetsgruppen i Sollentuna lyfter speciellt fram vikten av ett tydligt avslut, där den unge kan känna att han/hon kan gå vidare från det som hänt.

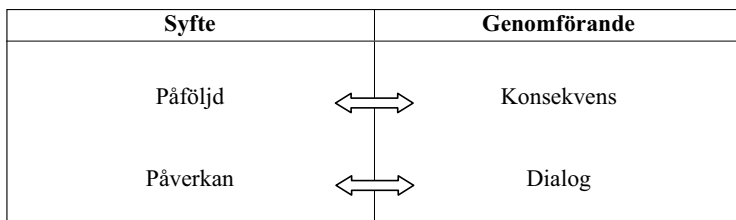
”När det är slut så är det något som blir markerat med ett avslut. Nu är du fri liksom, från det du har gjort...//... Jag tycker att jag har sett att dom blir väldigt nöjda med att det blir tydligt när saker börjar och slutar, att ’ok, nu kan jag lämna det där’.” (Sollentuna)

Socialtjänsten har en dubbel roll i arbetet med unga lagöverträdare, ett faktum som någon av de intervjuade menar skapar svårigheter. Ett problem beskrivs vara att ungdomar har svårt att förstå socialtjänstens roll inom påföljdssystemet. Risken är att ungdomar uppfattar att socialtjänsten utdömer straff. Av det skälet menar en av intervjupersonerna att brottspåföljder för barn, inklusive påverkansprogram, inte borde vara socialtjänstens ansvarsområde.

”Det som blir fel är ju att ungdomarna ser det som att socialförvaltningen straffar dom, inte att domstolen gör det. Eftersom vi ska skriva vårdplanen också...//... Socialtjänsten har blivit en straffande myndighet och det tycker jag är fel!” (Järfälla)

Arbetsgruppernas beskrivning av påverkansprogrammen i nordvästkommunerna kan, trots skillnader i genomförande och innehåll, sammanfattas i två huvudmoment - *konsekvens* och *dialog*. Det är viktigt att programmen är uppbyggda med en yttre ram som tydliggör att de är en påföljd för brott, en konsekvens. Samtliga program utgörs av flera samtalsteman med innehåll som knyter an till brott den unge begått, dess orsaker och konsekvenser. Programmen beskrivs dock inte vara utformade som ”straff”. Samtliga program bygger istället på möjligheter för den unge att diskutera och reflektera kring det brott han/hon begått, men även kring sig själva och sin livssituation, i dialog med en vuxen.

Figur 15. Analysmodell för programmens syfte och genomförande

Gemensam struktur och individuell anpassning

Nordvästkommunernas påverkansprogram skiljer sig åt i fråga om hur de är strukturerade. De kan variera från att ha samma innehåll för alla ungdomar till att vara nästan helt sammansatta utifrån individuella ungdomars behov, familjers och/eller behandlares önskemål.

Reflexprogrammet (Järfälla) beskrivs se likadant ut för alla ungdomar, men det har förekommit undantag. Exempelvis fick en pojke, som under programmets gång inte klarade av att vara i grupp, genomföra programpunkterna individuellt. Vägvalet (Upplands Väsby) är manualbaserat och tydligt styrt, men kan ändå individanpassas till viss del. Inledningsvis fyller den unge i ett frågeformulär som bland annat visar om ungdomen har kriminella tankemönster och hur tydliga dessa i så fall är. Det program ungdomen genomgår utformas sedan utifrån testresultaten. Vissa centrala programavsnitt i Vägvalet är dock alltid de samma, oavsett individen.

I Sollentuna och Solna beskrivs programmen bygga på en gemensam grundstruktur med teman, men att det individuella samtalet formas utifrån ”förutsättningarna i mötet”.

”Vi har ju våra punkter som vi försöker följa. Vi har en struktur som man följer, men med en viss anpassning till individen...//... Sen blir det mer på vissa punkter och mindre på andra kanske, beroende på vart man hamnar. Ja, för det viktiga är ju det här mötet i samtalet...//... Vi har en struktur, men vi måste ändå vara följsamma.” (Sollentuna)

I BFP (Solna) anpassas ibland innehållet helt utifrån den unges behov och önskemål. Som exempel nämns en programomgång när alla sju träffar fokuserades på ”ilskehantering”. Innehållet i BFP kan även variera beroende på att olika behandlare har olika arbetssätt.

”Det finns ju någon grundgrej som alla ska hålla sig till, men sen kan man ju utveckla det på olika sätt...//... Mycket blir återkommande, man tar dom teman som man är bekväm med och som man tycker blir bra.” (Solna)

Till exempel beskriver arbetsgruppen i Solna att de gjort olika när det gäller studiebesök. En har aldrig använt sig av möjligheten till informationsträff med kroknofogde, medan en annan vid flera tillfällen tagit med detta i programmet.

Påverkansprogrammet i Ekerö beskrivs som ett ”smörgåsbord”. Socialsekreterarna har haft en lista med samtalsteman och studiebesök att välja mellan. Det har varit upp till varje socialsekreterare att bedöma hur många och vilka teman som ska ingå i individuella program.

"Det har varit godtyckligt och hit och dit...//... Jag tror att det har påverkat vilken socialsekreterare man har och hur belastad hon har varit."
(Ekerö)

Liksom i Solna uppges varje program ha utformats beroende på individuella ungdomars behov, föräldrars och socialsekreterares önskemål. I Ekerö beskrivs även socialsekreterarens arbetssituation (tid, arbetsbelastning) ha haft betydelse för hur enskilda program har utformats. Därmed har Påverkansprogrammet i Ekerö sett väldigt olika ut för olika ungdomar. Även socionomerna i Solna beskriver att det inte alltid är lätt att hålla fast vid programmets grundstruktur i en vardag som ibland drabbas av personalomsättning, hög arbetsbelastning och brist på tid för metoddiskussioner. Ibland är det svårt att hålla fast vid den "sammanhållande länken" i programmet;

"Det är lätt när man väljer att det bara blir tema, tema, tema och så är det ingen koppling där emellan." (Solna)

"Att ändra livsstil" - tankar kring förändring och motivation

I detta avsnitt studeras vilka grundantaganden (programteorier) påverkansprogrammen vilar på. *Hur* förväntas innehållet i programmen medverka till att uppnå dess syfte? Hur formulerar arbetsgrupperna sig i frågor som rör förändringsprocesser och hur kan programmen vara till hjälp för de ungdomar som genomgår insatserna?

Påverkansprogrammen beskrivs genomgående ha ett brottspreventivt syfte. Arbetsgrupperna ger även uttryck för att programmen ska hjälpa ungdomarna att reflektera kring brott och dess konsekvenser, sig själva och sin livssituation. Programmets innehåll och hur arbetsgrupperna vill uppnå målen skiljer sig dock till viss del åt. Skillnader och likheter illustreras schematiskt i figur 17.

När det gäller programidéer och arbetsgruppernas tankar om förändringsprocesser kan programmen, genom en ganska grov kategorisering, sammanfattas som designade för att skapa *yttre* och *inre* förutsättningar för förändring (Di Clemente, 1999). Programmets syfte och innehåll har i tidigare avsnitt sammanfattats som tvådelade, påföljd och konsekvens respektive påverkan och dialog. Genom kategoriseringen av programteori kan dessa två delar kopplas samman med *yttre* respektive *inre* förutsättningar för förändring. Yttre förutsättningar kan beskrivas som samhällets reaktioner på brott (påföljd/konsekvens). Den unges förmåga till självreflektion och strategier att uppnå personliga mål (påverkan/dialog) kan ses som inre förutsättningar för förändring. De inre förutsättningarna ges störst utrymme när arbetsgrupperna delger sina tankar om förändringsprocesser.

Figur 16. Analysmodell för programmets syfte, genomförande och förutsättningar för förändring

Syfte		Genomförande		Förändring
Påföljd	↔	Konsekvens	↔	Yttre förutsättningar
Påverkan	↔	Dialog	↔	Inre förutsättningar

Möte och dialog beskrivs som viktiga komponenter i samtliga program. Det är i dialog med ungdomar som reflektion kan uppstå.

”Det är ju i dialog det blir intressant också, på nåt sätt... att utforska hur tänker dom, vilka handlingar leder till vad och var någonstans har du möjlighet att göra dina val...//... Det tycker jag är viktigt, att man verkligen fokuserar på den punkten där man hade kunnat göra ett annat val.”
(Sollentuna)

Familjebehandlarna i Sollentuna menar att vägen till förändring ligger i att ungdomarna blir medvetna om vilka val de gör och i insikten att de kan ta makten i sina egna liv och över sina handlingar.

Socionomerna i Solna framhåller färdighetsträning och utarbetandet av personliga strategier för hur den unge ska avstå från brott i framtiden. Arbetsgruppen får frågan; Vad är det i samtalen som kan hjälpa ungdomar att avstå från brott?

”Att hålla fast vid tanken att man har varit i en situation där polisen har blivit inblandad och hålla fast vid att det har fått konsekvenser för mig. Det är ju en utav den markerande biten. Och den andra biten är ju att väcka behovet av att man för sig själv blir tydlig med vad planen är, min plan för att inte hamna i sådana här situationer igen.” (Solna)

Arbetsgruppen beskriver att det är viktigt att den unge och föräldrarna inte avfärdar det begångna brottet som en engångsföreteelse som aldrig kan hända igen, utan verkligen tänker igenom och uttalat formulerar sina strategier för att undvika att hamna i kriminella situationer på nytt. Det är bland annat genom att hjälpa den unge att formulera strategier som BFP beskrivs kunna bidra till förändring. När den unge tvingas ”hålla fast” vid det brott han/hon gjort sig skyldig till, prata igenom det som hänt och vilka strategier han/hon vill använda i framtiden, är det större chans att det som sagts under programmet gör sig påmint om den unge hamnar i en risksituation.

I samtliga arbetsgruppsintervjuer berörs tankar kring motivation och dess betydelse för möjliggörandet av förändring. Arbetsgrupperna i Ekerö, Solna och

Figur 17.

Sammanställning över hur programmets innehåll förväntas leda till önskat utfall

	VAD? - programinnehåll	HUR? – förändringsteori	VARFÖR? – mål och syften
Ekerö	Strukturerade samtal med socionom/socialsekreterare & studiebesök	<ul style="list-style-type: none"> Genomgång av brottet Dialog → reflektion Föräldrasamtal → föräldrar får insyn i den unges liv och möjlighet att agera Upplysning/information → kunskap Träffa vuxna man kanske inte skulle komma i kontakt med annars Samtala kring frågor man kanske inte skulle diskutera annars 	<ul style="list-style-type: none"> Ej återfalla i brott Få en " fungerande situation" Se konsekvenser av sina handlingar
Järfälla	Samtal med yrkesverksamma vuxna & studiebesök	<ul style="list-style-type: none"> Träffa vuxna man kanske inte skulle komma i kontakt med annars Samtala kring frågor man kanske inte skulle diskutera annars 	<ul style="list-style-type: none"> Ej återfalla i brott* Träffa positiva vuxna Reflektera
Sollentuna	Strukturerade samtal med familjebehandlare & studiebesök	<ul style="list-style-type: none"> Genomgång av brottet Dialog → reflektion Formulera mål och strategier Engagera föräldrar som positiv kraft 	<ul style="list-style-type: none"> Ej återfalla i brott Förstå sina handlingar och se konsekvenser Bli medveten om egna val
Solna	Strukturerade samtal med socionom/behandlare & informationsbesök	<ul style="list-style-type: none"> Genomgång av brottet Formulera mål och strategier Färdighetsträning → nya färdigheter 	<ul style="list-style-type: none"> Ej återfalla i brott Högst 25 % ska finnas kvar/ återkomma inom socialtjänsten
Upplands Väsby	Manualbaserat samtalsprogram med utbildade samtalsledare/socionomer	<ul style="list-style-type: none"> Samtal, övningar och uppgifter → reflektion Formulera mål och strategier 	<ul style="list-style-type: none"> Ej återfalla i brott Motverka att unga fastnar i kriminella tankemönster Förstå sina handlingar och se konsekvenser Ta ansvar för begångna brott

* Brottsprevention beskrivs som målsättning i Järfällas broschyr för Reflexprogrammet, men inte i intervjun

Upplands Väsby talar mycket om vikten av att den unge själv är motiverad till förändring för att programmet ska ha effekt och att det är svårt att jobba med familjer som inte tar situationen på allvar. I Ekerö har socialsekreterarna valt att inte föreslå Påverkansprogrammet som påföljd för brott, om inte den unges föräldrar varit positiva till denna insats (även om de bedömt att den unge har behov av insatsen). Arbetsgruppen beskriver en flicka som bedömdes ha behov av insatsen, men som inte föreslogs insatsen som påföljd på grund av att föräldrarna var negativa till Påverkansprogrammet.

”Om inte föräldrarna tyckte det här var intressant, ja, då tog man inte det. Då kanske man gjorde nåt annat. Då kanske man bestämde 'ja, vad kan ni tänka er istället då?'” (Ekerö)

I Solna ser arbetsgruppen helst att de ungdomar som remitteras till BFP och deras föräldrar är motiverade att genomgå programmet. De poängterar att det inte finns utrymme för motivationsarbete inom BFP.

”Tycker dom verkligen att dom har en egen del i brottet eller var det bara omständigheter som 'han var ju jättekaxig mot mig och det är klart att jag måste försvara mig'. Dom ungdomarna är ju jättesvåra att jobba med i det här programmet. Det finns liksom inte riktigt tiden att lägga ner på ett stort motivationsarbete, så då blir det lätt att dom bara sitter av tiden.” (Solna)

Arbetsgruppen i Upplands Väsby talar också mycket om den egna viljan att förändra sin situation och motivationens betydelse för att den unge ska kunna ta avstånd från brott. Man säger dock att det ofta blir bra samtal även med ungdomar som inte är så motiverade från början och att det finns inslag av motivationssamtal i Vägvalet. I Sollentuna finns olika tankar kring motivation och dess betydelse för programmets genomförande. Någon menar att det är viktigt att de ungdomar som remitteras har erkänt brott för att det ska bli bra samtal. Andra i gruppen säger att de tycker att det går att göra ”bra jobb”, även med ungdomar som nekar till brott eller inte är så motiverade. Även i Järfälla beskrivs att den viktigaste förutsättningen för förändring är att den unge själv bestämmer sig för att avstå från brott. Ibland kanske ett möte med någon vuxen genom programmet kan bidra till att den unge fattar ett sådant beslut. Ett exempel är den tonårspojke som, efter möte med en drogfri narkotikamissbrukare intagen på anstalt, deklarerade att han aldrig mer skulle ”knarka”.

”Men det var inte påverkansprogrammet som helhet som fick honom att... utan det var det han tänkte, tyckte och kände just när han träffade den här mannen på fängelset som fick honom att göra det, tror jag. Och i sitt beslut

fick han ju stöttning, inte av socialförvaltningen, det tror jag inte, utan av sina föräldrar... att ändra livsstil.” (Järfälla)

Kanske är det möjligt att förebygga brott genom Reflexprogrammet, men då krävs att den unge är beredd att genomföra förändringar i sitt liv.

”Jag tror inte att påverkansprogrammet enskilt kan göra någon större förändring, eftersom dom lever ju i sin kompisvärld och det är där dom begår brott...//... Om man bara har programmet och samtidigt har samma livsstil kvar, det tror jag inte på.” (Järfälla)

Samtliga arbetsgrupper anger att det krävs mer än det som sker inom ramen för ett påverkansprogram för att skapa varaktiga förändringar i ungdomarnas liv.

”En positiv kraft” - föräldrars roll och delaktighet

Samtliga arbetsgrupper talar om föräldrarnas stöd och engagemang som avgörande för att den unge ska kunna utvecklas positivt och förändra sitt beteende mer varaktigt. Hur föräldrarna och den unges övriga nätverk involveras i programverksamheten skiljer sig mellan kommunerna, men samtliga program inleds med ett möte där ungdomens föräldrar medverkar. I Sollentuna framhålls vikten av föräldrarnas aktiva deltagande i Konsekvensprogrammet. Familjebehandlarna har genom åren förändrat programmet så att det har blivit meningsfullt för gruppen att arbeta med, något som beskrivs vara mer bekant med gruppens vanliga arbete – ”familjjobb”. Den unges föräldrar medverkar vid minst tre programtillfällen och man vill gärna involvera familjen ännu mer. Föräldrarna beskrivs som ”en positiv kraft” och en tillgång i samtalet med ungdomar.

”Att göra värderingsövningar, att prata om domen, göra nätverkskarta, alltihop blir så mycket mer dynamiskt mellan ungdomen och förälder.” (Sollentuna)

En annan aspekt är att programmen kan ”öppna den unges värld” för föräldrarna. Arbetsgruppen beskriver även att föräldrarnas deltagande kan bidra till att de samtal man har inom Konsekvensprogrammet förs vidare i hemmet och på så sätt fortsätter att ”verka” även efter programmets slut.

”Det ger liksom en extra effekt, tänker jag, att det pågår hemma i familjen också.” (Sollentuna)

Ekerö beskriver också goda erfarenheter av föräldramedverkan i programmet. Även här tycks samtalen bidra till att föräldrarna ges en inblick i den unges liv, något som kan medföra att föräldrarna får bättre möjligheter att stödja ungd-

marna. Föräldrar medverkar oftast vid ett eller två samtalstillfällen, något som arbetsgruppen dock kan tänka sig att utöka.

”Vi är inte där i vardagen med dom, det är ju föräldrarna. Så det tror jag är jätteviktigt, att dom är med. Alltid, faktiskt.” (Ekerö)

Även i Solna och Upplands Väsby är föräldrarna med vid första och sista mötet samt eventuellt vid något tema.

*”Föräldrarna har stor påverkan när ungdomarna bor hemma och om man vill att dom ska förändras så bör ju föräldrarna få vara med i det.”
(Upplands Väsby)*

Arbetsgruppen i Solna beskriver att de vill se föräldrarna som ”coacher”, som tar vid när programmet tar slut. De poängterar dock att det är ungdomen som begått brott, som måste stå till svars och ta sitt ansvar. Därför är det ungdomarna själva som ska genomföra programmet.

Till skillnad från arbetsgrupperna i Ekerö och Sollentuna, är socionomerna i Solna mer tveksamma till utökad föräldramedverkan i BFP.

”Sitter man med hela familjen varje gång, då tror jag också att det kan bli att man inte får fram lika mycket.” (Solna)

I Reflexprogrammet (Järfälla) medverkar föräldrarna enbart vid ett första möte tillsammans med ungdom och socialsekreterare, oftast deltar de inte mer. Därmed har programmet minst föräldradeltagande av de fem studerade programmen. Föräldrarnas engagemang anses dock vara viktigt för att få till stånd en positiv förändring för ungdomarna.

”Att föräldrarna kanske ställer andra krav på ungdomarna eller ägnar mer tid åt dom.” (Järfälla)

”Positiva erfarenheter är väl alltid bra” - behandlarnas tilltro till programmets effekt

Trots att samtliga kommuner har angett brottsprevention som målsättning i sin verksamhetsbeskrivning är alla intervjuade arbetsgrupper mer eller mindre tveksamma till påverkansprogrammets brottsförebyggande effekt. Arbetsgruppen i Solna beskriver sina förväntningar på utfallet av BFP på följande sätt:

”Att man blir påmind när man hamnar i liknande situationer igen, för att man har fått prata om det. Jag tror inte att man kan ha mycket högre ambitioner än så.” (Solna)

Socialsekreteraren i Järfälla upplever inte att Reflexprogrammet gör någon skillnad för de ungdomar som genomgår programmet och fortsätter;

"Någon enstaka kan väl säga 'wow, va bra!', men inte om man ser till gruppen...//... men positiva erfarenheter är väl alltid bra." (Järfälla)

Förhoppningen är att de ungdomar som genomgått Reflexprogrammet har fått med sig någonting som de kanske kommer ihåg, "ett frö som såtts", något de kan ha användning för i framtiden.

Även arbetsgruppen i Ekerö är osäkra på om Påverkansprogrammet är brottsförebyggande, men beskriver att de möten som skapas genom programmet ändå är något positivt. Deras bedömning är att de flesta ungdomar som genomgått programmet inte återaktualiseras inom socialtjänsten.

Även om ungdomar kanske återfaller i brott efter avslutad insats, menar familjebehandlarna i Sollentuna att Konsekvensprogrammet blir till nytta för ungdomarna.

"Tankarna går ju ändå in, sen om man använder sig av dom eller inte... men på något plan så kan dom ju inte göra samma sak längre, utan att reflektera över att dom, så att säga väljer det, eller låter det ske... Jag tänker att dom har nytta av det, oavsett hur det går." (Sollentuna)

Arbetsgruppen i Upplands Väsby uttrycker, i likhet med arbetsgruppen i Sollentuna, att samtalen som skapas inom Vägvalet kan ha positiva effekter, även för de ungdomar som återfaller i brott.

"Vad det gäller själva programmet så tycker jag att det finns bra möjligheter för att man ska kunna nå målen, men det beror ju också på hur motiverade dom är och vilket läge dom befinner sig i...//... Oavsett om det gör att man förändras eller inte, så tycker jag att det alltid har väckt mycket tankar och att det blir bra samtal." (Upplands Väsby)

Samtliga intervjuade är ense om att påverkansprogrammen inte enskilt kan leda till varaktiga förändringar i ungdomarnas liv. De samtal och möten som sker inom programmen kan dock utgöra en del i ett sammanhang som ger förutsättningar för förändring.

Flera faktorer utanför programmet tros ha stor betydelse för utfallet av insatserna:

- Den unges motivation till förändring
- Stöd från omgivningen, främst från föräldrar
- En fungerande vardag med meningsfull sysselsättning och fritid
- Positiva kamratkontakter

Det som tillskrivs störts betydelse för ett gott utfall är ungdomens motivation att ta emot hjälp och vilja till förändring.

Några arbetsgrupper framhåller vikten av att kombinera påverkansprogrammet med andra insatser för att möta ungdomars individuella behov. Programmen kan till exempel kombineras med insatser som familjesamtal eller kontaktperson.

Samtidigt pekar de intervjuade på att vissa ungdomar förändrar sina liv av egen kraft, utan socialtjänstens insatser.

*”Unga slutar ju begå brott fast dom inte har påverkansprogram.”
(Järfälla)*

”Att veta vad man gör och varför” – om samsyn och säkerhet

Två temata i intervjuerna – *samsyn* och *säkerhet* – rör behandlarnas/socialsekreterarnas arbetssituation. Dessa två temata följer varandra genom arbetsgruppernas beskrivningar av arbetet med påverkansprogram. Där det ena finns hittar man även det andra.

Säkerhet handlar om graden av trygghet med och tillit till det egna arbetssättet - programmets innehåll, genomförande och dess betydelse för ungdomar. Några arbetsgrupper pratar direkt om upplevelser av trygghet och tillit kontra otrygghet och bristande tilltro till programmet. I andra intervjuer återfinns temat mer indirekt. Säkerhet tycks gå hand i hand med de möjligheter gruppen uppfattar sig ha haft för gemensam metodutveckling. Möjlighet att tillsammans diskutera hur man arbetar, vad man vill uppnå och på vilket sätt, framstår därmed som en förutsättning för *samsyn*.

I Solna återfinns ett väl utvecklat programmaterial med tydlig teoretisk förankring i KBT-inspirerat förhållningssätt och social färdighetsträning, ett tydligt uttalat syfte samt riktlinjer för uppföljning. Riktlinjer för uppföljning av programmen förekommer enbart i Solna kommun. Arbetsgruppen beskriver dock att personalomsättning och arbetsbelastning bidragit till att det inte har funnits tid för gemensamma diskussioner om arbetssätt och metodutveckling. Detta har lett till att man i praktiken arbetat ganska olika med BFP, att uppföljning inte genomförts

som tänkt samt att avsaknad av kommunikation mellan utredare och behandlare har medfört att den individuella behovsbedömning som ska föregå programmet oftast har uteblivit.

”Att kolla över grunderna i BFP och ta en diskussion i gruppen känns ju nödvändigt. Hur gör vi? Har vi samma inställning till BFP? Vad är vårt grundsyfte med programmet?...//... Gud, vad mycket osäkerhet!” (Solna)

Flera arbetsgrupper talar om vikten av ramar och tydlighet i programmen, för ungdomarnas skull, men även för dem som arbetar med programmen. Det förefaller också vara viktigt för behandlarna/socialsekreterarna att veta *vad, hur* och *varför* i arbetet med ungdomar i påverkansprogram. Att ha gemensamma svar på dessa frågor framstår som mycket viktigt för att arbetsgrupperna ska känna säkerhet (trygghet och tillit).

Arbetsgruppen i Ekerö uttrycker stor osäkerhet kring sitt program, *hur* ska man arbeta och *varför*? Arbetsgruppen beskriver också hopplöshet, då man uppfattat att forskning har visat att påverkansprogrammen är verkningslösa. De säger att det ibland känts som att man fortsätter arbeta med Påverkansprogrammet för att socialtjänsten måste ha något att erbjuda unga som begått brott.

”Det var väl ett tag, när det kom forskning som sa att ’påverkansprogram leder inte till nåt’, då tappade man ju sugen. Men samtidigt ska vi ju ha något att erbjuda.” (Ekerö)

Arbetsgruppen beskriver att de har läst och försökt ta till sig forskningsresultat, kontaktat andra socialförvaltningar för att få råd och på olika sätt utveckla sitt påverkansprogram.

”Vi diskuterade hela tiden. ’Är det här bra?’ ’Vad kan vi göra annorlunda?’ Det måste ju ständigt pågå...//... Så vi har verkligen, vi har velat, vi har försökt... för vi har inte känt oss nöjda.” (Ekerö)

Samtidigt beskrivs det dagliga arbetet som socialsekreterare vid en ungdomsenhet ha gjort det svårt att skapa tillfällen för metodutveckling. Socialsekreterarna beskriver även att det ibland varit arbetsbelastningen, snarare än gemensamma riktlinjer för genomförande eller den unges vårdbehov, som fått styra programmets innehåll.

Till skillnad från socialsekreterarna i Ekerö förmedlar arbetsgruppen i Upplands Väsby stor säkerhet kring sitt arbete med påverkansprogram. Arbetsgruppen beskriver trygghet i det manualbaserade Vägvalet, en trygghet som bottnar i känslan av att veta vad man gör och varför.

”Det som jag tycker är bra är att det finns en väldigt tydlig tanke med vad som, hur, vilka drivkrafter som finns bakom kriminalitet och hur man kan förändra det. Och det är det som gör att, det tycker jag också är bra med att det är manualbaserat, att man försöker göra på samma sätt, eller relativt lika med alla...//... Att veta vad man gör och varför.” (Upplands Väsby)

Även i Sollentuna utstrålar arbetsgruppen säkerhet - ett gemensamt synsätt och en tro på familjebehandling som arbetsmetod. En del av Konsekvensprogramets syfte är att ungdomar som genomgått programmet inte ska återfalla i brott. Arbetsgruppen menar dock att brottsprevention är ett mål som är svårt att nå upp till enbart genom ett avgränsat påverkansprogram. I motsats till arbetsgruppen i Ekerö förmedlar dock inte familjebehandlingarna att dessa tveksamheten runt insatsens brottsförebyggande effekt gör dem osäkra i fråga om formen för Konsekvensprogrammet. De menar att programmet alltid gör nytta på något sätt.

”Ungdomarna har ändå fått en tankestruktur som man inte bara kan ta bort. Den finns där, kanske för att användas senare i livet.” (Sollentuna)

Framtidens påverkansprogram

Flera förändringar är på gång kring påverkansprogrammen i nordvästkommunerna och vissa har redan genomförts när denna rapport kommer i tryck. Lagändringarna som trädde i kraft vid ingången av år 2007 har påverkat flera av programmen.

I Solna tror arbetsgruppen att BFP kommer att användas i påföljden ungdomstjänst, snarare än som behandlingsinsats i ungdomsvård. Arbetsgruppen hoppas att detta ska innebära att ungdomar som kanske är för ”avancerade” i ett BFP ska föreslås andra insatser och att målgruppen ska utgöras av ungdomar som kanske inte skulle komma ifråga för socialtjänstens insatser, om det inte vore för det aktuella brottet.

”På något sätt känns det väl mer lämpat för dom. Mer som en markering och ett sätt att lägga upp strategier för framtiden.” (Solna)

I Upplands Väsby beskrivs införandet av lagändringarna ha bidragit till ett efterlängtat tillfälle för behandlare och utredare att tillsammans diskutera kommunens påverkansprogram. Diskussionerna har kretsat kring utformandet av den samtalsdel som ska ingå i påföljden ungdomstjänst, men upplevs även ha medfört en ökad tydlighet kring Vägvalet, programmets innehåll och målgrupp. Påföljden ungdomstjänst kommer att innehålla en kortare samtalsserie med vissa utvalda teman från Vägvalet (där man bland annat valt bort de avsnitt som handlar om

kriminella tankemönster). Även i Sollentuna kommer en kortare samtalsserie (tre samtalstillfällen) att ingå i påföljden ungdomstjänst, medan Konsekvensprogrammet även i fortsättningen är en behandlingsinsats som kan föreslås efter utredning/bedömsbedömning. Ekerö kommun förändrade hela sitt påverkansprogram i samband med lagändringen i januari 2007 och använder nu den så kallade Tyresömodellen¹⁵. Arbetsgruppen upplever det som mycket positivt att börja arbeta med en färdig modell, tydlig och lika för alla.

”Alla ska ha samma nu. Så har det ju inte varit. Det har varit godtyckligt och hit och dit...//... Det här är mer tydligt, tycker jag, mycket bättre. Mer tydligt emot familjer också. Det här har vi och det här gör vi, oavsett vad.”
(Ekerö)

I Järfälla kommun har man under den senaste tiden valt att utveckla ett speciellt påverkansprogram för ungdomar som klottrat, men vid genomförandet av denna studie hade man ännu inte fått några deltagande ungdomar till programmet. Det finns även planer på vissa förändringar av innehållet i Reflexprogrammet. Eventuellt kommer besöket på fängvårdsanstalt att utgå, eftersom det bara bedöms vara ”bra för vissa, men inte för andra”. Andra idéer är att lägga till ett samtalstillfälle med en präst för att diskutera moral och etik. Lagändringen från januari 2007 har inte medfört några förändringar i Reflexprogrammet, men det finns tankar om att utveckla en kortare samtalsserie för de ungdomar som döms till ungdomstjänst. Sollentuna och Ekerö förstärker familjens medverkan i sina påverkansprogram ytterligare. I Sollentuna har några behandlare valt att ha med föräldrar under hela Konsekvensprogrammet. I Ekerö har övergången till ett påverkansprogram enligt Tyresömodellen inneburit att en ”mentor”, ofta någon av föräldrarna, genomgår programmet tillsammans med den unge och närvarar vid samtliga programtillfällen.

ANALYS OCH DISKUSSION

Idag vet vi med säkerhet att unga lagöverträdare kan bli hjälpta av rätt behandling. Det finns gott om forskning kring vad som kännetecknar verksamma insatser (Daleflod & Lardén, 2004). I det inledande kapitlet av denna rapport presenterades forskningsresultat om behandling för unga kriminella. I detta avsnitt kommer vi att diskutera nordvästkommunernas påverkansprogram (dess förutsättningar

¹⁵ Tyresömodellen - unga lagöverträdare, unga brottsoffer, är främst en modell för verkställighet av påföljden ungdomstjänst. Modellen består av tre delar; referensgrupp, oavlönat arbete och påverkansprogram. Påverkansprogrammet ingår som en obligatorisk del av ungdomstjänsten. Programmet är en tio-timmars strukturerad samtalsserie som leds av en psykolog. Föräldrarna involveras i programmet och den unge får välja ut en mentor ur sitt nätverk som har till uppgift att följa honom/henne genom hela påverkansprogrammet.

och innehåll) utifrån relevant forskning. Men först behöver vi ställa oss frågan om det är just behandling som bedrivs inom ramen för påverkansprogram.

I denna studie definieras *behandlingsprogram* som individuellt inriktade och strukturerade insatser där man arbetar med den unges beteende, attityder och/eller relationer i syfte att åstadkomma förändring i hans/hennes sociala situation.

Samtliga studerade påverkansprogram syftar till att åstadkomma förändring för den unge. Utifrån beskrivningen av Reflexprogrammet i Järfälla uppfattas dock insatsen mer ha karaktär av informationsprogram, än behandlingsprogram. Ungdomarna får genomföra studiebesök och samtala med olika yrkesverksamma vuxna – ett programinnehåll som kan sägas vara utformat för att påverka beteende, attityder och/eller relationer *indirekt*. I övriga program arbetar behandlaren, genom samtal och övningar, *direkt* med den unges beteende, attityder och/eller relationer.

Det är ändå adekvat att diskutera nordvästkommunernas påverkansprogram i relation till kännetecknen som enligt studier av *behandlingsinsatser* för unga lagöverträdare anses vara framgångsrika.

Sammanfattningsvis pekar forskning på att behandlingsprogram bör vara:

- Teoretiskt förankrade
- Strukturerade
- Utformade efter de tre huvudprinciperna för verksam behandling. Det vill säga att insatserna bör rikta sig till ungdomar med medel – hög risk för återfall i brott (riskprincipen), vara inriktade på dynamiska faktorer, konkreta beteenden och färdigheter som är relevanta för kriminella handlingar (behovsprincipen) och anpassade till individens inlärningsstil (responsivitetsprincipen)
- Multimodala (det vill säga angripa flera olika aspekter av antisocialitet) och innehålla inslag av familjearbete

(Hollin, Epps & Kendrick, 1995)

Påverkansprogrammen som behandlingsinsats

Teoretisk förankring

Vi vet att de behandlingsprogram som visat bäst resultat har en tydlig teoretisk förankring (Lardén, 2002). Två kunskapskällor beskrivs ha haft betydelse för utvecklandet av de lokala påverkansprogrammen - *forskning* och *beprövad erfarenhet*. De studerade nordvästkommunerna har använt sig av någon eller båda dessa källor vid utformandet av sina program.

För Upplands Väsby innebär det manualbaserade påverkansprogrammet Vägvalet att man har en grundteori med tydligt beskrivna teman och övningar att basera sitt arbete på. Arbetsgruppen känner en trygghet i att veta vad de vill göra och varför. De ger en samstämmig beskrivning av hur de, genom teman och övningar, vill utmana ungdomars kriminella tankemönster och de är klara över Vägvalets syfte. Även familjebehandlarna i Sollentuna framstår som säkra i vad de vill göra och varför. Samtliga medlemmar i arbetsgruppen har utbildning i familj- och nätverksarbete och en gemensam grund för det arbete som bedrivs inom verksamheten. Framnäsgruppen är den största av de intervjuade arbetsgrupperna (dubbelt så många som i övriga kommuner) och medlemmarnas beskriver ibland skilda tankar om Konsekvensprogrammets förutsättningar. Exempelvis skiljer sig åsikterna när det gäller möjligheterna att arbeta med ungdomar som inte erkänt brott och/eller inte är motiverade att genomföra insatsen. Familjebehandlarna beskriver dock ett påverkansprogram som vilar på väl förankrade teorier kring förändringsprocesser och påverkan.

Det finns en tydlig teoretisk grund för Brottsförebyggande programmet (BFP) i Solna. De intervjuade socionomerna beskriver dock att det varit omsättning i arbetsgruppen och de känner sig osäkra på om dessa teorier varit tillräckligt förankrade. Arbetsgruppen tycker att en diskussion kring grunderna för BFP känns nödvändig. I Ekerö har arbetsgruppen utvecklat sitt Påverkansprogram utifrån olika teorier, forskning och beprövad erfarenhet. Under intervjun upplevs de dock ha svårare än arbetsgruppen i Solna att formulera dessa teorier och hur de avspeglas i programmets innehåll på ett tydligt sätt. Kanske beror denna skillnad på att Påverkansprogrammet formats främst utifrån tillgänglig litteratur, medan Solna skapat BFP utifrån delar av ett annat, manualbaserat program som de fått utbildning i. Möjlighet att inhämta fördjupad kunskap och tid för diskussion och reflektion tycks vara en förutsättning för teoretisk förankring.

Som tidigare nämnts bedöms inte Reflexprogrammet i Järfälla vara en teoretiskt förankrad behandlingsinsats, utan ett informationsprogram med möjlighet att träffa yrkesverksamma vuxna. De vuxna som medverkar i programmet tillhör olika verksamheter och yrkesgrupper och arbetar inte utifrån en uttalad, gemensam teori.

Baserat på de intervjuer som legat till grund för denna studie bedöms programmen i Upplands Väsby och Sollentuna vara tydligast teoretiskt förankrade.

Strukturerade program

Samtliga studerade nordvästkommuner bedöms erbjuda strukturerade påverkansprogram. Arbetsgruppen i Ekerö beskriver att de under den studerade perioden (år 2005 – 2006) ibland hade svårt att upprätthålla struktur i Påverkansprogram-

met. Sedan årsskiftet 2007 har man dock gjort förändringar i avsikt att kunna erbjuda ett tydligt strukturerat program. Inom ramen för denna studie har inga observationer genomförts för att ta reda på om programmen verkligen genomförs i enlighet med den struktur och de programteorier som beskrivs. Flera arbetsgrupper uppger dock att man tror att det förekommer skillnader i hur olika behandlare arbetar med programmen. Forskning kring verksamma behandlingsinsatser talar inte emot viss flexibilitet inom ramen för programverksamheterna (se exempelvis Andrews & Bonta, 1998; Melin & Näsholm, 1998). Behandlaren förmåga att skapa en meningsfull relation till ungdomen betonas till exempel i flera studier (se exempelvis Blom & Morén, 2006; Hubble et al, 1999). Detta innebär att behandlaren måste använda sig själv som arbetsverktyg och då naturligtvis sätter sin egen prägel på de samtal som sker inom ramen för programmet.

Huvudprinciper för verksam behandling

I tidigare kapitel har tre huvudprinciper för framgångsrik behandling beskrivits - riskprincipen, behovsprincipen och responsivitetsprincipen. För att kunna arbeta enligt dessa principer krävs kunskap om relevanta risk- och skyddsfaktorer, men även god kommunikation mellan utredande socialsekreterare och de behandlare som genomför påverkansprogrammen. Av intervjuerna framgår dock att organisationen ibland försvårar kommunikation mellan utredare och behandlare och att detta kan leda till att det inte sker en tillräcklig matchning mellan insatsen och ungdomens individuella behov.

Riskprincipen

Behandlingsinsatser bör inriktas på ungdomar med medelhög – hög risk att återfalla i brott, ungdomar med låg risk för återfall behöver inte socialtjänstens insatser (Andrews & Bonta, 1998). Arbetsgruppernas beskrivning av påverkansprogrammets målgrupp tyder på att denna utgörs av ungdomar med relativt låg risk för återfall i brott, ungdomar med en fungerande social situation och gott stöd från sina föräldrar. Vägvalet i Upplands Väsby skiljer sig från de övriga påverkansprogrammen genom att uttalat rikta sig till ungdomar med medelhög – hög risk för återfall i brott, ungdomar i riskzonen för att utveckla en kriminell livsstil. Detta innebär att Vägvalet inriktar sig på en målgrupp som stämmer väl överens med riskprincipen. Kartläggningen av utredande socialsekreterares beskrivning av de ungdomar som föreslås påverkansprogram i nordvästkommunerna tyder på en varierad målgrupp, där många ungdomar bedöms löpa risk att återfalla i brott. Dessa resultat stämmer väl överens med tidigare studier av påverkansprogram som pekar på att det är en brokig samling ungdomar som deltar i programmen – från relativt välfungerande ungdomar med få riskfaktorer för fortsatt kriminalitet till ungdomar med mångfacetterad problematik och hög risk för återfall i brott (Brå 2008:1).

Förutsättningarna för att ”rätt” ungdomar ska remitteras till programmen påverkas av den egna organisationen, men även av lagstiftaren. De lagändringarna

som infördes i januari 2007 kommer sannolikt att medföra att många ungdomar genomgår påverkansprogram utan att ha fått sina behov utredda över huvudtaget. Det är då åklagaren som har bedömt att ungdomstjänst är en lämplig påföljd för ungdomen. Kanske kommer lagändringarna att innebära att påverkansprogrammen tillhandahållas för ungdomar som tydligare matchar den ideala målgrupp behandlarna beskriver, relativt välfungerande ungdomar med stödjande föräldrar. Kanske kommer de att innebära att fler ungdomar med outhärliga/okända riskfaktorer genomgår programmet. Framtiden får utvisa vad den nya lagen får för inverkan på påverkansprogrammets målgrupp.

Behovs- och responsivitetsprincipen

Både behovs- och responsivitetsprincipen bygger på att det finns väl genomförda utredningar kring de ungdomar som remitteras till behandling. Goda kunskaper kring risk- och skyddsfaktorer för kriminell utveckling är en förutsättning för att kunna erbjuda rätt insatser för ungdomar som begått brott. Påverkansprogrammen måste genomföras i en organisation som möjliggör god kommunikation mellan utredare och behandlare. Programmen måste också ha viss flexibilitet och vara utformade för att möta ungdomars individuella behov och inlärningsstilar.

Det har visat sig att behandlingsinsatser har en avgörande bättre effekt om de inriktar sig på dynamiska riskfaktorer som har betydelse för kriminellt beteende (Andrews & Bonta, 1998). Faktorer som är möjliga att påverka inom ramen för ett öppenvårdsprogram och som har betydelse för utsikterna att bryta en anti-social utveckling kan till exempel vara pro-kriminella attityder och färdigheter i problemlösning (Andreassen, 2003). Inom påverkansprogrammen finns inte utrymme för utredning och behovsbedömning, detta är inte heller tanken. Arbetsgrupperna talar däremot om vikten av att det finns en välgjord utredning och välgrundad bedömning för de ungdomar som remitteras till programmen.

Med ett program som Järfällas Reflexprogram, med samma innehåll för alla ungdomar och liten möjlighet att individanpassa insatsen, är det speciellt viktigt att det gjorts en ordentlig behovs- och insatsbedömning innan den unge remitteras till påverkansprogrammet. Andra intervjuade arbetsgrupper talar om att insatserna anpassas utifrån individens behov. I Ekerö är behandlare och utredande socialsekreterare samma person, vilket ger goda förutsättningar för att känna till den unges behov. Vägvalet (Upplands Väsby) inleds med att den unge får svara på ett frågeformulär. Syftet är att bedöma om den unge har kriminella tankemönster och kunna utforma programmet utifrån hans/hennes behov. I övrigt bedöms kommunikation mellan utredande socialsekreterare och behandlare i påverkansprogrammen vara nödvändig för att kunna anpassa insatsen till enskilda ungdomars behov. Studiens resultat visar dock att det finns brister i kommunikationen mellan utredare och behandlare.

Tydliga mål och syften har avgörande betydelse för att skapa och upprätthålla fungerande behandlingsprogram (Andrews & Bonta, 1998). Vålförankrade mål är nödvändiga för programmets behandlingsintegritet, för att remitterande socialsekreterare, rättsväsendet och inte minst ungdomar och familjer ska veta vad de kan förvänta sig av insatsen. Forskning visar också att det även är viktigt med individanpassade behandlingsmål. Melin och Näsholm (1998) beskriver att motivationen ökar när individen får sträva efter mål som han eller hon själv uppfattar som meningsfulla och tror sig ha förmåga att uppnå. Författarna menar att detta är en av anledningarna till att målsättningen för behandling bör anpassas utifrån varje enskild individ. Huruvida behandlingsmålen i nordvästkommunernas påverkansprogram anpassas utifrån enskilda ungdomars behov framkommer inte av denna studie.

Andrews¹⁶ menar att även socialarbetarnas tro på möjligheterna att uppnå behandlingsmålen påverkar utfallet av insatserna. Behandlingsprogram har större chans att uppnå sina mål om behandlarna själva uppfattar dem som realistiska. Samtliga intervjuade arbetsgrupper är tveksamma till ett av påverkansprogrammets huvudsakliga syften – brottsprevention. Istället framhålls exempelvis att den unge ska få hjälp att reflektera kring brott och dess konsekvenser, sig själva och sin livssituation. Enligt Andrews innebär detta att de studerade påverkansprogrammen har störst möjligheter att uppnå resultat vid behandlingsarbete som syftar till självreflektion hos den unge.

Meta-analyser har gett stöd för att verksamma behandlingsinsatser måste vara anpassade till individens inlärningsstil. Generellt sett har tekniker från kognitiv beteendeterapi och social inlärningsteori mest stöd i forskning, men man måste även ta hänsyn till individuella faktorer och den unges personliga inlärningsstil (Lardén, 2002). Andrews¹⁷ poängterar speciellt vikten av att behandlingen bygger vidare på det som fungerar - skyddsfaktorer och den unges personliga styrkor.

Arbetsgrupperna i Upplands Väsby och Solna är de enda som talar om vikten av att arbeta med konkreta beteenden och färdigheter som är relevanta för kriminella handlingar. Solnas Brottsförebyggande program (BFP) är det påverkansprogram som tydligast bygger på tekniker med stöd i forskning (KBT-inspirerat arbetssätt). Program är effektivast om de sätter upp klara mål för beteendet och erbjuder många möjligheter till framsteg. Detta är kanske inte helt överraskande med tanke på att ungdomar med hög risk för återfall i brott ofta har svaga sociala färdigheter, liten inre motivation till förändring och är konkret inriktade i sitt sätt att tänka (Andreassen, 2003).

Flera arbetsgrupper beskriver att deras arbete är utformat för att utmana attityder och tankestrukturer som stödjer ett kriminellt beteende. Att hjälpa ungdomar att

^{16, 17} Don Andrews, föreläsning i Stockholm den 17 september 2007.

fundera kring alternativa strategier och handlingsätt är en central del av påverkansprogrammen. Generellt beskriver arbetsgrupperna påverkansprogram som ställer krav på relativt god verbal förmåga samt förmåga att reflektera kring sitt beteende och dess konsekvenser, förhållanden som är viktiga för remitterande socialsekreterare att ta hänsyn till. Enligt Andrews¹⁸ är övning mycket viktig för inläring av nya beteenden och handlingsätt. Få arbetsgrupper beskriver att de använder sig av övningar och hemuppgifter i programmen. De flesta beskriver att man tar hjälp av blädderblock, skalor, nätverkskartor mm för att visuellt beskriva och förtydliga det man pratar om under programmet. Flera arbetsgrupper beskriver att de medvetet arbetar med att lyfta fram den unges personliga styrkor och resurser i omgivningen. Detta ligger i linje med Andrews beskrivning av att behandlingen bör utformas för att bygga vidare på det som fungerar.

Multimodala insatser och familjearbete

Verksamma insatser angriper flera olika aspekter av antisocialitet (Mc Murphy, 1996). Lardén (2002) beskriver att man kan öka inläringseffekten och sannolikheten att nå fram till en ungdom genom att involvera flera aspekter av hans/hennes person i behandlingen. Att exempelvis involvera den unges tanke, känsla och beteende ger större påverkan än att endast involvera hans/hennes tanke. Detta kan exempelvis ske genom att behandlare använder sig av olika arbetssätt som samtal, rollspel och övningar. Enligt Lardén är behandlingsprogram som kombinerar olika arbetssätt att betrakta som multimodala insatser.

Ett annat sätt att påverka flera delar av den unges liv skulle kunna vara att inkludera föräldrar eller andra viktiga stödpersoner i programmet. Samtliga studerade påverkansprogram innehåller någon form av föräldramedverkan. I Ekerö vill socialsekreterarna att den unges föräldrar medverkar så mycket som möjligt i påverkansprogrammet. I dagsläget har de övergått till ett program där en mentor (ofta någon av föräldrarna) närvarar vid alla samtalstillfällen. Familjebehandlarna i Sollentuna har utformat sin samtalsserie utifrån ett tydligt nätverksperspektiv och säger att Konsekvensprogrammet får en extra dimension när föräldrarnas involveras. Utifrån arbetsgruppernas beskrivning kan programmen, för många ungdomar, sägas innehålla inslag av familjearbete.

Flera arbetsgrupper talar även om fördelar med att kombinera påverkansprogrammen med andra insatser och på så sätt kunna möta ungdomars skiftande behov. I tidigare kapitel kunde vi konstatera att påverkansprogrammen bland annat kombineras med kontaktmannaskap, missbruksbehandling och föräldrastöd. Påverkansprogrammen kan med fördel kombineras med andra insatser för att möta ungdomars behov och skapa insatspaket som angriper olika aspekter av antisocialitet.

¹⁸ Don Andrews, föreläsning i Stockholm den 17 september 2007.

Brottsprevention som målsättning

Brottsprevention beskrivs vara ett huvudsyfte för påverkansprogrammen i nordvästkommunerna, men samtliga arbetsgrupper ställer sig tveksamma till om insatserna verkligen fungerar brottsförebyggande.

Tidigare studier har visat att så många som cirka 70 procent av de ungdomar som dömts till vård inom socialtjänsten lagförts för nya brott inom två år (Brå 2007:20). Vår kartläggning visar att 23 procent av de 35 ungdomar som dömts att genomföra påverkansprogram i nordvästkommunerna, hade lagförts på nytt under uppföljningsperioden. Nästan hälften hade återrapporterats i polisens brottsregister, misstänkta för nya brott. Om och hur dessa resultat bör påverka inställningen till brottsprevention som målsättning för påverkansprogrammen är upp till varje kommun och arbetsgrupp att avgöra.

Hur ska vi tänka kring syftet ”brottsprevention”? Är det ett realistiskt mål för så avgränsade insatser som påverkansprogrammen? Är det ett meningsfullt mål för arbetsgrupperna att jobba utifrån och för de ungdomar som genomgår insatserna? Kanske bör brottsprevention ses som ett visionärt mål för alla insatser riktade till ungdomar som dömts för brott, snarare än ett behandlingsmål för påverkansprogrammen.

Sammanfattande slutsatser - påverkansprogram i nordvästkommunerna

Utifrån resultatet av denna delstudie kan fyra huvudsakliga slutsatser dras:

- Påverkansprogram = flera insatser i samma ”metodfamilj”
- Behov av att skilja på behandlingsmål och visionära mål för påverkansprogrammen
- De studerade påverkansprogrammen bedöms ha störst möjlighet att påverka individuella riskfaktorer som antisociala attityder och beteenden kopplade till kriminella handlingar
- Nordvästkommunernas påverkansprogram kan förbättras genom att utgå från de tre huvudprinciperna för verksam behandling. Dessa kräver individuell behovsbedömning och kommunikation mellan utredare och behandlare

Nordvästkommunernas påverkansprogram liknar varandra till stor del, men skiljer sig också vad gäller förutsättningar, innehåll och genomförande. Påverkansprogram kan inte bedömas som *en* insats, utan bör ses som *insatser* i en och samma ”metodfamilj”.

Nordvästkommunernas påverkansprogram bedöms ha tydligt angivna syften. Främst nämns brottsprevention som målsättning för verksamheterna. Arbetsgrupperna är dock tveksamma till påverkansprogrammets brottspreventiva effekter. I intervjuerna framhålls istället andra målsättningar för arbetet med ungdomarna, mål som kanske i förlängningen kan bidra till att den unge väljer att avstå från brott. Detta resultat bör uppmuntra till diskussion kring påverkansprogrammets syften och målsättningar.

Utifrån resultatet av denna studie bedöms nordvästkommunernas påverkansprogram vara baserade på väl genomtänkta grunder, teori och struktur. I vissa fall blir emellertid struktur och teoretisk förankring bristande på grund av organisatoriska svårigheter, en arbetssituation som inte möjliggör metoddiskussioner och som försvårar kommunikation mellan utredare och behandlare. Arbetsgrupperna beskriver att de till viss del individanpassar insatserna, men av intervjuerna framgår att de ofta saknar kunskap om den unges individuella behov med betydelse för kriminellt beteende. Nordvästkommunernas påverkansprogram är något olika till sin utformning och angriper olika riskområden för kriminalitet. Studiens resultat visar att programmen kan sägas ha störst möjlighet att påverka individuella riskfaktorer som antisociala attityder och beteenden kopplade till kriminella handlingar.

Påverkansprogrammen beskrivs generellt vara bäst lämpade som insats för relativt välanpassade ungdomar med engagerade föräldrar. Det finns forskningsstöd för att insatser har störst effekt om de riktas till ungdomar med medelhög till hög risk för återfall i kriminalitet. Generellt behöver inte unga med låg risk för fortsatt kriminalitet socialtjänstens insatser (Andrews & Bonta, 1998). Utifrån riskprincipen dras slutsatsen att det är viktigt att inte använda sig av programmen för att ”ha något att erbjuda” unga som begått brott. Enbart det faktum att den unge misstänks för brott motiverar inte en insats som påverkansprogram. För ungdomar med högre risk för återfall förefaller det dock vara nödvändigt att socialtjänsten anpassar insatserna så att de möter den unges individuella behov kopplade till kriminellt beteende.

För några ungdomar kan påverkansprogrammen vara just den insats som behövs. Andra har troligen behov av flera sammansatta insatser, där påverkansprogrammen kan utgöra en viktig del av ett insatspaket. Det är viktigt att utredande socialsekreterare känner till och tar hänsyn till de riskområden som påverkansprogrammen har förutsättningar att angripa när de remitterar ungdomar till insatserna.

KAPITEL 5 - UNGDOMAR BERÄTTAR

INLEDNING

Syfte och genomförande

Hur beskriver ungdomar sin väg från brott till ett liv utan kriminalitet? ”Spontanläkningen” bland unga kriminella är stor och många ungdomar upphör med brott av egen kraft, utan socialtjänstens insatser (Sundell & Forster, 2005). Andra ungdomar kan kräva flera olika behandlingsåtgärder för att förebygga återfall i brott (McMurphy, 1996). I denna delstudie intervjuas ungdomar som tidigare dömts till vård inom socialtjänsten och genomgått påverkansprogram. Finns det något som har påverkat dem att avstå från brott och på vilket sätt? Syftet för denna delstudie är att undersöka ungdomarnas erfarenheter av påverkansprogram.

Delstudiens huvudsakliga frågeställning är;

- Vilka är ungdomarnas erfarenheter av påverkansprogrammen och hur värderar de programmen?

För denna delstudie har personliga intervjuer genomförts med några av de ungdomar som genomgått påverkansprogram i Sollentuna kommun.

Urval

De sex ungdomar som intervjuades har genomfört (avslutat) ett påverkansprogram någon gång under åren 2005 – 2006. Urvalet gjordes strategiskt med utgångspunkt från kön, ålder och etnisk bakgrund. Avsikten var att få så god spridning som möjligt och fånga erfarenheter från ungdomar som representerar variationen inom den grupp unga som genomgår påverkansprogram som påföljd för brott. Inga flickor genomgick påverkansprogram i Sollentuna under åren 2005 och 2006. Eftersom det bedömdes vara mycket viktigt att inkludera åtminstone en flickas erfarenheter kontaktades en ung kvinna som avslutade ett påverkansprogram i slutet av december 2004 för intervju. Utifrån frågan om vad som bedöms verksamt för att förebygga återfall i brott kontaktades endast ungdomar som inte återrapporterats till socialtjänsten för brott¹⁹. Intervjuer med fyra – sex ungdomar bedömdes vara rimligt för denna delstudie.

¹⁹ Under intervjuerna framkom att en av ungdomarna återrapporterats till socialtjänsten för brott. Socialsekreteraren i ärendet hade dock inte bedömt detta som återfall i kriminalitet, då förundersökningen lades ner och den unge aldrig åtalades. Vi har valt att använda denna intervju i studien, trots att den unge återrapporterats till socialtjänsten för brott. Även andra intervjuade ungdomar uppger att de misstänkts för och/eller begått brott, utan att detta rapporterats till socialtjänsten..

Genomförande

Ungdomarna kontaktades och fick information om studien av den socialsekreterare eller den behandlare de tidigare haft kontakt med. Samtliga tillfrågade ungdomar valde att medverka i studien. Inför intervjun skrev ungdomarna under ett så kallat informerat samtycke (se bilaga). Om den unge var omyndig krävdes även målsmans tillstånd för att medverka i studien. Intervjuerna genomfördes under perioden juni – augusti 2007. Ungdomarna valde själva tid och plats för intervju. Fyra intervjuer hölls i FoU-Nordvästs lokaler i Sollentuna och två ungdomar valde att intervjuas i sina hem.

Intervjuerna genomfördes med hjälp av en intervjuguide. Frågeområdena berör ungdomarnas beskrivning av bakgrunden till att de begick brott, deras syn på brott och om de ansåg sig ha ett behov av hjälp vid tiden för domen. Ungdomarna har ombetts berätta hur påverkansprogrammen har genomförts. De har även fått frågan om några delar av programmen har varit hjälpsamma för att inte återfalla i brott, i så fall vilka delar och på vilket sätt. Frågorna rör även ungdomarnas bedömning av andra faktorer som har påverkat och stöttat dem i att avstå från brott.

Intervjuerna registrerades med ljudbandspelare och transkriberades ordagrant. Texterna analyserades med samma tillvägagångssätt som användes vid analysen av gruppintervjuerna med behandlarna. Kring ungdomsintervjuerna lades dock ytterligare ett steg till arbetsprocessen – de intervjuade ungdomarna erbjöds att bidra genom att granska och ge feedback på sammanställningar av intervjumaterialet. Fyra av sex ungdomar har deltagit i arbetsprocessen.

- Intervjuerna lästes igenom förutsättningslöst (naiv genomläsning)
- Utskrifterna lästes om igen och kategorier skapades utifrån frågeområden och dimensioner som framträdde i materialet
- Intervjuerna lästes igenom en tredje gång och kategorier som återfanns i texten markerades
- Med hjälp av kategorierna utformades sammanfattningar (tankekartor) för varje intervju/ungdom. Dessa utgjorde sedan underlag vid tematisering av utsagorna
- Ungdomarna har granskat och återkopplat intervju skrifter och sammanställningar

Denna analysmetod har gjort det möjligt att fånga likheter, skillnader och specifika drag i ungdomarnas berättelser.

För att skydda ungdomarnas identitet har uppgifter som namn, ålder, specifika uppgifter om enskilda brottshändelser och personliga förhållanden gjorts ”fik-

tiva”. Några av de utsagor som citeras i texten har anpassats till skriftspråk, men med stor försiktighet, för att inte påverka innebörden av ungdomarnas uttalanden.

Ungdomarna

I följande avsnitt presenteras de intervjuade ungdomarna utifrån socialtjänstens yttrande i samband med att den unge misstänktes för brott. Varje presentation avslutas med en kort redogörelse av aktuell livssituation, så som ungdomarna själva väljer att beskriva den.

Adrian

Adrian blev, tillsammans med flera andra ungdomar, dömd för att ha deltagit i ett butiksrån hösten 2005. I socialtjänstens yttrande beskrivs att Adrian bodde med sin mamma och hade mycket lite kontakt med sin pappa. Som liten hade Adrian upplevt hot och våld inom familjen. Han hade haft kontakt med socialtjänsten vid ett par tidigare tillfällen, men vid tiden då yttrandet skrevs fanns inga pågående insatser. Adrian beskrevs ha lätt för sig i skolan, men hade hög frånvaro. Socialsekreteraren bedömde det aktuella brottet som allvarligt. Adrian uppfattades som ångerfull och han ville ha medling med brottsoffret. Socialsekreteraren bedömde att Adrian behövde bearbeta vad han gjort och ges möjlighet att utveckla alternativa strategier för att kunna handla annorlunda i framtiden.

Adrian genomförde Konsekvensprogrammet under våren 2006. Han påbörjade insatsen cirka fyra månader efter det aktuella brottstillfället. Adrian dömdes även att genomföra ungdomstjänst (oavlönat arbete).

Vid tidpunkten för intervju är Adrian 17 år. Han läser på gymnasieskolans individuella program (IV) och bor tillsammans med sin mamma. Adrian har fortfarande kontakt med och insatser genom socialtjänsten. Adrian har blivit misstänkt för ytterligare ett allvarligt brott efter att han genomgått Konsekvensprogrammet, men han avfördes som misstänkt efter polisens utredning.

Mattias

När Mattias var 15 år dömdes han för att, tillsammans med ett kamratgäng, ha medverkat i en misshandel. Mattias hade även tidigare varit aktuell vid socialtjänsten på grund av misstankar om brott. Av socialtjänstens yttrande framgår att Mattias bodde växelvis mellan sina föräldrar, som separerat när han var liten. Mattias hade läs- och skrivsvårigheter och skolgången hade under lång tid varit kantad av skolk och andra problem. Det fanns misstankar om neuropsykiatriska svårigheter, men ingen utredning hade gjorts. Både socialtjänsten och föräldrarna var oroliga kring Mattias fritid och umgänge. Mattias beskrevs vara skinhead och han umgicks enbart med andra ungdomar som delade hans rasistiska åsikter.

Socialekreteraren bedömde att Mattias hade en mycket oroande skolsituation och ett destruktivt umgänge. I yttrandets bedömning skrev socialekreteraren att Mattias verkade vara en pojke med dåligt självförtroende och svag självidentitet. Han bedömdes vara i behov av att diskutera och reflektera kring etik, moral och värderingar, för att få hjälp att bryta med den destruktiva kamratgruppen.

Mattias genomförde Konsekvensprogrammet under våren 2005. På grund av att Mattias blev allvarligt skadad i en olycka kunde han inte påbörja insatsen förrän cirka sex månader efter att han dömts för brott.

Vid tiden för intervju är Mattias 18 år. Han bor med sin mamma och har precis avslutat sina gymnasiestudier på IV. Han funderar på att läsa vidare på folkhögskola. Mattias har ingen kontakt med socialtjänsten.

Reza

Sommaren 2004 dömdes Reza för misshandel, han var då 17 år gammal. I sitt yttrande till åklagaren skrev socialtjänsten att Reza och hans familj kommit som flyktingar till Sverige ett par år tidigare. Familjen kom ursprungligen från mellanöstern. Reza bodde tillsammans med sina föräldrar och syskon. Av yttrandet framgår att Rezas skolgång inte hade fungerat riktigt bra. Reza lät inte föräldrarna veta var han befann sig på fritiden och det fanns oro kring hans kamratumgänge. Reza hade haft kontakt med socialtjänsten vid flera tillfällen och han hade blivit dömd för brott en gång tidigare. I yttrandet beskrevs Reza ha framtidstro, något som ansågs vara positivt för hans situation. Socialekreteraren bedömde att Rezas föräldrar behövde få större insyn och kontroll över sonens förehavande, speciellt med tanke på att han blivit misstänkt för flera brott på kort tid. Reza föreslogs genomföra Konsekvensprogrammet.

Reza påbörjade Konsekvensprogrammet under våren 2005, nästan ett år efter det att han meddelats misstanke om aktuellt brott. Reza deltog i sex samtalstillfällen, men slutförde aldrig programmet helt.

Idag har Reza hunnit fylla 20 år. Han bor hemma hos sina föräldrar. Reza vet inte riktigt vad han vill göra i framtiden, men funderar på att söka till en folkhögskola för att läsa in gymnasiekompetens. Reza har ingen kontakt med socialtjänsten.

Sandra

Sandra dömdes för våld mot tjänsteman när hon nyss fyllt 16 år. Av yttrandet framgår att Sandra hade haft kontakt med socialtjänsten sedan tidigare. Det fanns pågående insatser med anledning av oro kring Sandras alkoholvanor, höga skolfrånvaro och familjekonflikter. Sandra beskrevs överskrida gränser och bryta mot föräldrarnas regler för henne. I yttrandet beskrevs dock att socialtjänstens insatser hade lett till en positiv förändring kring Sandras vardag, familjrelationer och

skolsituation. Sandra bedömdes vara i behov av att reflektera kring sina känslor och val och föreslogs genomföra Konsekvensprogrammet. Socialsekreteraren föreslog även att Sandra skulle genomgå en missbruksutredning i syfte att kartlägga hennes alkoholvanor.

Sandra avslutade Konsekvensprogrammet i slutet av 2004. Hon påbörjade programmet ca fem månader efter det aktuella brottstillfället. Sandra dömdes även att genomgå utredning vid kommunens beroendemottagning. Sandra deltog i två kartläggande samtal vid Sollentuna Beroendemottagning, hon bedömdes inte vara i behov av vidare kontakt med mottagningen.

Vid tiden för intervju är Sandra 19 år. Hon bor hemma hos sina föräldrar och jobbar extra i en butik. Sandra har sökt plats på Komvux för att så småningom kunna läsa vidare till sjuksköterska. Hon har ingen kontakt med socialtjänsten.

Simon

Simon var 15 år när han dömdes för att ha deltagit i ett personrån, våren 2005. Av socialtjänstens yttrande framgår att Simons föräldrar invandrat till Sverige några år före sonens födelse. Föräldrarna hade separerat under Simons första levnadsår. Simon bodde med sin mamma och hade regelbunden kontakt med sin pappa. Socialtjänsten hade kännedom om Simon sedan tidigare, då det inkommit anmälningar om oro med anledning av moderns psykiska ohälsa. Vid tiden för personrån fanns ingen kontakt mellan familjen och socialtjänsten. Vid sidan av moderns ohälsa och vissa skolsvårigheter, beskrevs varken föräldrarna eller socialtjänsten tidigare ha känt någon oro kring Simon. Föräldrarna beskrevs ha blivit chockade och oroliga utifrån det brott Simon misstänktes för. Av socialsekreterarens bedömning framgår att familjen var positiva till att Simon skulle genomgå kommunens Konsekvensprogram.

Simon genomförde Konsekvensprogrammet under hösten 2005 och avslutade insatsen cirka nio månader efter det aktuella brottet. Simon dömdes även att genomföra ungdomstjänst (oavlönat arbete).

Idag har Simon hunnit fylla 17 år. Han pluggar på gymnasiet och bor tillsammans med sin mamma. Simon har ingen kontakt med socialtjänsten.

William

William dömdes för skadegörelse (klotter) när han var 15 år. I socialtjänstens yttrande beskrivs att William var placerad i ett stödboende tillsammans med sin mamma. Föräldrarna var separerade och hade svårt att komma överens. William hade tidigt svårigheter i skolan och fick stödundervisning. Han själv beskrev en fungerande fritidssituation, medan föräldrarna uttryckte oro kring hans umgänge.

William hade inte tidigare varit aktuell för utredning vid socialtjänstens avdelning för barn och unga. Socialsekreteraren bedömde att William hade en svår social situation. Flera faktorer (socialt utanförskap, problem i familjerelationer och skolsituation) riskerade att påverka honom negativt. William bedömdes behöva vägledning och möjlighet att samtala om sin situation. Socialsekreteraren menade att William, eftersom han hade begått brott i stor omfattning, kunde behöva samtala kring konsekvenser av brott, etik och moral.

William genomförde Konsekvensprogrammet under hösten 2005 och hade fullföljt påföljden cirka ett år efter den aktuella brotts handlingen.

Vid tiden för intervju är William nyss fyllda 18 år. Han bor tillsammans med sin mamma och arbetar heltid. William har igen pågående kontakt med socialtjänsten.

UNGDOMAR BERÄTTAR - DELSTUDIENS RESULTAT

Berättelser om bakgrunden till brott

Var och en av de ungdomar som intervjuats har sin egen unika berättelse om vad som ledde fram till att just de blev delaktiga i brott. Det finns dock likheter, gemensamma teman, i deras beskrivningar. Ungdomarnas berättelser om bakgrunden till brott kan delas in i två kategorier – brottslighet utifrån en period i tonåren och brottslighet som formats av sociala sammanhang. Två teman, *Söka sig själv* och *Tonårsrevolt*, beskriver bakgrunden till brott kopplad till en avgränsad period i livet. Beskrivningarna under rubriken *Livsvillkor och sociala sammanhang* tar istället fasta på miljön och de sociala sammanhang ungdomarna befinner sig i.

Söka sig själv – Mattias, Simon och William

Mattias, Simon och William kommer från olika familjeförhållanden, de ger beskrivningar av kriminella erfarenheter som skiljer sig mycket från varandra och de har dömts för olika typer av brott. Alla tre beskriver dock att de begick brott under en period i livet som präglades av osäkerhet, bristande självförtroende och sökande efter identitet. Sökandet efter en identitet ledde dem på olika vägar in i kriminella sammanhang.

”Jag tror det var mest så att jag inte visste vart jag skulle någonstans, jag var bara allmänt förvirrad. Det var nog det tror jag. Jag visste inte vart jag hörde till.” (Mattias)

Både Mattias och Simon valde att söka sig till olika ungdomsgäng.

”Det var en ganska jobbig period vid sjuan – åttan, när man kände sig sådär lite tuffare, du vet, ville vara med gäng och så...//... Man försökte visa sig ballast och så gjorde man dumma saker.” (Simon)

Som 14-åring började Mattias umgås med ett gäng skinheads, han rakade sitt huvud, förändrade sin klädstil och blev uttalad rasist. Mattias beskriver de kommande åren som en tid då han drack mycket alkohol och sökte upp slagsmål.

”Det var den här bråktiden typ, man var rätt kaxig och skulle bråka här och där...//... Då var det ju bara typ supa och slåss.” (Mattias)

William berättar att han började umgås med ungdomar som klottrade när han gick i högstadiet. Han och kompisarna brukade klottra längs pendeltågslinjen. För att vara någon behövde man synas. På frågan om vad det var som gjorde att han klottrade svarar William:

”Respekten och att synas överallt...//... Då gick jag i skolan, tråkigt, piss... och umgicks med fel personer.” (William)

Något som är gemensamt för alla tre är upplevelsen av svårigheter och misslyckanden i skolan. William och Mattias har neuropsykiatriska funktionshinder och berättar att de alltid har haft det svårt i skolan. Båda har behövt extra stöd i undervisningen. Mattias och Simon förklarar att skolsvårigheterna var en faktor som påverkade att de drogs till antisociala kamrater och aktiviteter. Simon berättar att han gick igenom en jobbig period under högstadiet. Han misslyckades i skolan, något som gjorde att han kände sig missnöjd, hade dåligt självförtroende och gav upp tanken på ett skötsamt liv.

”Det gick inte så bra för mig i skolan och jag kände mig deppig och så, jag hade inget självförtroende, så jag kände typ det som händer får väl hända, jag tror inte att jag kommer att kunna bli någonting bra i alla fall...//...men jag kommer att bli tuffare än alla andra.” (Simon)

Även Mattias berättar att han i högstadiet började umgås med andra ungdomar med stökig skolsituation. Mattias beskriver sig själv som en impulsiv person, som har svårt att säga nej, något han även tror påverkade att han valde att hänga med i destruktiva sammanhang.

”När jag gick i grundskolan, sjuan till nian, började jag umgås med fel folk. Det var dom som typ gillade att mobba folk, stökiga personer...//... Jag erkänner själv, jag har svårt att säga nej till vissa saker. Så det var ofta jag sa 'ok' och hängde på.” (Mattias)

Tonårsrevolt – Sandra

Sandra beskriver att hon vuxit upp i en ”vanlig svenssonfamilj”. Hon berättar att hennes skolgång varit ganska stökig i perioder, även om hon egentligen aldrig haft svårigheter i undervisningen. När Sandra börjande högstadiet kände hon sig

skoltrött. Hon började skolka allt mer och när hon var i skolan startade hon ofta bråk med lärarna.

”När jag började i åttan, det var då det började bli väldigt stökigt, då började väl allting glida utför typ. Jag började skolka och betygen var väl inte dom bästa.” (Sandra)

Även hemma var det mycket bråk. Sandra säger att hon gjorde kraftigt uppror och vägrade acceptera att hennes föräldrar skulle bestämma över henne. Anmälningar om oro från skolan och den konfliktfyllda hemsituationen gjorde att Sandra och hennes familj fick kontakt med socialtjänsten och började gå i familjebehandling.

”Vi gick på sån där familjerådgivning för det blev ju väldigt bråkigt hemma liksom. Jag gjorde typ uppror mot mina föräldrar på det viset, ’jag är gammal nog att ta hand om mig själv och bestämma’, så där liksom.” (Sandra)

I likhet med Mattias drack även Sandra mycket alkohol under tiden kring det aktuella brottet. Sandra tror inte att hon hade begått det brott hon dömdes för om hon hade varit nykter.

Livsvillkor och sociala sammanhang – Adrian och Reza

Adrian och Reza beskriver båda att de bott och rört sig i miljöer där det förekommer mycket kriminalitet och ungdomsbråk. Varken Adrian eller Reza har haft lätt för sig i skolan och ingen av dem har deltagit i ordnade fritidsaktiviteter. Båda pojkar har tillbringat det mesta av sin fritid med ungdomsgång i det egna bostadsområdet. Tillsammans med gänget har de kunnat ”visa upp sig” och ”bli någon”.

Adrian ser inte sig själv som en ”trubbelmakare”, men säger att han vid tiden för det aktuella brottet ibland umgicks med kriminella personer. Han berättar att det finns många kriminella ungdomar i hans bostadsområde och säger att det är lätt att bli sammanknippad med personer som begår brott.

”Alltså, det är ju så det är, när man bor på ett ställe som det här.” (Adrian)

Reza beskriver en fritidssituation där det varit viktigt att visa sig stark, stå upp för sig själv och inte backa - att slåss för sin sak. Reza berättar att han sedan tidiga tonåren ofta hamnat i bråk och deltagit i slagsmål.

”Det är inte alltid man liksom börjar själv... Klart man har börjat själv också med vissa tjafs, men när det är andra som börjar, man kan inte bara hålla sig borta. Gör man det så fortsätter dom. Men om man gör någonting så där, dom slutar med det.” (Reza)

Reza säger att han alltid haft ett häftigt temperament och lätt för att bli sur. Vid tiden för det aktuella brottet beskriver han att han kunde slå någon för minsta lilla.

”Jag bråkade mycket. För minsta lilla ord jag hörde av någon, antingen smällde det på honom eller på någonting annat.” (Reza)

Reza säger att han alltid var ute med kompisar, han festade ofta och drack mycket alkohol. Reza berättar även att han använde narkotika (cannabis) regelbundet, något som socialtjänsten inte kände till. Han tror att droger och alkohol ytterligare påverkade hans temperament.

”Man kan ju ha kul, men ibland... om någonting står i vägen... hjärnan kokar, man är full, då man gör någonting bara.” (Reza)

Reza berättar att hans föräldrar försökte prata med honom om att undvika bråk och slagsmål. Han beskriver att han ville lyda föräldrarnas råd, men ständigt hamnade i nya konflikter när han gick utanför hemmet.

”Jag gick ut och liksom ute hände det likadant, vad fan, det var gjort igen.” (Reza)

Reza berättar att han varit inblandad i flera brott från 15-års ålder och framåt. Han uppger dock att det mesta har handlat om ”medhjälp”, där han själv varit med på platsen, men inte initierat eller aktivt deltagit i brott.

Synen på brott

Tonårssynder – Sandra och William

Både Sandra och William beskriver de brott de blev dömda för som dumheter de begick i tidiga tonåren, men nu har vuxit ifrån och aldrig skulle kunna göra igen. William säger att det aktuella brottet känns väldigt avlägset och beskriver sin syn på klotter idag:

”Nu skulle jag aldrig hålla på med sånt där, jävla larverier, tycker jag nu i alla fall.” (William)

Sandra blev dömd för våld mot tjänsteman, en brottslig handling hon beskriver som ett tecken på omognad.

”Ja, gud ja... Vi var väl 15 år; väldigt dumma och väldigt fulla.” (Sandra)

Både William och Sandra beskriver att de vid tiden för de aktuella händelserna inte funderade speciellt mycket över vad de hade gjort eller över att de hade begått ett brott.

”Jag tänkte inte så mycket just då, på den tiden...//... Då tyckte jag väl inte det, men nu tycker jag att det var väldigt, väldigt onödigt.” (William)

För både Sandra och William kom en förändringen kring 16 års ålder. De upplevde sig ha mognat och fick andra intressen.

”Man kände sig väldigt mogen och så tänkte man liksom ’gud, vad töntigt att hålla på så där’...//... Det var väl det att man blev liksom äldre. Man började fatta att ’så där kan man ju inte hålla på’, liksom.” (Sandra)

Orättvisa – Adrian, Mattias och Reza

Mattias och Reza beskriver båda att de har varit inblandade i många slagsmål, både före och efter de våldsbrott de dömdes för. Både Reza och Mattias anser sig dock vara orättvist dömda för de aktuella brotten. Ingen av dem vill heller beskriva de händelser som ledde fram till domen som *misshandel*. Mattias säger att han fortfarande skrattar åt händelsen han dömdes för och tycker inte att det var någon stor sak.

”Jag tycker att det är världens fjolligaste grej, men det lät som att det var värsta grejen typ...//... Det var liksom putt här, putt där. Det var inget mer med det typ.” (Mattias)

Om den aktuella händelsen berättar Mattias också att han själv och kompisgänget gick ut i avsikt att slåss, att de var flera som gav sig på ett par ungdomar och att han själv riktat slag mot ryggen på en kille som försökte springa från platsen. Mattias dömdes för misshandel, men håller inte riktigt med om den beskrivningen av händelsen han var inblandad i.

”Det vore väl en sak om det hade varit en riktigt blodig fight typ. Jag har ju sett våldsfilm, folk som har spelat in när huliganer har hoppat på andra huliganer. Dom slåss ju brutalt! Står och hoppar varandra på huvudet och såna grejer. Om det hade varit en sån grej skulle jag väl komma ihåg det lite bättre. Jag kallar det mer mobbing, än misshandel, det vi gjorde.” (Mattias)

Reza var delaktig i en grov misshandel. Själv vill han dock inte beskriva det aktuella brottet som något allvarligt, det var inte någon stor grej.

”Det var inget stort brott eller någonting, det var ett vanligt litet brott. Det var mer ett bråk. Det var en kille som blev slagen, så jag blev tagen för medhjälp.” (Reza)

Reza berättar att ett gäng killar startade bråk med honom själv och några av hans

kompisar. Han säger att brottsoffret blev illa slaget. Reza anser dock att det är offret som bär skulden för detta, det var ju han om startade bråket.

”Det var en av dom som fick rejält slag. Det var på grund av honom som vi fick rättegången. Men det var dom som började...//... Det var deras fel!” (Reza)

Till skillnad från Mattias och Reza säger Adrian sig aldrig ha hållit på med brott eller varit i bråk. Han blev dömd för rån, men säger under intervjun att han inte själv deltog aktivt i brottet. Han var på fel plats, vid fel tillfälle, med fel personer. Adrian säger att han inte vet hur det kom sig att han blev inblandad i rånet:

”Ingen aning, allt gick så snabbt.” (Adrian)

Adrian uttrycker att han själv blev ”drabbad” av brottet. Han säger dock att han bestämt sig för att aldrig mer bli inblandad i brott.

Varken Adrian, Mattias eller Reza beskriver att de funderat mycket kring det brott de blev dömda för i efterhand.

”Det är inte mycket man kommer ihåg. Man kan inte sitta och tänka på det hela tiden, liksom bakåt. Man ska alltid tänka framåt.” (Reza)

”Någonting riktigt skämmigt” – Simon

Simon beskriver att han direkt efter den aktuella händelsen tänkte att han inte gjort sig skyldig till något brott, han hade ju inte själv tagit aktiv del i personrånet. Simon beskriver ändå att han skämdes för vad han gjort och vid rättegången blev det klart för honom att han verkligen var medskyldig till rån.

”Först tänkte jag mer, du vet, som en oskyldig. Men å andra sidan var jag inte så oskyldig som jag verkade. Och det kände jag redan på mig för, du vet, det var också lite mitt fel. Sen, under rättegången när advokaten pratade med oss och frågade varför vi inte stoppade han som rånade och sånt, då förstod jag. Det är någonting riktigt skämmigt jag har gjort.” (Simon)

Simon tror att han själv blev inblandad i kriminella sammanhang eftersom han var missnöjd med sin situation, var nedstämd och saknade självförtroende. Han anser att ungdomar som begår brott är i behov av hjälp. Simon ger sin syn på ungdomsbrottslighet:

”Vissa känner sig så dåliga att dom försöker skada sig själva genom att göra dåliga saker. Dom tänker inte på något mer, dom bryr sig inte om något. Vissa drar i sig knark och vissa gör andra saker. Och sen blir det,

du vet, självklart efter en tid. Det är väl såna som är dom svagaste, som behöver mest hjälp. Att försöka hålla dom ifrån knark och sånt... Att man ska hjälpa dom som mest, självklart.” (Simon)

Simon beskriver att han har tänkt mycket på det brott han begick, de val han har gjort och vill göra i framtiden. Han säger att rånet förändrade honom och att han idag har insett vilka konsekvenser brott kan få.

Konsekvenser av brott

I ungdomarnas beskrivningar av de konsekvenser som de aktuella brotten förde med sig, blir två huvudteman synliga – känslomässiga respektive rationella perspektiv. Simon beskriver uteslutande känslomässiga reaktioner medan Adrian, Reza, Sandra och William utgår från ett mer rationellt perspektiv. Mattias beskriver konsekvenserna av brott ur både rationellt och känslomässigt perspektiv.

Skam och skuld - Simon

Simon berättar att han plågades mycket av skam- och skuldkänslor efter personrån. Han säger att han tänkte som mest på vad som hänt under tiden mellan polisförhören och rättegången. Han beskriver att han upplevde ”flashbacks”, minnesbilder av rånet som dök upp och plågade honom.

”Jag kunde få bilder och, du vet, höra en massa röster eller skrik och sånt. Det blev som ett minne, som fastnade där hela tiden. Det kom alltid upp, av sig själv.” (Simon)

Bland kompisarna i gänget fick Simon rykte om sig att vara tuff, men själv kände han sig olycklig och skamsen. Simon berättar att han mådde väldigt dåligt över det brott han begått och vad han utsatt andra människor för. Han beskriver hur rånet inte bara påverkade livet för honom själv och brottsoffret, utan även fick konsekvenser för många personer som inte varit direkt inblandade i det som hänt.

”Jag har inte bara skadat henne²⁰. Jag har också skadat andra runt om... hennes föräldrar, mina föräldrar, andras föräldrar. Såna som automatiskt också får med saken att göra. Och jag kände såhär... medlidande.” (Simon)

Brott lönar sig inte - Mattias och William

Mattias och William beskriver främst de ekonomiska konsekvenser som de upplevt på grund av sina brott. Mattias säger att han lärde sig något viktigt vid rättegången – det är dyrt att slåss.

”Då insåg man att slå folk är inget värt, man bara förlorar på det...//...

²⁰ Simon talar om brottsoffret

Han fick ett litet blåmärke på benet och sen fick jag betala massor med pengar för det.” (Mattias)

Böter och skadestånd har frestat på familjernas ekonomi och blivit en påtaglig konsekvens för pojkarna, trots att båda beskriver att det är deras mammor som tvingats betala för deras brott.

”Brott lönar sig ju aldrig, egentligen.” (William)

Att hans mamma blivit drabbad nämner Mattias också som en negativ konsekvens han upplevt på grund av brott och framför allt på grund av hans val att leva som skinhead.

”Jag har en väldigt bra relation till min mamma, så jag tycker inte om att se när hon blir ledsen” (Mattias)

Föräldrarnas upprörda reaktioner påverkade dock inte alltid Mattias inställning. Han berättar att socialtjänsten, strax efter det aktuella brottet, ordnade ett möte för de ungdomar som var misstänkta för misshandeln och deras föräldrar.

”Allihop som var med och deras föräldrar, vi satt och snackade, alla tillsammans. Det var någon från socialen som var där också. Alla föräldrar var jättesura, men vi satt och fnissa och tyckte att det var ganska kul.” (Mattias)

Drabbade – Adrian och Reza

Adrian säger att han blev inblandad i butiksrån för att han var tillsammans med fel personer, själv skulle han aldrig ha begått brott. Adrian beskriver hur han själv och en kamrat som också dömdes för delaktighet i rånet, också blev utsatta för det brott de dömdes för.

”Vi hade ju någonting gemensamt, båda hade ju drabbats för samma sak.” (Adrian)

Reza fick ta konsekvenserna av brott, trots att han anser sig oskyldig till misshandel.

”Vi blev tagna och vi fick rättegången och vi fick böterna och vi fick allt. Fast det var deras fel!” (Reza)

Båda pojkarna beskriver att efterspelet - rättsprocessen, kontakt med socialtjänsten och påföljd - varit påtagliga konsekvenser för dem.

”Jag blev dömd till samhällstjänst och jag skötte den, jag gick Konsekvensprogrammet, jag betalade skadeståndet, jag gjorde allt...//... Jag har bestämt att inte bli inblandad i mer brott. På grund av allt som hände. Polisen, socialen, rättegången, allt det där.” (Adrian)

Reza beskriver inga funderingar kring de konsekvenser brottet kan ha fått för andra än honom själv. Trots att han inte säger sig ha haft någon aktiv del i rånet kan Adrian däremot beskriva att hans handlingar fått konsekvenser för det butiksbiträde som blev utsatt. Han valde därför att träffa brottsoffret vid en medling. Adrian är den enda av de intervjuade ungdomarna som genomfört medling.

”Egentligen ville jag inte träffa offret, men jag kände mig skyldig till det, så jag gjorde det...//... Det var jobbigt att se offret, efter det som hade hänt. Jag sa sanningen bara och så bad jag om ursäkt. Så det kändes skönt efteråt, att träffa offret så där.” (Adrian)

Inga tydliga konsekvenser - Sandra

Sandra säger att hon inte brydde sig mycket om vuxenvärlden när hon var 15-16 år. Hon tänkte inte mycket på att hon var misstänkt för våld mot tjänsteman och menar att hon inte upplevde några egentliga konsekvenser av det brott hon begått. Hon hade slagit en polis, men fick veta att hon inte orsakat några skador. Sandra beskriver att hon kände sig nervös inför polisförhör och rättegång, men det gick snart över.

”Jag tyckte väl att det var skönt bara att det var avklarat med rättegången. Jag tror inte att jag tänkte så mycket på det, faktiskt.” (Sandra)

Sandra säger att hon idag anser att hon hade behövt tydligare konsekvenser och hon menar att någon vuxen borde ha satt stopp.

”Jag hade nog behövt någon som kunde liksom fått in mig på lite andra banor. Någon som verkligen satte käppen i bordet och sa att Nu, nu får det vara nog!” (Sandra)

Konsekvensprogrammet Inför programmet

Ungdomarna gick in i programmet med olika inställningar – några beskriver nyfikenhet och hopp om att kunna få med sig någonting positivt av insatsen medan andra såg programmet enbart som en påföljd att ta sig igenom. Nästan ingen av ungdomarna ansåg sig vara i behov av hjälp eller insatser när de dömdes till vård inom socialtjänsten.

Mattias kommer inte ihåg utredningen på socialkontoret, han minns bara att han blev dömd att genomgå Konsekvensprogrammet. Mattias berättar att hans föräldrar reagerade starkt mot hans rasism, de var chockade över våldsbrottet som Mattias hade begått och positiva till Konsekvensprogrammet. Själv tyckte inte Mattias att han behövde någon hjälp, men såg ändå fram emot programmet han dömts till. Han tyckte att det skulle bli spännande att genomföra Konsekvensprogrammet.

”Jag har aldrig känt att jag behövde hjälp med någonting. Men på ett sätt så tyckte jag väl att det var spännande, att ha förhör, eller intervjuer eller samtal och sånt där.” (Mattias)

Sandra berättar att hon inte vet varför just Konsekvensprogrammet föreslogs som påföljd för det brott hon dömdes för. Själv ansåg hon sig inte vara i behov av någon hjälp.

”Nu i efterhand så förstår jag att det behövde jag ju, men just då tyckte jag inte det. Då tyckte jag bara ’kan inte alla bara låta mitt liv va’, typ.” (Sandra)

Sandra beskriver att hon trots allt var ganska nöjd med domen och såg programmet som en lindrig påföljd. Hon hade sedan tidigare kontakt med den familjebehandlare som skulle hålla i programmet och visste att hon var ”snäll”. Sandra säger att hennes föräldrar var positiva till insatsen och hoppades att programmet skulle hjälpa henne.

William säger att han inte tänkte så mycket på att han misstänktes för brott, det var mest synd att han hade åkt fast. Han tyckte inte att han behövde någon hjälp. William minns inte någon utredning hos socialtjänsten eller att en socialsekreterare föreslagit Konsekvensprogrammet som påföljd.

”Nä det var väl domen... Alltså, det blev böter och sen fick jag det där programmet också.” (William)

William säger att hans föräldrar var positiva till Konsekvensprogrammet, han tror att de tyckte att han behövde lära sig något. Även Reza berättar att hans föräldrar var positiva till insatsen, de hoppades att han skulle bli lugnare och bättre genom programmet. Själv tyckte inte Reza att han var en kille som behövde hjälp.

”Jag är inte en kille som behöver såna där saker för att bli bättre. Jag kan bli bättre själv. Men det tar alltid tid, det gör det för alla. En människa kan inte bara sluta med en grej, bara så där.” (Reza)

Reza såg programmet som en påföljd han var dömd till, något han var tvungen att genomföra. Han beskriver att han bestämde sig för att han lika gärna kunde göra det bästa av Konsekvensprogrammet.

”Inte så att jag verkligen behövde det, men det var någonting dom skickade mig till på grund av det som hade hänt. Så man kan lika gärna gå och höra vad dom säger och få någonting från dom. Är det någonting bra man får från dom, då använder man det, är det inte bra alls så lägger man det åt sidan.” (Reza)

Adrian säger att socialtjänsten föreslog att han skulle genomföra Konsekvensprogrammet för att han inte skulle begå brott igen och för att han skulle tänka om. Själv trodde han inte att han behövde någon hjälp. Av Konsekvensprogrammet förväntade han sig inte mycket, han trodde snarare att det skulle förvärra hans situation.

”Jag trodde inte jag behövde hjälp. Jag klarade mig, så där. Årligt talat trodde jag bara att det skulle bli värre hos dom, dom skulle bara sitta och babbla och irritera mig så mycket som möjligt.” (Adrian)

Adrian berättar att hans mamma var orolig för honom och att hon var positiv till insatsen.

Av de intervjuade ungdomarna är Simon den enda som beskriver att han upplevde sig ha ett hjälpbehov vid tiden närmast efter brottet. Han berättar dock att han kände sig väldigt nedstämd efter rättegången och trodde att han var ohjälplig.

”Jag kände liksom som att jag inte skulle kunna få någon hjälp, det fanns inget som kunde hjälpa mig. Så, du vet, jag var ganska nere.” (Simon)

Simons föräldrar var positiva till insatsen, men själv hade han inga större förväntningar på Konsekvensprogrammet. Han trodde mest att programmet gick ut på att tala om för honom att han hade gjort fel och säger att han förväntade sig att bli bemött med ”straffattityd”. Idag gissar Simon att han föreslogs Konsekvensprogrammet som påföljd för att socialsekreteraren såg att det fortfarande fanns hopp för honom och att det fanns hjälp att få.

”Jag skulle tro att dom såg att det var mitt första misstag, så dom kanske trodde att det fortfarande fanns hopp och gav mig det här straffet...//... Och sen att man skulle liksom försöka få bort det från mig, så att jag skulle kunna gå vidare. Så det var nog för dom här orsakerna, plus med tanke på vad jag blev dömd för.” (Simon)

Figur 18.
Sammanställning över ungdomarnas beskrivning av Konsekvensprogrammet.

	Adrian	Mattias	Reza	Sandra	Simon	William
Beskrivning av programmet	"Vi pratade om allt möjligt. Kärlek, livet och allt, allting."	"Vi pratade om mig."	"Det var en samtalsgrej liksom."	"Det var punkter man skulle gå igenom."	"Jag fick lära mig mycket och se konsekvenser."	"Vi pratade bara."
Syfte	Att tänka om och inte begå brott igen	Att få en tankeställare	Påföljd för brott	"Jag vet faktiskt inte."	Att ta sitt ansvar och kunna gå vidare	Påföljd för brott
Innehåll	Samtal och studiebesök 8 tillfällen * Genomgång av brottet * Familj och hemsituation * Samtal om allt möjligt * Studiebesök på Södersjukhuset	Samtalsserie 8 tillfällen * Genomgång av brottet * Alternativa tankesätt * Samtal om Mattias * Samtal om hur veckan varit	Samtalsserie 6 (av 8) tillfällen * Genomgång av brottet och dess orsaker * Tankar och känslor kring brott * Strategier för att undvika brott i framtiden * Konflikt hantering * Familj och hemsituation	Samtalsserie 6 tillfällen * Genomgång av brottet och dess orsaker * Tankar och känslor kring brott * Strategier för att undvika brott i framtiden	Samtal och studiebesök 7 tillfällen * Genomgång av brottet och dess orsaker * Konsekvenser av brott * Familj och hemsituation * Samtal om Simon * Studiebesök på Södersjukhuset	Samtalsserie 10 tillfällen * Genomgång av brottet och dess orsaker * Tankar och känslor kring brott * Strategier för att undvika brott i framtiden * Familj och hemsituation
	Ritade släkträd och tittade på en film Mamma medverkade vid 2 tillfällen	Inga övningar eller uppgifter Mamma och syskon medverkade vid 1 tillfälle	Ritade släkträd och fick hemuppgifter att träna på Föräldrar medverkade inte	Inga övningar eller uppgifter Föräldrar medverkade inte	Ritade släkträd och fyllde i en utvärderingsenkät Mamma medverkade vid 2 tillfällen	Inga övningar eller uppgifter Föräldrar medverkade vid 3 tillfällen

Programinnehåll

De intervjuade ungdomarna har genomgått Konsekvensprogram om sex till tio programtillfällen. Vanligtvis har Konsekvensprogrammet omfattat åtta tillfällen och samtliga ungdomar beskriver att de deltog i cirka en träff per vecka.

Ungdomarnas minnesbilder av programmen skiljer sig till viss del åt (figur 18). Några program beskrivs ha innehållit studiebesök, andra enbart samtal. Några ungdomar berättar att de arbetat med släkträd, fyllt i utvärderingsenkäter och tittat på film vid olika programtillfällen. Reza är den enda som beskriver att han pratat med behandlaren om konkreta risksituationer och beteenden. Han är även den ende som uppger att han fått hemuppgifter att öva på mellan programtillfällena.

Vissa samtalsteman beskrivs ha ingått i samtliga program, medan andra delar verkar ha varit anpassade till individen. William beskriver att det ingick flera samtalstillfällen för att prata om familj och hemsituation i det program han fick. Hans föräldrar medverkade vid tre programtillfällen. Sandra, däremot, beskriver att temat om familj och hemsituation utgick ur hennes program. Sandra och hennes föräldrar gick i familjebehandling sedan en tid tillbaka och föräldrarna medverkade aldrig i själva Konsekvensprogrammet. Rezas föräldrar medverkade inte i programmet och Reza tror inte heller att det förekom några kontakter mellan behandlaren och hans föräldrar. Reza slutförde aldrig Konsekvensprogrammet utan avbröt efter cirka sex samtalstillfällen.

”Jag slutade faktiskt gå efter ett tag. Jag hörde aldrig av mig. Jag gick bra många gånger, men sen var det någonting, jag orkade inte gå mer. Jag lade det åt sidan.” (Reza)

Adrian och Simon är de enda ungdomar som gjort studiebesök inom programmet. Båda har bestående minnen från besöket på Södersjukhuset. Simon säger att studiebesöket var ett av de programtillfällen som påverkade honom mest. Det var dock inte bilderna av våldets konsekvenser som slog honom mest, utan en grupp pojkar som deltog i studiebesöket.

”Jag såg hur dom bara satt där och, du vet, försökte skratta åt saken... Det var liksom inte roligt. Då märkte jag, när jag såg hur dom höll på, då tänkte jag 'Det dom säger är rätt.' Man ska vara försiktig med vad man gör, för det är bättre att tänka på saken innan man gör det, än att bara tänka efter.” (Simon)

Adrian säger att han helst hade velat hoppa över besöket på Södersjukhuset, det var för otäcka bilder. Han beskriver dock att besöket gjorde ett starkt intryck på honom.

”Dom visade hur allvarligt det är, vad små saker kan göra. Vi fick lära oss lite. Så det var bra. Då tänker man ju... Jag trodde aldrig att såna där småsaker kunde göra att någon skulle dö, till exempel. Så det har fått mig att tänka om. Nu vågar jag typ inte ens röra någon.” (Adrian)

Under intervjun blir ungdomarna tillfrågade om sin egen insats i Konsekvensprogrammet. Adrian, Reza och Simon beskriver att deras egen inställning hade en viktig roll i programmet. Deras egna insatser beskrivs i termer av engagemang, förmåga att öppna sig och vara ärliga. Reza och Simon poängterar båda att de gjorde ett medvetet val att ta vara på de möjligheter som erbjöds genom programmet. Både Adrian och Simon uttrycker att de gjorde en stor arbetsinsats genom att våga öppna sig och berätta om sin situation för behandlarna. Mattias beskriver att hans egen insats i programmet bestod av att han insåg att det liv han levde var destruktivt och att han inte ville vara skinhead (”jag är ju snäll”). Sandra anser inte att hon själv bidrog särskilt mycket i Konsekvensprogrammet. Hon säger att hon varken tog programmet på allvar eller engagerade sig speciellt i samtalen.

”Jag var väl inte så tillmötesgående...//... Jag bara satt och pratade liksom för att få det överstökad.” (Sandra)

William beskriver inte sin egen insats utifrån sitt bidrag till Konsekvensprogrammet, utan ser den snarare som en förändringsprocess han arbetat med över tid, sedan domen och fram till idag.

Behandlarens betydelse

När det gäller behandlarens roll och betydelse för Konsekvensprogrammet har de intervjuade ungdomarna blivit tillfrågade om sina erfarenheter av behandlarens förmåga att lyssna till dem, om de kände att de kunde lita på behandlaren samt om sina bedömningar av det bemötande de fick under programmet. De har även fått beskriva vilken betydelse de tror att relationen behandlare – ungdom haft för Konsekvensprogrammet.

”Han lyssnade på allt jag sa”

De intervjuade ungdomarna beskriver att behandlaren lyssnade till dem på ett positivt sätt. Både William och Sandra berättar att behandlarna verkligen tänkte igenom sina svar när de ställde frågor. Ungdomarna upplevde detta som tecken på att behandlarna tog dem på allvar och säger att det kändes bra. Simon och Reza beskriver att behandlarna gav dem feedback och hjälpte dem att förtydliga vad de berättade under programmet. På detta sätt visade behandlarna att de hade förstått ungdomarna.

”Han lyssnade på allt jag sa. Efter det jag berättat, så förklarade han den grejen jag sa, fast han försökte förklara det för mig på ett bättre sätt.” (Reza)

Adrian säger att behandlaren lyssnade på honom på ett bra sätt och han upplevde att hon var intresserad av honom och hans situation.

”Jag tror hon är intresserad... av ungdomar som begått brott och deras historier, så där. Ibland ville hon veta saker om mig, som inte hade med grejen att göra, förstår du.” (Adrian)

”Man kan lita på henne”

Ungdomarna säger att de kunde lita på behandlarna. Adrian, Mattias, Simon och William uppger att deras tillit väcktes efter ett par – tre programtillfällen. Adrian tror att det var viktigt att behandlaren berättade lite om sig själv eftersom det även fick honom att våga prata om sitt liv.

”Sen till slut, efter två – tre möten, började jag prata lite mer. Då insåg jag att hon verkligen är snäll och så där, att man kan lita på henne. Då började jag prata, prata, prata...//... Hon berättade lite om sig själv också. Då kände man att, ja, man kan berätta för henne också.” (Adrian)

Även Simon beskriver att det i början av programmet var svårt för honom att våga berätta om sina tankar och känslor kring brottet, men efter några träffar flöt samtalen lättare.

”Alltså, det var ju svårt dom första två – tre gångerna, men sen blev det ganska så här... tillit, helt enkelt...//... Från vanligt prat och, du vet, raka frågor och korta svar, så blev det så här lite glatt och sånt. Man kunde prata lite mer och ha lite roligt och så där. Det var helt enkelt då man kände sig, ja, det verkar inte kännas lika jobbigt.” (Simon)

Reza säger att han aldrig funderade kring om han skulle kunna lita på behandlaren eller inte:

”Varför skulle man inte göra det? Han är ju ändå på socialen...//... Han kunde hjälpa personer.” (Reza)

Sandra beskriver att hon kände sig mer kliven till om hon kunde lita på behandlaren eller inte. Hon delade inte Rezas förtroende för socialtjänsten. På frågan om hon kände att hon kunde lita på behandlaren säger Sandra:

”Ja, alltså, det kände jag ju på ett sätt, men sen så visste jag ju att det var ju ändå soc liksom.” (Sandra)

”Mer som en vän”

Ungdomarna tycker att behandlarna bemötte dem på ett positivt sätt. William

beskriver att han upplevde behandlaren bemötande som tjänstemannamässigt, ”fast schysst”. Sandra, däremot, är nogra med att poängtera att hon *inte* upplevde behandlaren som en socialtjänsteman, ”mer som en kurator” – någon som lyssnade och som var väldigt omtänksam. Simon beskriver behandlaren som en bra person, som bemötte honom på rätt sätt. Han säger att han märkte att behandlaren verkligen försökte hjälpa honom.

”Så fort man behövde stöd eller nåt, så var hon där och kunde ge råd. Och hon var alltid så optimistisk!” (Simon)

Simon berättar att relationen utvecklades från att kännas som att prata med socialtjänsten, till att bli mer som vänskap. Jämfört med det bemötande han fick i domstolen säger Simon att behandlaren var mer förlåtande, samtidigt som hon försökte få honom att aldrig göra så igen.

Liksom Simon beskriver även Adrian och Mattias att relationen mellan dem själva och behandlaren utvecklades under programmets gång och så småningom upplevdes som vänskaplig.

”I början var hon bara som socialen. Sen, när jag lärde känna henne lite, då blev hon mer som en vän, så där.” (Adrian)

Reza berättar att behandlaren gav honom många bra alternativ och strategier för att försöka undvika bråk och han säger att han fick lära sig mycket. Reza beskriver att han såg det som att relationen mellan honom själv och behandlaren hade två sidor.

”Å ena sidan såg jag honom faktiskt som... inte kompis, men ändå som kompis. Å andra sidan är han någon som jobbar på socialen och försöker hjälpa personer. Det är så man ser honom.” (Reza)

Relationens betydelse

Reza tror att det bemötande han fick och tilliten han kände för behandlaren gjorde att han kunde berätta om sitt liv och saker han varit med om, vilket bidrog positivt till Konsekvensprogrammet. Även Adrian säger att han tror att det bemötande han fick var viktigt för programmet och gjorde att det blev bättre, men kan inte förklara på vilket sätt.

William kan inte säga något om hur han tror att behandlaren bemötande påverkade programmet eller honom själv. Han kan dock gissa vad som hade hänt om behandlaren inte bemött honom på ett bra sätt:

”Jag hade nog frågat om han var dum i huvudet, eller nåt.” (William)

För Mattias var det viktigaste i relationen till behandlaren att de kunde skratta tillsammans ibland. Detta bidrog till att Mattias har en positiv upplevelse av samtalen.

”Vi skrattade väl lite då och då. Pratade om roliga saker. Programmet var trevligt!” (Mattias)

Sandra tror att hennes upplevelse av ett positivt bemötande påverkade att hon stannade kvar i programmet (i kombination med rädsla för mer ingripande påföljder om hon inte skötte programmet).

”Jag gick väl dit för att hon var så snäll. Man kunde sitta där med henne och prata med lite kakor och så. Och jag tänkte väl att annars kanske man får samhällstjänst eller då får man ju någon annan påföljd liksom. Och det var ju ändå ganska lätt att bara sitta där, faktiskt.” (Sandra)

Sandra tycker dock inte att relationen bidrog till någon förändring av hennes attityd eller tankesätt, den utmanade inte.

Sammantaget beskriver Simon att det bemötande han fick hade stor betydelse för den hjälp han upplever sig ha fått.

”Alla saker som du inte vågade, fick hon dig att våga säga tillslut...//... Jag tror det var tilliten som öppnade mig och fick mig att försöka att glömma vad som hänt och kunna gå vidare och lära mig att inte göra samma misstag. Så det har gett resultat.” (Simon)

Ungdomarnas bedömning av Konsekvensprogrammet

Sandra säger att hon inte upplever att Konsekvensprogrammet gjorde någon skillnad för henne. Hon säger att hon varken tog programmet på allvar eller engagerade sig speciellt i samtalen. Sandra säger även att hon tycker att behandlaren var för snäll. Sandra säger att hon hade behövt någon som verkligen fick henne att tänka efter och säger att någon borde ha sagt ifrån och satt stopp.

”Dom var ju så snälla, alla socialsekreterare, dom bara satt där liksom. Kan hända om dom varit lite mer stränga och så där, att det hade funkat lite bättre, i varje fall på mig.” (Sandra)

Sandra tror att insatsen kunde ha haft större betydelse om hon själv hade varit mer engagerad och/eller behandlaren hade varit mer sträng.

Simon anser, tvärt emot Sandra, att han fått mycket hjälp genom Konsekvensprogrammet och att insatsen påverkat honom mycket.

”Det blev bättre på en massa sätt så klart och man hade ju fått lära sig mycket. Man hade fått se en massa konsekvenser typ, vad som kan hända vid såna här brott. Det blev liksom en känsla som att du hade fått ut allting ifrån dig...//... I efterhand så blev det så här ’wow’, då hade man liksom ändrats.” (Simon)

Genom att få prata om det som hänt och få feedback från behandlaren kände Simon en lättnad som han tror var nödvändig för att han skulle orka tänka på sin framtid. Han tror att programmet hjälpte honom att se mer positivt på sina möjligheter och våga förändra sin situation.

”Eftersom jag fick hjälp, så gick jag vidare mycket snabbare än väntat. Så det kändes bra.” (Simon)

Simon beskriver att han, genom programmet, fick ta ansvar för sin del i personrånnet. När han tagit sitt ansvar kunde han gå vidare och välja en annan livsstil.

Mattias säger att han tycker att Konsekvensprogrammet hjälpte honom att börja tänka annorlunda. Om han inte hade genomgått samtalsserien tror Mattias att han hade fortsatt att tänka som tidigare, bara på att ”supa och slåss”.

”Då kunde man ju gå ut och leta efter bråk när man var nykter typ, man kunde, ja, göra det för skojs skull, men inte nu mera. Det är inte värt det. Slöseri på tid, säger jag nu.” (Mattias)

Mattias säger att samtalen, i kombination med flera andra faktorer, bidrog till hans beslut att lämna ”skins-livet”. Konsekvensprogrammet har dock inte bidragit till att Mattias helt avstått från våld, han har fortsatt att vara inblandad i slagsmål även efter att ha genomgått insatsen.

”Jag kan vara ärlig, jag har slagits... alltså nu, dom här senaste åren, det har jag gjort...//... Men alltså, om jag ska slåss, nu idag, då är det för självförsvar. Eller om, till exempel, jag ser min polare bli nerlagen. Då går jag in på en gång.” (Mattias)

Även Adrian beskriver att han tror att Konsekvensprogrammet hjälpte honom att tänka annorlunda, men kan inte beskriva på vilket sätt.

”Jag tycker att programmet var bra...//... Jag trodde inte att det skulle hjälpa, men sen så... ok, det fick mig att tänka om i alla fall.” (Adrian)

Adrian vet inte om programmet egentligen gjorde någon skillnad för hans situation och kan inte säga om han tror att det varit annorlunda för honom om han

aldrig gått programmet. Adrian säger dock att han tycker att det var ett väldigt bra program och han skulle gärna göra om det igen. Behandlaren var snäll och han tyckte mycket om att prata med henne.

William berättar att Konsekvensprogrammet hjälpte honom att tänka över det brott han begått och reflektera kring sin situation. Han tycker att han fick flera tankeställare genom programmet och säger att han fick med sin en del nya kunskaper från samtalen.

”Vi pratade ju om det som hade hänt. Då tänker man liksom efter varför man gjorde det och så. Han pratade vett i skallen på mig...//... Jag växte upp lite i huvudet kanske.” (William)

William tror att Konsekvensprogrammet har varit till viss hjälp för honom (”jag gjorde det ju inte igen”), trots att han inte tycker att programmet varit en avgörande faktor för hans beslut att avstå från brott.

”Jag behövde inte så mycket hjälp, kändes det som... men, jag vet inte, det hjälpte ju i alla fall.” (William)

Om William inte hade blivit dömd att genomgå Konsekvensprogrammet tror han dock att han kanske hade fortsatt klottra.

”Då hade jag nog fortsatt, tror jag, kanske. Fast jag kanske hade varit lite smidigare.” (William)

På fråga om han tycker att Konsekvensprogrammet har varit till hjälp för honom, svarar Reza att vissa delar varit till hjälp för honom, andra inte.

”Vissa saker fick man, som var bra, som man inte hade fått höra förut. Det var som en hjälp, kan man säga. Och vissa saker hade man redan i sig, som man redan visste. Det var inte som att det var viktigt att höra det.” (Reza)

Reza tycker att han fick goda råd och bra alternativ för att undvika bråk genom samtalsserien, men han säger att strategierna inte alltid fungerade för honom i praktiken. Reza beskriver att det fortfarande fanns ungdomar som utmanade och provocerade honom. Reza säger att han försökte undvika bråk, men han blev inte lämnad ifred. Många gånger kände han sig ändå tvungen att slåss.

”Det var jobbigt för mig det där, för dom slutade inte. Det jag fick höra i programmet försökte jag ju göra, men dom slutade inte och då jag var tvungen att göra någonting åt det.” (Reza)

Reza fortsatte att hamna i slagsmål och programmet bidrog inte heller till att han slutade att begå brott.

”Det hände inget ett tag, men sen började jag igen. Alltså, jag började hamna i grejer igen.” (Reza)

Reza menar ändå att han fått bra saker genom samtalsserien och säger att han tror att insatsen har varit en hjälp för honom. Han poängterar dock att förändring tar tid. Reza säger att han först nu, två år efter insatsen, kan ta till sig vissa saker han fick höra under programmet.

”Man kunde inte ta emot orden på direkten, på plats. Som jag sa tidigare, det tog tid.” (Reza)

Förändringsprocesser

Ungdomarnas berättelser om tiden som gått sedan det aktuella brottet och var de står idag

Både Reza och Mattias har varit inblandade i slagsmål även efter att de dömts för misshandel. Reza uppger att han varit inblandad i flera brott efter att han genomgått Konsekvensprogrammet. Han hade även ett drogmissbruk som fortgick en längre tid. Varken Adrian eller Sandra beskriver att de vidtagit några aktiva åtgärder för att förändra sina situationer eller avstå från brott. Båda berättar att de har misstänkts för brott efter den aktuella domen, men båda har också friats från misstankar och ärendena har inte gått till rättegång. Simon och William beskriver att de har tagit avstånd från kriminalitet, bytt umgänge och lärt sig att undvika vissa situationer för att inte återfalla i brott. Ingen av dem har misstänkts för nya brott efter den aktuella domen. Samtliga intervjuade ungdomar säger att de idag lever ett liv utan kriminalitet. De beskriver alla att deras livssituation förändrats sedan tiden för det aktuella brottet. Det här är ungdomarnas berättelser om upplevelser av förändring och om de händelser och processer som påverkat dem.

”Jag har sagt att jag inte vill råka ut för problem”

Adrian säger att han inte tycker om att prata om sig själv och sin situation och han är ganska fåordig under stora delar av intervjun.

”Jag trivs inte att berätta om mitt liv, det är bara en lång tråkig historia.” (Adrian)

Adrian tycker inte att hans situation har förändrats speciellt sedan tiden för brottet. Han säger dock att han kommit till en viktig insikt genom allt som hände - han vill aldrig bli inblandad i brott igen. Adrian menar att hela processen efter

butiksrånet ("polisen, socialen, rättegången") påverkade honom i hans beslut att undvika brott. Adrian beskriver beslutet som en förändring och säger att det vuxit fram i honom långsamt. Han säger att han tänker annorlunda idag jämfört med vid tiden för rånet, men kan inte förklara på vilket sätt. Adrian känner inte att någon enskild person eller insats påverkat hans beslut eller varit viktig som stöd för honom.

Adrian tycker inte att han behövt genomföra några direkta förändringar eftersom han inte anser att han någonsin hållit på med brott. Han talar dock om att han valt bort några av de ungdomar han umgicks med tidigare.

"Innan det här så hände det att jag var med såna, kriminella och så. Men sen, efter det här, så vände det. Jag pratar med dom fortfarande, men jag är inte med dom längre." (Adrian)

På fråga om hur han gjort för att undvika att hamna i kriminella situationer, svarar Adrian:

"Bara att undvika såna som gör brott dagligen typ. Det är ok att känna någon, men man ska inte umgås med dom...//... Jag har sagt att jag inte vill råka ut för problem och så där." (Adrian)

Adrian beskriver att han har ett fåtal nära vänner, som han litar på och som inte är kriminella. Tillsammans stöttar de varandra och undviker brott.

"Jag har många kompisar, du vet, men bara ett fåtal, en eller två, som jag litar på mest. Som inte heller gör såna grejer. Och tillsammans undviker vi det. Vi gör andra saker istället." (Adrian)

Trots sitt beslut att aldrig mer bli inblandad i kriminella sammanhang blev Adrian åter misstänkt för brott. Adrian tror att han blev misstänkt eftersom tidigare vänner till honom var inblandade. Adrian tycker att polisen borde ha förstått att han inte varit inblandad i brott. Han hade ju genomfört allt som förväntades av honom för att ta ansvar för butiksrånet och gå vidare med sitt liv:

"Konsekvensprogram, samhällstjänst, betalade böter, allt!" (Adrian)

Alla brottsmisstankar mot Adrian avskrevs. Adrian beskriver dock att han upplevde misstankarna mot sig och hela situationen som väldigt jobbig.

"Det gäller att ha bra stöd i familjen"

Mattias har idag lämnat livet som "skinnskalle" och säger att han inte längre är rasist.

"När jag var 16, det var typ då jag slutade. Insåg att 'vad är det här för skit'." (Mattias)

Mattias säger att det hänt att han hamnat i slagsmål, även under senare år. Han tycker dock att hans inställning till slagsmål har förändrats – han tänker inte bara på att supa och slåss längre. Mattias tror att en speciell händelse haft avgörande betydelse för att förändra hans fritid. Mattias var med om en olycka, blev allvarligt skadad och sängliggande under en längre period. Han upptäckte dataspel, något han tror haft avgörande betydelse för att han inte längre är ute och letar efter bråk.

Mattias säger att hans bästa vänner fortfarande är de samma som när han var skinhead, men de har alla valt ett annat liv nu. Han beskriver att han valde att försöka påverka vännerna att ta avstånd från rasism, hellre än att bryta med dem.

"Dom jag hänger med idag, eller några utav dom som jag är med idag, gjorde jag det där med. Men dom är ju som jag idag, datanördar." (Mattias)

Vid sidan om olyckan och intresset för dataspel beskriver Mattias flera andra faktorer han tror haft betydelse för att han har kunnat förändra sin situation.

"Jag tycker att jag har mognat på det senaste året. Jag har tagit en massa saker mer seriöst, som skolgången." (Mattias)

Mattias berättar även att han dricker alkohol på ett annat sätt än förut.

"Jag har lärt mig själv nu att dricka långsamt och inte dricka för starka grejer." (Mattias)

Mattias beskriver också en obehaglig händelse som han tror kommer att påverka hans syn på slagsmål. För några månader sedan blev han själv misshandlad. Han säger att han tror att han kommer att ha svårt att ge sig på någon annan i framtiden, nu när han själv upplevt hur det är att bli slagen.

"Nästa gång, om jag skulle hamna typ i bråk eller nåt sånt där; ska jag tänka på det. Så tänker man aldrig mer! Den personen som jag slog, kommer känna sig som jag känner mig idag, förnedrad, rent ut sagt." (Mattias)

Mattias säger att stöd från familjen, främst från hans mamma och syster, har varit mycket viktigt för att han skulle kunna förändras. Han berättar att familjen reagerade starkt på hans rasistiska åsikter och ständigt försökte påverka honom.

”Det gäller att ha ett bra stöd i familjen. Det har hjälpt mig en jävla massa, det kan jag ju säga. Om man har problem, hamnar i mycket bråk och sånt där; då ska man inte ha problem med familjen, då blir det bara värre.” (Mattias)

”Jag orkade inte mer”

Reza beskriver att hans liv förändrades i samband med en bilolycka, våren 2005. Han blev svårt skadad och inlagd på sjukhus. Tillbaka i hemmet hade Reza svårt att gå under lång tid och kunde inte vara ute och göra samma saker som han gjort tidigare.

”Det började så där; med att jag blev hemma mycket. Jag kunde inte gå ut och springa så där heller; jag fick ont i knäna...//... Ja, olyckan gjorde så att jag var hemma. Det där förändrade en del faktiskt, mer än vad jag själv har tänkt. Det blev bara så att jag orkade inte mer.” (Reza)

Olyckan blev starten på en vändning som inneburit att Reza inte längre är ute lika mycket som han var tidigare, att han tillbringar mer tid med sin familj och att han har lyckats bli drogfri.

”Jag går inte ut och jag är inte lika mycket med polarna som jag var innan...//... Jag är en vanlig person nu, helt ren. Men innan, förut, då var det andra saker; droger, dricka, många saker.” (Reza)

När Reza går ut med kompisar känner han sig lugnare. Han berättar att han inte längre hamnar i konflikter för minsta lilla och han har inte varit i slagsmål efter olyckan. Reza säger att han inte heller varit inblandad i andra brott.

”Alltså, jag själv gjorde att jag förändrades, jag gjorde det... men det mesta gjorde olyckan.” (Reza)

Reza tycker inte att han själv har gjort något speciellt för att upprätthålla förändringen (drogfrihet och ett liv utan våld och kriminalitet). Han har inte bytt kompisar och han säger sig inte medvetet undvika risksituationer. Reza säger att han har många kompisar, vissa är skötsamma och andra inte. Han umgås fortfarande med vänner som är kriminella, men uppger att han själv kan avstå från att begå brott.

”Det är inte så att jag håller mig borta från det och det och det. Om jag är med någon som har hamnat hos polisen, jag behöver inte göra som han gör; men jag är med honom, han är min kompis fortfarande liksom.” (Reza)

Reza säger att hans föräldrar har varit det viktigaste stödet för honom. Han tror

även att han haft hjälp av de råd och förslag till alternativa handlingsätt han fick genom Konsekvensprogrammet. Reza beskriver att bilolyckan drastiskt förändrade förutsättningarna för honom, men att hans inre förändringsprocess (tankar och känslor) kommit gradvis, över tid och utan att han själv gjort några medvetna ställningstaganden.

”Jag har faktiskt inte gjort någonting. Som sagt, när jag hamnade i olyckan, då var det någonting bara – jag la ner. Det är inte så att jag tänkte att jag ska sluta göra grejer, men tanken blev så att jag ska ta det lugnt...//... Det bara blev, faktiskt.” (Reza)

Idag har Reza avbrutit sina gymnasiestudier, men funderar på att studera vidare på folkhögskola. Han säger att han fortfarande känner sig osäker på vad han vill göra med sitt liv, men säger att han ser positivt på sin framtid.

”Viljan har jag inte, den har inte kommit än, vad exakt jag vill göra... Jag behöver lite mer tid. Skolan behöver jag göra klart och sen, efter det, kanske viljan kommer. Att man vill hitta nåt att göra. Den riktiga viljan har inte kommit än.” (Reza)

”Man blev liksom äldre”

Sandra anser att hon har förändrats mycket som person sedan tiden för det aktuella brottet. Hon upplever dock inte att hon gjort några aktiva val eller åtgärder för att förändra sin situation eller för att avstå från brott.

”Det var väl det att man blev liksom äldre. Man började fatta att 'så där kan man ju inte hålla på' liksom.” (Sandra)

Sandra beskriver förändringen som en mognadsprocess, men kan även se händelser och faktorer som hon tror har påverkat hennes utveckling. Hon tror att det var en blandning av flera faktorer som påverkade henne, men bedömer två saker som speciellt viktiga – en svår sjukdom i familjen och en nystart i skolan.

En tid efter att Sandra genomgått påverkansprogrammet drabbades hennes pappa av en allvarlig sjukdom och tvingades tillbringa en längre tid på sjukhus. Sandra beskriver att faderns sjukdom förde familjemedlemmarna närmare varandra och starkt påverkade hennes relationer till både föräldrar och syskon.

”Min pappa blev ju sjuk, så han låg på sjukhus i flera månader. Jag tror att det var ganska mycket det som fick mig att ty mig till mamma liksom...//... Sen när pappa kom hem, det var ju kul när han var hemma...//... Så sjukdomen blev ju någonting som ändå kanske var lite bra, även fast det var dåligt.” (Sandra)

Under samma period gick Sandra om en årskurs i skolan. Sandra beskriver att hon kände sig mycket mer mogen än sina nya, ett år yngre klasskamrater. Hon började agera därefter och säger att hon försökte ta ansvar för skolgången. Sandra beskriver att hon mognade och insåg att hon ville ha en förändring i sitt liv. I takt med att Sandra visade att hon kunde ta mer ansvar började även föräldrarna visa henne mer förtroende. Sandra upplevde att hon blev behandlad mer som en vuxen än ett barn, något som hon menar ytterligare förbättrade hennes hemsituation och relationen till föräldrarna.

"Det kom mycket när jag gick om i skolan. Då var ju dom andra ett år yngre än mig, varpå jag kände mig väldigt mogen...//... Sen var det väl mycket hemma också, att dom har visat, att dom behandlar en som vuxen liksom. Att dom verkligen ville visa att 'ok, vi ger dig en chans då, så får du försöka visa att du klarar av det', så där." (Sandra)

Sandra säger att de personer som varit det främsta stödet för hennes förändring är hennes mamma och hennes nära vänner.

"Ja, det var väl mina vänner liksom och sen min mamma. Hon var ju väldigt snäll, även fast jag var väldigt dum. Hon gjorde ju liksom allt för mig, för att det skulle bli bättre...//... Till slut insåg jag ju att hon bara ville mig väl." (Sandra)

Sandra tycker inte att hon behövt göra några egna ansträngningar eller aktiva val för att upprätthålla förändringen eller avstå från brott. Hon har inte bytt umgänge och tycker inte att hon medvetet valt bort risksituationer.

"Vi var ju ett stort gäng liksom, men det splittrades ju sen när man började i gymnasiet och så där. Vissa vänner träffar jag ju fortfarande. Hon som jag gjorde brottet med, henne är jag fortfarande väldigt nära vän med." (Sandra)

Idag bor Sandra fortfarande hemma hos sina föräldrar och tycker att det fungerar bra, även om hon skulle vilja hitta ett eget boende. Sandra har inte gått gymnasiet, men har arbetat utomlands under en period. Hon funderar nu på att studera vidare på KomVux. Sandra tycker att hennes livssituation ser bra ut i dagsläget.

"Den ser jättebra ut, det gör den." (Sandra)

När Sandra tänker tillbaka på sina tidiga tonår säger hon att hon idag kan se att hon var i behov av hjälp, något hon inte förstod vid tiden för det aktuella brottet. Hon tycker att det är viktigt att vuxna markerar att brott är oacceptabelt och tror

att hon själv hade behövt någon som utmanade henne mer och verkligen satte stopp. Sandra säger att hon tror att det är viktigt att ungdomar tvingas ta itu med vad de gjort och får hjälp att reflektera kring brott de begått.

”Nu i efterhand så var det ju väldigt bra ändå, bra att liksom ta upp alla sådana grejer man gör...//... Hade jag blivit dömd till programmet nu, då hade det ju varit en annan sak, då hade man ju mer verkligen gått in för det liksom.” (Sandra)

”Dom såg att jag bara var en person som behövde hjälp”

Simon säger att personrånet, rättegången och påverkansprogrammet förändrade honom. Under rättegången insåg Simon att hans handlingar hade skadat många människor. Simon ville inte vara en person som skadar andra, men säger att han vid tiden kring rättegången hade gett upp tanken på ett skötsamt liv. Simon säger att han genom Konsekvensprogrammet fick hjälp att se att han kunde ta ansvar för sina misstag, gå vidare och förändra sitt liv. Han berättar att han fattade ett medvetet beslut – han ville ta vara på sin framtid och han ville ha ett liv utan kriminalitet.

”När man väl tänkt klart och hittat en ny linje och kände sig trygg och så, då försöker man hålla sig borta från allt det där...//... Nu är jag mer motiverad för vad jag ska göra. Jag har en inriktning. Jag tänker på vad som är bra och vad som inte är bra.” (Simon)

Simon beskriver en personlig mognadsprocess som avgörande för förändring. Han har hittat sin identitet, den person han vill vara, och han känner sig trygg med sig själv och sin framtid.

”Först och främst är det för att jag nu är mycket mognare. Och sen så är det att jag har lärt mig handla rätt med människor. Jag kan skaffa vänner på ett bra sätt, du vet, vara mig själv helt enkelt. Och inte visa genom en tuff roll att man ska få kontakter...//... Det tog ett tag tills jag hann finna mig själv.” (Simon)

Simon berättar även om aktiva val och strategier som hjälpt honom att avstå från brott och undvika risksituationer och personer som är inblandade i kriminalitet. Bland annat beskriver Simon att han har slutat umgås med destruktiva kamrater och istället valt positiva vänner och fritidsaktiviteter.

”Dom vänner som man har haft, de är liksom inte vänner. På nåt sätt blir man bedragen, dom blir som svikare, man leds in på fel väg...//... Och då slog det mig, att det är nog bättre att ha vänner som är till god nytta och inte bara upplever en massa dåliga saker hela tiden.” (Simon)

Simon har också kunnat hitta motivation för skolarbetet och berättar att han nu försöker satsa på sin utbildning.

”Nu har jag blivit mer motiverad för skolan, fått mycket bättre, definitivt mycket bättre betyg.” (Simon)

Simon säger att stödet från föräldrarna och att de tror på honom har varit oerhört viktigt för honom. Han har även vänner som stöttat honom att avstå från brott och uppskattar honom för den han egentligen är.

”Jag har väl säkert någon god vän och så, men det är ändå mest föräldrarna som räknas. Jag ser dom som det bästa, helt enkelt. Att dom verkligen har kämpat för mig. Dom har kunnat samarbeta även om dom har separerat och så vidare och så vidare...//... Dom ser mig som ett hopp. Och för deras skull ska jag inte sabba min framtid. Det är ju för dom jag gör det mesta, det är ju för mina föräldrar. Sen så har det plötsligt också blivit för mig själv. Jag har min chans och jag tänker inte sabba det.” (Simon)

Sammanfattningsvis säger Simon att de faktorer som hjälpt honom att upprätthålla en förändring och avstå från inblandning i kriminella sammanhang är: stöd från föräldrarna, positiva fritidsaktiviteter och vänner som stöttat honom, att han hittat motivation för skolarbetet och kunnat se positivt på sin framtid. Simon tror också att det var viktigt att han fick hjälp.

”Jag är tacksam för att jag inte fick fel sak. Dom såg det inte bara som att jag var en kriminell, dom såg att jag bara var en person som behövde hjälp.” (Simon)

Idag tycker Simon att hans sociala situation förändrats väldigt mycket sedan tiden för det aktuella brottet och beskriver att han idag ser positivt på sin framtid.

”Jag känner mig faktiskt starkare efter att ha motstått det här och, du vet, inte tänkt ’äh, jag orkar inte mer’, utan varit positiv och haft självförtroende.” (Simon)

”Brott lönar sig ju aldrig, egentligen”

William beskriver att han fattade ett medvetet beslut att avhålla sig från brott efter domen för skadegörelse, våren 2005. Han säger att flera olika faktorer låg bakom hans beslut - han vill inte åka fast för brott igen, han har mognat och han har fått ett arbete att sköta sig för. William berättar att han har genomfört förändringar för att kunna hålla sitt beslut att inte bli inblandad i kriminella sammanhang. Bland annat berättar han om två strategier – säga ifrån och gå ifrån.

”Om dom ska göra nån skit, då är jag inte med liksom, då går jag hellre hem. Man säger någonting... Det är bara att säga 'nej, håll ert skit för er själva' ...//... Annars tänker jag mest på att gå därifrån, då åker man inte fast.” (William)

William säger att han tänker väldigt annorlunda nu jämfört med hur han tänkte vid tiden för brottet. Idag tycker att det var väldigt, väldigt onödigt att klottra och säger att han aldrig skulle kunna tänka sig att göra något sådant igen. William säger att en stor del av förändringen också handlar om att han själv har mognat. Han känner sig mer vuxen och han har ett jobb som han säger att han vill sköta sig för.

”Jag växte upp lite i huvudet kanske...//... Jag har jobb nu, jag måste sköta mig.” (William)

För att inte fortsätta klottra har William valt att förändra sitt umgänge. Han säger även att det varit viktigt för honom att hitta andra fritidsintressen och aktiviteter.

”Dom jag umgicks med då, dom träffar jag inte särskilt ofta nu. Dom håller tyvärr fortfarande på med sånt där skit...//... Man får hitta ett annat intresse. Hitta något som är roligare...//... Och bara umgås liksom, med annat folk, som inte håller på med sånt.” (William)

William beskriver att rättsprocessen och påföljden för brott påverkade hans beslut att inte bli inblandad i kriminalitet på nytt. Han tror även att de samtal han hade med behandlaren under Konsekvensprogrammet var till hjälp. I samtalen fick William möjlighet att tänka över varför han begått brott och hur han ville ha sin framtid. Han tror dock inte programmet haft någon avgörande roll för hans beslut eller möjligheter att avstå från brott. William säger att det som hjälpt honom på vägen är stöd och råd från mamma och från positiva vänner. På frågan om det finns något som betytt mest för att William skulle kunna bryta med kriminalitet, svarar han:

”Stöd från min mamma...//... Hon stöttar alltid, vad som än händer. Fast hon kan bli arg också.” (William)

ANALYS OCH DISKUSSION

Ungdomar begår brott i grupp, men behandlas individuellt

Ungdomarna i studien ger olika berättelser om vad som ledde fram till att de blev delaktiga i brott. Ungdomarnas beskrivningar av bakgrunden till brott kan delas in i två kategorier – brottslighet utifrån en period i tonåren och brottslighet som formats av livsvillkor och sociala sammanhang. Gemensamt för samtliga

intervjuade ungdomar är dock att de alla har begått brott tillsammans med en eller flera andra ungdomar. Denna bild stämmer väl överens med tidigare forskningsresultat som visar att ungdomar främst begår brott tillsammans med andra ungdomar (Brå 2005:13). I tonåren minskar föräldrarnas inflytande och kamrater får större betydelse i ungdomars liv. Kamratgruppen är en viktig arena, inte minst när det gäller att skapa identitet (Sampson & Laub, 1993).

Några av de intervjuade ungdomarna beskriver att just sökandet efter identitet och grupptillhörighet ledde dem in i kriminella sammanhang. Ett behov av att visa sig stark, få respekt och "vara någon" i kamratkretsen framträder i pojkarnas berättelser om bakgrunden till brott. Samtliga intervjuade ungdomar berättar om anpassningsproblem och/eller svårigheter i skolan. Tidigare studier har visat att svårigheter i skolan bland annat har ett starkt samband med umgänge med antisociala kamrater (Hansson, 2001). Sandra beskriver att hon gjorde uppror mot vuxenvärlden (både föräldrar och lärare i skolan), började skolka och umgås med kompisar istället för att vara i skolan. Simon och Mattias sökte sig till olika ungdomsgång och de beskriver båda ett samband mellan skolsvårigheter och umgänge med destruktiva kamrater. I kamratgruppen kunde de få framgång och erkännande inom andra områden.

"Det gick inte så bra för mig i skolan och jag kände mig deppig och så, jag hade inget självförtroende...//... men jag kommer att bli tuffare än alla andra." (Simon)

Galbavy (2003) menar att kamratgruppen har olika betydelse för flickors respektive pojkars kriminalitet. Hennes studie visar att pojkar i stor utsträckning ansåg att "fel umgänge" var en avgörande faktor bakom deras brottsliga beteende, medan flickor istället framhöll problematiska familjerelationer och brister i föräldraomsorgen som bakgrund till att de sökte sig till kriminella sammanhang. När det gäller behandlingsprogram för kriminella flickor finns studier som visar att program som fokuserar på mellanmänskliga behov med betydelse för kriminellt beteende (exempelvis definierade som familjeprocesser) har det starkaste sambandet med minskad återfallskriminalitet (Andreassen, 2003). Berglund (2007) beskriver dock även att det finns en fara med stereotypt könstänkande och könsuppdelade behandlingsverksamheter. Tendensen går mot relationsorienterade behandlingar för typisk flickproblematik och manualbaserade program för pojkars utåtagerande beteendestörningar. Risken med detta är inte bara att man kan missa flicktypiska ohälsoproblem (som depression, ensamhet och utanförskap), utan även att man missar alla de pojkar som lider av samma sak. Även om det finns könstypiska problembilder och sätt att svara mot behandling, är det viktigt att inte falla i fällan att tro att det gäller *alla*. Det finns stora variationer inom både pojk- och flickgruppen. Forskningsresultat kring kamrater och fritid tyder dock på en möjlighet att minska brott och andra problembeteenden hos ungdomar (både

flickor och pojkar) genom att förändra deras fritidsvanor och öka möjligheterna till kontakt med icke-kriminella jämnåriga (Lagerberg & Sundelin, 2000).

Kartläggningen av nordvästkommunernas påverkansprogram visar att programmen i de allra flesta fall sker individuellt och inte i grupp. Programmen rymmer få möjligheter att påverka den unges fritid och umgänge. Flera behandlare tar upp forskningsresultat som pekar på risker för ”smittoeffekter” i samband med att ungdomar behandlas i grupp. Det råder dock osäkerhet kring i vilken utsträckning och under vilka förutsättningar det är skadligt att arbeta med ungdomar i grupp. Andreassen²¹ säger att det finns starkt stöd för att problem uppstår när ungdomar med medelhög och hög risknivå blandas utan att vuxna kan leda och övervaka deras kontakter och samtal, till exempel i institutionsmiljö. Studier pekar dock på att öppenvårdsprogram med tydlig ledning från vuxna som erbjuds för en välgenomtänkt ungdomsgrupp inte medför stora risker utan snarare kan vara till stöd för ungdomar som vill lämna en kriminell livsstil. Ungdomar med låg risk för kriminellt beteende blir sällan påverkade av ungdomar med högre risk – de tar avstånd från kriminella värderingar och beteenden. Istället kan de vara positiva kamratkontakter för ungdomar som vill lämna en kriminell livsstil och söka sig till positiva fritidsaktiviteter. Det finns studier som tyder på att flickor i behandling har lättare att utveckla en stödjande ungdomskultur än pojkar i en sådan situation (Andreassen, 2003). Berglund (2007) fann även att flickor beskriver gruppgemenskap som en stor hjälp i behandlingsprogram (öppenvård), medan pojkar inte upplevde stöd från jämnåriga i samma utsträckning.

De intervjuade ungdomarna beskriver alla att umgänge med kamrater på olika sätt varit inblandat i de aktuella brotthändelserna, men flera uppger även att deras vänner varit ett viktigt stöd för dem när det gäller att avstå från brott och skapa en fritid utan kriminalitet. Några ungdomar berättar att den vän som varit tillsammans med dem vid brottstillfället också har genomgått en förändring och tagit avstånd från brott tillsammans med dem. Simon och Mattias tar dock båda upp situationer där socialtjänsten samlat grupper av pojkar för att prata om konsekvenser av brott. Vid dessa tillfällen tycks gruppen snarare ha bidragit till att ”skämta bort” det som hänt än att stötta varandra att ta ansvar för sitt handlande.

De intervjuade ungdomarna har haft olika strategier för att hantera kriminalitet i kamratgruppen. Några har medvetet bytt umgänge och valt icke kriminella vänner och positiva intressen. Andra beskriver att de valt att behålla sina vänner från tidiga tonåren, vänner som de tidigare begick brott med, men säger att även vännerna har förändrats. Reza uppger att han inte försöker ta avstånd från kriminella kamrater, utan menar att han kan låta bli att begå brott även om personer i hans omgivning är brottsliga. Tidigare forskning har visat ett starkt samband mellan ungdomars

²¹ Tord Andreassen, föreläsning i Upplands Väsby den 15 maj 2007.

umgänge med kriminella kamrater och eget kriminellt beteende. Umgänge med kamrater som begår brott anses vara en högriskfaktor för bestående kriminalitet (Sampson & Laub, 1993; Andrews & Bonta, 1998). Kanske har ungdomarnas olika strategier att hantera kriminella kamrater påverkat deras möjligheter att avstå från brott. Simon och William, de två ungdomar som valt att ta avstånd från kriminella kamrater och söka sig till andra fritidsaktiviteter, är de två ungdomar som även uppger att de helt har avstått från brott efter den aktuella domen.

Vändpunkter och förändringsprocesser

Enligt Berglund (2007) har alla ungdomar sin egen process och måste själva komma fram till sin vändpunkt. Han beskriver dock några olika typer av vändpunkter:

- Speciella människor/relationer som förändrar förutsättningarna (kan vara både kortvariga och långvariga relationer)
- Drastiska situationer och händelser
- Successivt ökad medvetenhet och mognad

Nedan diskuteras de intervjuade ungdomarnas beskrivning av förändringsprocesser utifrån dessa olika typer av vändpunkter.

Relationer är viktiga

Många ungdomar framhåller att betydelsefulla människor har påverkat förändringsprocessen på ett avgörande sätt. Föräldrar, jämnåriga, partners och ibland socialarbetare och stödpersoner beskrivs som avgörande och betydelsefulla (Berglund, 2007). Även vår intervjustudie visar att betydelsefulla människor och positiva relationer är viktiga. De intervjuade ungdomarna beskriver att stöd från familj och vänner har varit mycket viktigt för deras möjligheter att förändra sin situation. Flera beskriver sin mamma som den mest betydelsefulla stödpersonen. Samtliga intervjuade ungdomar uppger även att deras föräldrar varit positiva till Konsekvensprogrammet och stöttat deras deltagande i programmet.

I ungdomarnas utsagor får programinnehåll och arbetsmetoder inte stort utrymme. Det som varit viktigast i påverkansprogrammen och som ungdomarna säger har haft betydelse för dem är behandlarens bemötande. Blom & Morén (2006) beskriver att socialarbetares förhållningssätt och relationen mellan ungdom och socialarbetare har stor betydelse för förändringsprocessen och för långsiktiga behandlingsresultat. Ett personligt, individuellt anpassat bemötande kan ge inspiration som utvecklar motivation och på längre sikt kan hjälpa den unge att tänka mer positivt om sig själv, sina resurser och förmåga till förändring. Ett pedagogiskt, flexibelt och individuellt anpassat förhållningssätt medför att den unge upplever sig sedd och bekräftad. Insatserna bör också ske i samstämmighet med ungdomars livsvärld utanför behandlingsverksamheten – familj och kamratkrets. Blom & Morén lyfter fram några centrala faktorer för förändringsprocessen:

- Personligt och empatiskt bemötande/förhållningssätt
- Tillitens betydelse
- Biståndskontextens betydelse (den miljö verksamheten erbjuder)
- Oväntade processer och händelser²²

De intervjuade ungdomarna är överlag positiva till det bemötande de fått av behandlarna i Konsekvensprogrammet. Ungdomarna lyfter fram att behandlaren gav respons på det de berättade och att det märktes att han/hon tänkte igenom sina svar på frågor som den unge ställde som exempel på bemötande som visade att behandlaren tagit dem på allvar, sett och förstått dem. Flera ungdomar berättar även att de fick ut mer av programmet när de lärde känna behandlaren lite och samtalen kunde bli mer informella och personliga. Som exempel beskriver de att det varit viktigt att behandlaren berättade något om sig själv och att man kunde skratta tillsammans under träffarna. Samtidigt beskrivs det dock också som viktigt att behandlaren haft förmåga att utmana och engagera den unge.

I en stor internationell metaanalys om vad som har mest betydelse för utfall av behandling visar även Hubble et al (1999) att det finns andra viktiga faktorer i sammanhanget, vid sidan av metod och tekniker. Deras forskningsgenomgång visar att den terapeutiska relationen²³ är en viktigare faktor än metod och teknik. Den förändringsmiljö som verksamheten, socialarbetaren/terapeuten och ungdom tillsammans skapar har generellt sett en större betydelse än valet av metod. Störst betydelse för utfallet av behandling tillskrivs utomterapeutiska faktorer - en mängd faktorer som utbildning, arbete, familj och vänner.

Speciella och drastiska händelser

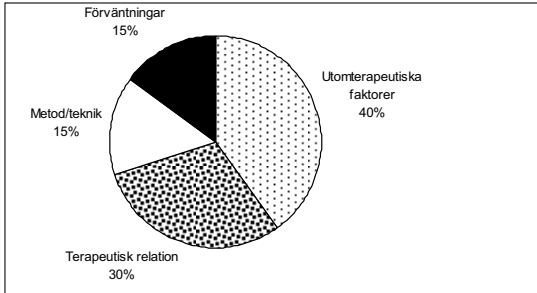
Speciella situationer och händelser som gjort starkt intryck och som i efterhand upplevs ha spelat en avgörande roll för den fortsatta förändringen, beskrivs ofta i vändpunktsberättelser. De har ofta karaktären av att något drastiskt har hänt och förändrat bilden. Dessa händelser kan vara ögonöppnande, traumatiska eller positiva (Berglund, 2007).

Flera av de intervjuade ungdomarna i vår studie beskriver att plötsliga händelser i livet har varit avgörande och medfört en förändrad livssituation. För Mattias och Reza innebar deras skador (båda i samband med olyckor i trafiken) att de tvingades stanna hemma, vilket i förlängningen medförde att de bröt med en destruktiv livssituation. För Sandra innebar den sjukdom som drabbade familjen att relationerna mellan henne själv och föräldrarna förbättrades, något som i sin tur ledde

²² Författarna menar att vändpunkter ofta inträffar i situationer som inte kan planeras – kombinationer av händelser kan skapa oförutsedda situationer som får avgörande betydelse för förloppet.

²³ Klient och behandlare beskrivs bidra till den allians som Hubble et al benämner som *terapeutisk relation*.

Figur 19. Vad bestämmer utfall av behandling? (Hubble et al, 1999, s 8-10)

till förändringar av hennes livssituation. Sandra beskriver även att en nystart i skolan fick stor betydelse för processen. Några intervjuade ungdomar beskriver även misstankarna om brott och rättegången som specifika och avgörande händelser som haft betydelse för deras beslut om förändring. Att inte bli lagförd för nya brott beskrivs av både Adrian och William som en drivkraft för att ta avstånd från kriminalitet. De speciella och ibland drastiska händelser ungdomarna berättar om har skakat om, förändrat förutsättningar och tänkande. De beskrivs ha legat till grund för och möjliggjort en varaktig förändring.

Mognadsprocesser

”Det finns en långsiktig dynamik i förändringsprocesser som ofta startar långt före, och pågår långt efter den enskilda behandlingsinsatsen” (Berglund, 2007, s 43). Ökad medvetenhet och mognad där ungdomarna successivt utvecklat erfarenheter, värderingar och mål beskrivs ofta ha varit väsentliga i förändringsprocessen. Det kan handla om vardagliga intryck, utvecklandet av färdigheter, långsamt förändrade värderingar och livsmål (Berglund, 2007). Samtliga intervjuade ungdomarna beskriver en mer långdragen förändrings- och mognadsprocess. Reza beskriver att bilolyckan han var med om förändrade hans förutsättningar drastiskt, men den inre förändringsprocessen (tankar och känslor) har kommit gradvis, över tid och utan att han själv gjort några medvetna ställningstaganden. Sandra beskriver en mognadsprocess som skett över de senaste åren.

”Man blev liksom äldre. Man började fatta att så där kan man ju inte hålla på’ liksom.” (Sandra)

Simon och William berättar att de mognat, men menar också att förändringen skett genom medvetna val och strategier för att skapa ett liv utan brott.

För att uppnå varaktiga förändringar krävs även att den unge upplever övervägande positiva konsekvenser av att ha lämnat en destruktiv livsstil. Flera studier har visat på vikten av att ungdomar har valbara alternativ som kan ersätta ett destruktivt beteende (Melin & Näsholm, 1998). Några av ungdomarna i studien berättar om nya fritidsintressen som hjälpt dem att avhålla sig från brott. Mattias

beskriver att hans intresse för dataspel har bidragit till att minska hans inblandning i slagsmål. Simon och William har aktivt valt att söka sig till nya fritidsaktiviteter – motorsport, gym och fotboll. För William har även ett fast arbete haft avgörande betydelse.

”Man får hitta ett annat intresse. Hitta något som är roligare...//... Och så har jag jobb nu, jag måste sköta mig.” (William)

Blom & Morén (2006) skiljer på *ytaspekter* och *djupaspekter* av förändring. Ytaspekter kan handla om att gå till skolan och hålla sig drogfri, synliga förändringar som ofta kan komma relativt tidigt i processen. Djupaspekter beskrivs som individuell utveckling, exempelvis i form av förbättrad självkänsla och omdöme. Detta är aspekter som ofta är svårare att se och resultat som är svåra att mäta. Individuell utveckling är en process som pågår över lång tid, positiv självkänsla och ansvarstagande kan vara förändringar som visar sig långt efter en behandlingsinsats. Reza är en av de ungdomar som poängterar att förändring tar tid. Han uppger att han först nu, flera år efter genomfört Konsekvensprogram, kan ta till sig delar av det han samtalade med behandlaren om. Flera av de intervjuade ungdomarna har också svårt att ge konkreta exempel som beskriver den förändring de genomgått. Främst beskrivs en inre mognadsprocess och ett förändrat tankesätt. Förändringar som uppstått i samspel med familj, vänner och ibland även socialarbetare.

Motivation, tro på den egna förmågan och positiva förväntningar

Inom behandlingsforskningen framhålls motivationen, den egna viljan, som den starkaste drivkraften till varför människor lämnar destruktiva livssituationer (Berglund, 2000).

Flera av de intervjuade ungdomarna beskriver den egna inställningen och det egna engagemanget som viktiga för att programmet skulle bli meningsfullt. Ungdomarna beskriver att viljan till aktivt deltagande i programmet väcktes först efter några tematräffar. Nästan ingen av de intervjuade ungdomarna uppger att de själva tyckte sig vara i behov av hjälp när de föreslogs insatsen. För några väcktes motivationen under programmets gång, medan andra har hittat vilja till förändring i andra sammanhang och inte sätter den i samband med Konsekvensprogrammet.

Melin & Näsholm (1998) beskriver att tro på sin egen förmåga till förändring är avgörande för att den unge ska förmå att ändra sitt beteende. Positiva förväntningar (både från omgivningen och från den unge själv) ger goda förutsättningar för en hållbar förändring. Simon berättar att han själv hade gett upp hoppet om att kunna förändra sitt liv, men beskriver att han blivit hjälpt av att behandlaren hela

tiden var optimistisk och trodde på hans möjligheter att förändras samt att hans föräldrar har stöttat och känt hopp för honom.

”Jag känner mig faktiskt starkare efter att ha motstått det här och, du vet, inte tänkt ’äh, jag orkar inte mer, utan varit positiv och haft självförtroende.” (Simon)

Ungdomarnas bild av Konsekvensprogrammets betydelse för förändring och ett liv utan brott

De intervjuade ungdomarna ger varierande omdömen om Konsekvensprogrammet och dess betydelse för den egna förändringsprocessen – från att insatsen inte gjorde någon som helst skillnad till att den beskrivs ha haft en avgörande betydelse. Samtliga ungdomar uppger att de idag lever ett liv utan brott. Majoriteten av ungdomarna säger dock att de i olika omfattning varit inblandade i brott även efter Konsekvensprogrammet. De flesta ungdomarna menar att samtalen med behandlaren har haft betydelse för förändring, men få anser att programmet haft en avgörande betydelse för deras beslut att avstå från brott.

Utifrån ungdomarnas beskrivning framstår några saker som viktiga för upplevelsen av att programmet varit till hjälp:

- Förståelse *och* utmaning
- Eget engagemang

De ungdomar som uppger att de haft nytta av programmet beskriver att behandlaren har lyckats skapa en personlig och öppen atmosfär i samtalen (visat förståelse för den unge, kunnat berätta om sig själva och skratta tillsammans), samtidigt som de har kunnat engagera och utmana den unges tankesätt och handlingsstrategier. Exempelvis beskriver Simon att behandlaren var förlåtande, samtidigt som hon försökte få honom att aldrig begå brott igen. Den hjälp som ungdomarna upplever sig ha fått beskrivs i termer av att samtalen gav dem tankeställare och att de fick förslag på alternativa strategier för att hantera risksituationer. Sandra beskriver programmet som något av ett kafferep, behandlaren var förstående och omtänksam, men relationen utmanade inte. Sandra anser inte att relationen bidrog till någon förändring av hennes attityd eller tankesätt och hon tycker inte heller att Konsekvensprogrammet gjorde någon skillnad för henne.

Den egna inställningen och de egna insatserna i samtalen beskrivs ha varit viktiga för att ge mening åt Konsekvensprogrammet. Flera ungdomar berättar att de, trots att de inte ansåg sig behöva hjälp, bestämde sig för att göra det bästa av programmet och försöka få ut så mycket som möjligt av samtalen. Ungdomarnas

egna insatser i programmet beskrivs i termer av engagemang, förmåga att öppna sig och vara ärliga. När den unge inte kunnat engagerade sig eller bidra till samtalen, beskrivs programmet inte heller ha gjort någon skillnad för den unge. De intervjuade ungdomarna beskriver dock inte att de varit motiverade till behandling inför Konsekvensprogrammet, motivation och engagemang har väckts under programmets gång och i samtal med behandlaren.

Sammanfattande slutsatser - ungdomar berättar

- Flera faktorer och processer ligger bakom ungdomars delaktighet i brott. Gemensamt för de intervjuade ungdomarna är att de alla upplevt problem kring sin skolsituation och att samtliga begått brott tillsammans med andra ungdomar
- Förändringsprocesser påverkas av individuella förutsättningar, faktorer i omgivningen, livshändelser och relationer
- Professionella och andra vuxna kan motivera och stötta ungdomars förändringsprocess

Vår studie har, liksom tidigare forskning, visat att en rad olika faktorer och processer ligger bakom ungdomars brottsliga beteende. Osäkerhet i tonåren, svårigheter i skolan, revolt mot vuxenvärlden, alkohol- och drogbruk, känsla av att behöva hävda sig är bara några exempel på de faktorer ungdomarna i denna studie bedömer ha påverkat att de blev inblandade i kriminella sammanhang. Även om man kan se gemensamma mönster och teman i ungdomarnas förändringsprocesser, är varje process unik och påverkas av en rad olika faktorer och förhållanden – den unges individuella förutsättningar, omgivningen, livshändelser och relationer. Ungdomarna i studien uppger att olika dramatiska händelser som förändrat deras liv, personlig mognad och stöd från familjen har haft störst betydelse för att de idag har valt ett liv utan kriminalitet.

Ungdomarna i denna studie har begått brott tillsammans med andra ungdomar, ett resultat som stämmer väl överens med tidigare forskning. Nordvästkommunernas påverkansprogram sker nästan uteslutande individuellt och programmen har små möjligheter att påverka den unges fritid och umgänge. Ungdomarna har haft olika strategier för att hantera kriminalitet i kamratgruppen. Av de intervjuade ungdomarna har de som valt att ta avstånd från kriminella kompisar och sökt sig till andra fritidsaktiviteter lyckats bäst när det gäller att avhålla sig från brott.

Ungdomarna anser att relationen till behandlaren var viktig för att de skulle engagera sig i Konsekvensprogrammet. De ungdomar som uppger att de haft nytta av programmet beskriver att behandlaren har lyckats skapa en personlig, öppen atmosfär i samtalen och visat förståelse, samtidigt som han/hon har kunnat engagera och utmana tankesätt och handlingsstrategier. Ungdomarna har olika upp-

fattning om Konsekvensprogrammets betydelse för förändring, men beskriver att insatsen bidrog till att de reflekterade över och tänkte annorlunda om de brott de begått. De fick med sig tankeställare, nya kunskaper och goda råd om hur de kunde undvika situationer där de riskerade att återfalla i brott.

För socialtjänstens arbete visar resultaten på vikten av individuell behovsbedömning för att kunna matcha och anpassa insatserna utifrån enskilda ungdomars behov med betydelse för kriminellt beteende. Ungdomarnas berättelser visar även att socialtjänstens insatser kan vara till hjälp för ungdomar som begår brott och att professionella kan vara ett stöd för ungdomar och underlätta deras förändringsprocess.

KAPITEL 6 – AVSLUTANDE DISKUSSION

Ungdomskriminalitet är ett ständigt uppmärksammat och diskuterat ämne, inte minst inom socialtjänsten. Ämnet är synnerligen angeläget för socialtjänsten - den vanligaste anledningen för socialtjänsten att utreda och tillsätta insatser för tonårspojkar är inkomna rapporter om brott (Social rapport 2006) och vård inom socialtjänsten är den dominerande påföljden för unga som dömts för brott (Brå 2005:13). Socialtjänstens roll inom påföljdssystemet för unga lagöverträdare tillmäts stor juridisk betydelse och är både svår och komplex. Den vård socialtjänsten föreslår för unga lagöverträdare ska tillgodose både den unges individuella behov och vara anpassad till straffsystemets krav på förutsebarhet, proportionalitet och konsekvens (SOU 2004:122). Socialtjänstens arbete med unga lagöverträdare kräver kunskap om risk- och skyddsfaktorer med betydelse för kriminellt beteende, förutsättningar att genomföra välgjorda utredningar och möjlighet att erbjuda verksamma insatser för målgruppen.

Inledningsvis formulerades ett antal frågeställningar:

- Vilka ungdomar förekommer i socialtjänstens yttranden? Hur beskrivs ungdomarna i dessa yttranden?
- Vilka insatser föreslås i socialtjänstens yttranden? Kan valet av insatser relateras till beskrivna faktorer i ungdomarnas bakgrund och aktuella situation?
- Hur många och vilka ungdomar återkommer i misstanke- och lagföringsregister?
- Hur beskriver ungdomar och socialarbetare påverkansprogrammen, dess förutsättningar och innehåll? Hur värderar de programmen och hur bedömer de utfallet i förhållande till insatserna?
- Vilka delar i påverkansprogrammen bedöms verksamma för att förebygga brott? Finns stöd för insatserna i tidigare forskning?

Studien visar att majoriteten av de ungdomar som förekommer i socialtjänstens yttranden är pojkar, 16-17 år. Det rör sig om en grupp ungdomar med stor variation avseende bakgrund, social situation (risk- och skyddsfaktorer) och behov. Studien pekar dock på att många av de unga som förekommer i yttrandena har varit aktuella inom socialtjänsten tidigare på grund av olika sociala problem, majoriteten bedöms vara i behov av vård och många löper risk för fortsatt kriminellt beteende. Kartläggningen visar att socialtjänstens yttranden innehåller information som kan ligga till grund för individuella risk- och behovsbedömningar, men att det allt för ofta saknas information kring faktorer av betydelse för kriminellt beteende. De tre huvudprinciperna för effektiv behandling (risk/behov/responsivitet) kommer sällan till uttryck i socialtjänstens bedömningar.

Resultaten visar också att påverkansprogram är den dominerande insatsen för unga som misstänks för brott. Kartläggningen ger inga entydiga resultat angående vilka insatser som föreslås för vilka ungdomar. De mest ingripande insatserna (placering utanför hemmet) föreslås dock endast för ungdomar där socialtjänsten beskriver omfattande och långvariga svårigheter inom flera livsområden. Påverkansprogrammen har en varierande målgrupp, men tycks inte föreslås för de ungdomar som tillhör högriskgrupper för återfall i brott.

Studien visar att många av de ungdomar som förekommer i socialtjänstens yttranden döms för nya brott och hälften återrapporteras för misstänkt kriminalitet. Kartläggningen pekar på att ungdomar med stora svårigheter kring personlighetsmönster och beteenden, ungdomar med narkotikamissbruk och brottsbelastade ungdomar löper hög risk för att återfalla i brott. Uppföljningen tyder på att andelen ungdomar som lagförts för nya brott är lägst bland de ungdomar som bedömts vara utan vårdbehov, medan de som bedömts vara i behov av vård har lagförts för nya brott i högre utsträckning. Högst andel nya lagföringar för brott återfinns bland de ungdomar som bedömts ha ett vårdbehov, men som inte dömdes enligt föreslagen vårdplan.

Nordvästkommunernas påverkansprogram beskrivs vara strukturerade samtalsserier utifrån i förväg bestämda teman. De olika programmen liknar varandra till stor del, men skiljer sig också vad gäller förutsättningar, innehåll och genomförande. Nordvästkommunernas påverkansprogram bör därför ses som flera insatser i samma ”metodfamilj”.

De studerade programmen har tydligt angivna syften. Främst nämns brottsprevention som målsättning för verksamheterna. De intervjuade arbetsgrupperna är dock tveksamma till programmens brottspreventiva effekter. Istället framhålls andra målsättningar, exempelvis självreflektion och ansvarstagande, mål som kanske i förlängningen kan bidra till att den unge väljer att avstå från brott. Programmen ska utgöra en tydlig konsekvens för den unge och beskrivs bygga på tankar om påverkan genom dialog. Studiens resultat tyder på att programmen har störst möjlighet att påverka individuella riskfaktorer som antisociala attityder och beteenden kopplade till kriminella handlingar. Möjligheterna att påverka riskfaktorer i den unges fritid och umgänge är däremot små. De intervjuade behandlarna tror inte att ett enskilt påverkansprogram kan leda till varaktig förändring i ungdomars liv. Programmen kan dock utgöra en del i ett sammanhang som ger förutsättningar för förändring. Flera faktorer utanför programmen, bland annat den unges motivation och stöd från den unges föräldrar, tros ha stor betydelse för utfallet av insatserna.

De sex ungdomar som medverkat i intervjustudien ger varierande omdömen om Konsekvensprogrammet och dess betydelse för den egna förändringsprocessen.

Flera ungdomar menar att samtalen med behandlaren har haft betydelse för förändring, men få anser att programmet haft avgörande betydelse för beslutet att avstå från brott. Några faktorer framstår som viktiga för om programmet upplevts som hjälpsamt – förståelse och utmaning från behandlaren samt den unges eget engagemang i programmet.

Vi har inte hittat någon tidigare forskning kring effekterna av svenska påverkansprogram för ungdomar som begår brott. De studerade påverkansprogrammen bedöms innehålla flera av de komponenter som kännetecknar verksamma behandlingsprogram. Studien pekar dock även på att struktur och teoretisk förankring ibland blir lidande på grund av organisatoriska svårigheter, brist på metoddiskussioner och kommunikation. Även om påverkansprogrammen beskrivs vara individanpassade, framkommer det att behandlarna ofta saknar kunskap om den unges individuella behov med betydelse för kriminellt beteende.

För några ungdomar kan påverkansprogrammen vara just den insats som behövs. Andra har troligen behov av flera sammansatta insatser, där påverkansprogrammen kan utgöra en viktig del av ett insatspaket.

Sammanlagt visar studien på svårigheter och vissa brister i nordvästkommunernas arbete med unga lagöverträdare, men även på socialtjänstens möjligheter att hjälpa ungdomar som begår brott. Avslutningsvis vill vi lyfta fram några punkter som vi tror kan förbättra nordvästkommunernas arbete med unga lagöverträdare ytterligare:

- ***Tre principerna för effektiv behandling – riskprincipen, behovsprincipen och responsivetsprincipen***

Tidigare forskning har visat att insatser för unga kriminella har bättre effekt om de tre principerna tillämpas (Andrews & Bonta, 1998). Socialtjänsten behöver skapa de förutsättningar (kompetens, kunskap, rutiner, tidsramar, kommunikation) som behövs för att kunna göra väl genomförda utredningar, behovs- och insatsbedömningar. Socialtjänsten behöver rutiner och ramar som ger goda möjligheter till utredning av ungdomar som begår brott. Arbete enligt de tre principerna kräver även kunskap om såväl risk- och skyddsfaktorer med betydelse för kriminellt beteende som verksamma insatser för målgruppen.

- ***Kommunikation och tydlighet***

En av svårigheterna i socialtjänstens arbete med unga som begår brott är att det ofta råder en otydlighet kring insatsernas syfte och målgrupp (Brå 2008:1). Förutsättningarna att kunna hjälpa unga lagöverträdare och erbjuda verksamma insatser skulle sannolikt öka om socialtjänsten

bättre kunde beskriva den unges behov, tydliggöra syftet med behandlingsinsatser och specificera insatsernas målgrupp. Studien av nordvästkommunernas påverkansprogram pekar på ett behov av att skilja på visionära mål för verksamheten och individuella behandlingsmål (bör inriktas på dynamiska riskfaktorer med betydelse för kriminellt beteende). För att kunna erbjuda effektiva insatser utifrån den unges behov krävs även en organisation som främjar kommunikation mellan utredare och behandlare.

- ***Förutsättningar för motivation***

Yttre faktorer (exempelvis rättsliga konsekvenser) tycks spela en viktig roll för ungdomars motivation att medverka i behandling. För att upprätthålla en beteendeförändring krävs dock att den unges interna motivation väcks (Breda & Heflinger, 2004). Studien visar att socialtjänsten kan skapa förutsättningar för motivation och underlätta den unges förändringsprocess. Kunskap om vändpunkts- och förändringsprocesser samt en organisation som möjliggör motivationsarbete skulle kunna öka andelen unga lagöverträdare som tar emot och kan tillgodogöra sig socialtjänstens insatser.

- ***Satsa på behandlingsinslag som visat positiva effekter***

Generellt sett har insatser som bygger på social inlärningsteori och kognitiv beteendeterapi visat sig vara mest tillämpliga för unga lagöverträdare (Andreassen, 2003). Behandlingsinslag som syftar till att avskräcka ungdomar från fortsatt brottslighet (exempelvis studiebesök på fängelser) har däremot visat sig ha negativ effekt – internationella studier visar att denna insats ökar ungdomars kriminalitet (Petrosino, Turpin-Petrosino & Buehler, 2002). Socialtjänsten bör ta bort behandlingsinslag som inte har någon effekt (eller till och med är skadliga) och istället satsa på insatser som visat positiva effekter för målgruppen. Systematisk och tydlig dokumentation ger socialtjänsten bättre möjligheter att följa upp det egna arbetet och utvärdera vilka insatser som ger resultat på lokal och individuell nivå.

REFERENSLISTA

- Andreassen, T. (2003). *Institutionsbehandling av ungdomar: vad säger forskningen?* Stockholm: Gothia.
- Andrews, D. & Bonta, J. (1998). *The Psychology of Criminal Conduct*. Cincinnati, OH: Anderson.
- Berglund, S-A. (1998). *Val av livsstil: problemungdomars sätt att hantera verklighet och konstruera identitet*. Diss. Umeå Universitet. Umeå.
- Berglund, S-A. (2000). *Social pedagogik: I goda möten skapas goda skäl*. Lund: Studentlitteratur.
- Berglund, S-A. (2007). *Vändpunkter och förändringsprocesser; en treårig uppföljning av ungdomar från YAR-projektet i Borlänge*. Umeå: Umeå Universitet: Brottsförebyggande rådet (Brå).
- Bergström, G. (1997). *Kriminalitet som livsstil*. Stockholm: Egalité.
- Blom, B. & Morén, S. (2006). *Kunskapens kraft. Om socialt arbete, utvärdering och verksamhetsutveckling på kritisk realistisk grund*. Institutionen för socialt arbete. Forskningsrapport nr 53. Umeå: Umeå universitet.
- Breda, C. & Heflinger, C. A. (2004). Predicting incentives to change among adolescents with substance abuse disorder. *The American journal of drug and alcohol abuse*. Vol. 30:2, s. 251-267.
- Brå (2000). *Strategiska brott: vilka brott förutsäger en fortsatt brottskarriär?* Brå-rapport 2000:3. Stockholm: Brottsförebyggande rådet (Brå).
- Brå (2005). *Vård för unga lagöverträdare: socialtjänstens insatser*. Brå-rapport 2005:13. Stockholm: Fritzes.
- Brå (2006). *Ungdomar och brott åren 1995 -2005: resultat från sex självdeklarationsundersökningar bland elever i årskurs 9*. Brå-rapport 2006:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2008). *Kommunernas påverkansprogram och deras deltagare år 2004*. Brå-rapport 2008:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Daleflod, B. & Lardén, M. (2004). *Från miljöterapi till KBT: institutionsbehandling av kriminella pojkar*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse (SIS).
- Di Clemente, C. (1999). Motivation for change: Implications for substance treatment. *American Psychological Society*. Vol. 10:3, s. 209-213.

Eriksson, L. & Estrada, F. (2007). *Ungdomar och brott i Sveriges län 1995-2005*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet (Brå).

Fritzell, J., Gähler, M. & Neremo, M. (2007). Vad hände med 1990-talets stora för-lorargrupper? Välfärd och ofärd under 2000-talet. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 2-3, s. 110-133.

Galbavy, R. (2003). Juvenile Delinquency: Peer Influences, Gender Differences and Prevention. *Journal of Prevention & Intervention in the Community*. Vol. 25:2, s. 65-78.

Granath, S. (2007). *Rättsliga reaktioner på ungdomsbrott 1980-2005: påföljds-val, uppsåtsbedömningar och kriminalpolitik: en kriminologisk analys*. Diss. Stockholms Universitet. Stockholm.

Hansson, K. (2001) *Familjebehandling på goda grunder: en forskningsöversikt*. Stockholm: Gothia: Centrum för utvärdering av socialt arbete (CUS).

Hollin, C. R., Epps, K. & Kendrick D. J. (1995) *Managing Behavioural Treat-ment: Policy and practice with delinquent adolescents*. London: Routledge.

Hubble, M. A. et al. (1999). *The heart and soul of change. What works in therapy*. Washington DC: American psychological association.

Lagerberg, D. & Sundelin, C. (2000). *Risk och prognos i socialt arbete med barn: forskningsmetoder och resultat*. Stockholm: Gothia: Centrum för utveckling av socialt arbete.

Lardén, M. (2002). *Från brott till genombrott: kognitiv beteendeterapi för tonår-ingar med psykosociala problem*. Stockholm: Gothia.

Långström, N. (2003). *Att bedöma risk för återfall bland antisociala unga. En kun-skapsöversikt*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse (SiS). (Rapport nr 2/03).

Martens, P. L. (1992). *Familj, uppväxt och brott*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet (Brå).

McMurphy, S. (1996). Olika modeller för unga lagöverträdare – erfarenheter från forskning. I Armelius, B-Å. (red). *Vård av ungdomar med sociala problem*. Stockholm: Liber: Statens institutionsstyrelse (SIS).

Melin, A. & Näsholm, C. (1998). *Behandlingsplanering vid missbruk*. Lund: Stu-dentlitteratur.

Moffit, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial be-havior: a developmental taxonomy. *Psychological Review*. Vol. 100, s. 674-701.

- Olsson, H. & Sörensen, S. (2004). *Forskningsprocessen. Kvantitativ och kvalitativ metod*. Stockholm: Liber.
- Petrosino, A.; Turpin-Petrosino, C. & Buehler, J. (2002). "Scared Straight" and other juvenile awareness programs for preventing juvenile delinquency. *Cochrane Database of Systematic Reviews 2002:2*. Art. No.: CD002796. DOI: 10.1002/14651858.CD002796.
- Prop. (2006). *Ingripanden mot unga lagöverträdare*. Regeringens proposition 2005/06:165.
- Sampson, R. J. & Laub, J. H. (1993). *Crime in the making: pathways and turning points through life*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Sarnecki, J. (2001). *Delinquent networks: youth co-offending in Stockholm*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SOU 1993:35. *Reaktion mot ungdomsbrott*. Ungdomsbrottskommitténs betänkande. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2004:122. *Ingripanden mot unga lagöverträdare*. Betänkande av Ungdomsbrottsutredningen. Stockholm: Fritzes.
- Stattin, H. (2002). Om protektiva faktorer. I Söderholm Carpelan, K. & Runquist, W. (red). *Ung med tung social problematik: hur kan vi förstå, förutsäga och planera för framtida behandling?* Stockholm: Statens institutionsstyrelse (SIS).
- Sundell, K. et al. (2006). *Multisystemisk terapi för ungdomar med allvarliga beteendeproblem: resultat efter sex månader: [en rapport från IMS]*. Stockholm: Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete (IMS)
- Sundell, K. & Forster, M. (2005). *En grund för att växa: forskning om att förebygga beteendeproblem hos barn*. FoU-rapport 2005:1. Forsknings och utvecklingsenheten i Stockholm.
- Thunved, A., Clevesköld, L. & Thunved, B. (2003). *Samhället och de unga lagöverträdarna*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Tärnfalk, M. (2007). *Barn och brott: en studie om socialtjänstens yttranden i straffprocessen för unga lagöverträdare*. Diss. Stockholms Universitet. Stockholm.
- Weiss, C. H. (1998). *Evaluation: methods for studying programmes and policies*. Upper Saddle River, N.J: Prentice Hall.

Elektroniska källor

AMS (2008). Arbetsmarknadsstyrelsen.

Årsstatistik, arbetslösa.

URL <http://www.ams.se/go.aspx?c=49> (2008-01-28).

Brå (2007). *Kriminalstatistik 2006*. (Brå-rapport 2007:20).

Tillgänglig: http://www.bra.se/extra/news/?module_instance=6&id=35
(2008-03-30).

Brå (2008). Brottsförebyggande rådet.

Anmälda brott, kommunstatistik.

URL http://www.bra.se/extra/pod/?module_instance=4 (2008-01-28).

FHI (2007). Folkhälsoinstitutet.

Kommunal basfakta. Ohälsotal efter län, kommun, kön och ålder.

Vårt ohälsotal är ett medeltal av män och kvinnor 20-64 år.

URL http://www.fhi.se/templates/PageExternal_13016.aspx
(2007-12-10).

SCB (2007). Statistiska centralbyrån.

Offentlig ekonomi. Skatteunderlag per invånare (skattekraft) efter region. URL <http://www.ssd.scb.se/> (2007-12-10).

SCB (2008). Statistiska centralbyrån.

Folkmängd 1 november.

URL <http://www.scb.se/BE0101> (2008-01-28).

Barn- och familjestatistik.

URL <http://www.scb.se/LE0102> (2008-01-28).

Socialstyrelsen (2006). *Social rapport 2006*. (Tematiska översikter och analyser).

Tillgänglig: <http://www.socialstyrelsen.se/Publicerat/2006/9101/2006-111-1.htm>
(2008-03-30).

Socialstyrelsen (2007). *Barn och unga – insatser 2006*. (Statistik Socialtjänst 2007:9).

Tillgänglig: <http://www.socialstyrelsen.se/Publicerat/2007/9699/2007-44-9.htm>
(2008-03-30).

BILAGOR

METODDISKUSSION

Validitet, reliabilitet, generaliserbarhet och kritiska förhållanden

Validitet innebär att de mått man väljer verkligen avspeglar det studerade fenomenet, det vill säga att man mäter det man avsett att mäta. *Reliabilitet* (tillförlitlighet) står för hur säkert man mäter det man faktiskt mäter, det vill säga i vilken grad resultaten påverkats av tillfälligheter. Olika personer ska kunna använda samma instrument, på samma sätt och komma till samma resultat (Lagerberg & Sundelin, 2000).

Akt- och registerstudier

Då man använder socialtjänstens akter i forskningssyfte bör man vara uppmärksam på bristande reliabilitet (tillförlitlighet) och bristande validitet (då de dokumenterade uppgifterna kan sakna relevans för studiens syfte). Reliabiliteten kan exempelvis hotas av ofullständiga uppgifter samt att uppgifter som förts in i akterna har tolkats/omtolkats av uppgiftslämnaren på ett subjektivt sätt. Fördelarna med att utgå från aktdata jämfört med primärdata är att det är ett snabbare och mindre kostsamt sätt att samla information, att det medför färre etiska problem samt att uppgifterna inte påverkas av forskarens intresse för dem (Milton, 2000). Weiss (1998) skriver att en av de största fördelarna med att söka information ur myndighetsdokument vid retrospektiva studier är att data inte påverkats av minnet.

Milton (2000) menar att felaktiga stickprov och tolkningsproblem kan hota resultatens reliabilitet. Dessa problem kan minskas genom ”sluppmässiga urval och klara definitioner av de begrepp man använder” (a a, s 364). I föreliggande studie undviks problem med felaktiga stickprov genom ett fullständigt urval - samtliga ungdomar i populationen omfattas av studien. Initialt var avsikten att utvalda representanter från de deltagande kommunerna skulle studera yttranden skrivna i den egna kommunen. Med hänvisning till arbetssituationen på socialkontoren visade sig dock detta omöjligt att genomföra i flera kommuner. I Ekerö studerade två socialsekreterare samtliga (n=16) yttranden skrivna i den egna kommunen, en socialsekreterare från Järfälla och en från Sollentuna studerade 20 respektive 5 yttranden. Övriga 135 yttranden studerades av författaren till denna rapport. För att förebygga tolkningsproblem har ett formulär och en ”formulärguide” med tydliga definitioner utarbetats för insamlande av uppgifter i socialtjänstens yttranden. De uppgifter som eftersökts har i tidigare forskning visat sig ha ett starkt samband med ungdomskriminalitet.

Undersökningspopulationen är baserad på de ungdomar som aktualiserats vid socialtjänsten på grund av begäran om yttrande med anledning av misstänkt kriminalitet. Bortfall och felaktigheter kan ha uppstått i de fall där ärenden registrerats med felaktigt datum eller som något annat än begäran om yttrande. Även om det är möjligt att vissa felaktigheter i registreringen kan ha förekommit under den studerade perioden, bedöms inte detta ha kunnat ske i sådan omfattning att det påverkar studiens validitet.

Går det att generalisera resultat som erhålls i denna studie till *alla* ungdomar som begår brott? Här görs en totalundersökning, även om materialet är begränsat och ungdomarna kommer från fem nordvästkommuner av delvis olika karaktär. De studerade kommunerna ligger alla i en storstadsregion, varför ungdomarna sannolikt är representativa för andra ungdomar som begår brott och som bor i denna typ av kommuner.

Risken för att de ungdomar som förekommer i socialtjänstens yttranden uppfattar integritetsintrång motverkas av att personuppgifter skyddats genom ett kods-system samt att inhämtat material bearbetas och offentliggörs på grupp-nivå samt omfattar en så pass stor grupp. Därmed kan ingen enskild person eller familj identifieras.

Gruppintervjuer

Kvalitativa metoder kan bidra med en detaljrikedom som kvantitativa instrument går miste om. Weiss (1998) menar även att kvalitativ metod lämpar sig väl för att exempelvis undersöka *programteorier*²⁴.

Så kallade intervjuareffekter kan påverka resultatens reliabilitet och validitet (Milton, 2000). Denna risk motverkas genom att behandlarna deltar i gruppintervjuer. Under intervjuerna utnyttjas gruppdynamiken för att få igång diskussion mellan deltagarna och intervjuledaren tar inte aktiv roll i samtalet. En annan faktor som kan påverka validiteten i resultatet är om det skett förändringar i programmen sedan de år som studeras. Åtgärder måste då vidtas för att minska risken för att de programteorier behandlarna beskriver inte motsvarar den insats de studerade ungdomarna verkligen genomgått. Genom att jämföra behandlarnas beskrivning av programmen med dokumenterade uppgifter (verksamhetsbeskrivningar och vårdplaner) samt med ungdomarnas utsagor bedöms risken för att den slutliga beskrivningen av genomförandet inte motsvarar verkligheten motverkas.

Bortfall i samband med intervjuerna kan uppstå om socialarbetare som arbetat med ungdomar i påverkansprogram har slutat i kommunerna. Detta bedöms dock vara av mindre betydelse för undersökning av behandlarnas erfarenheter och värdering av programmen. Dessa frågor diskuteras i grupp, med fokus på insatsernas utformning och innehåll, inte enskilda ärenden.

Även mindre undersökningar kan bidra till generaliserbar kunskap. Detta blir möjligt när man på ett tydligt sätt beskriver den studerade verksamheten och dess programteori samt när resultaten sätts i relation till andra, liknande studier (Weiss, 1998; Tengvald, 2006).

Ungdomsintervjuer

Kvalitativ forskningsmetod med personliga intervjuer ger en möjlighet att få insyn i sociala processer, som exempelvis bidrar till antisocialt beteende och framgångsrik rehabilitering. Begränsningar som följer av att endast ett fåtal personer intervjuas, överträffas av vinsterna i att få del av ungdomars upplevelser med deras egna ord och möjligheten att kunna ställa följdfrågor. Personliga intervjuer anses av flera författare bidra med viktig information om ungdomar (som till exempel dömts för brott och genomgått påverkansprogram), information som inte kan fås på annat sätt, exempelvis ur dokumentation eller register (Weiss, 1998; Galbavy, 2003).

I de enskilda intervjuerna med ungdomar blir intervjuaren själv ”undersökningsinstrument”. Hur påverkas intervjuaren av sin egen förståelse? Å ena sidan är det

²⁴ Programteorin är den kedja av antaganden som förklarar hur aktiviteten i ett program förväntas leda till önskad förändring för deltagaren

viktigt med kunskap i ämnet för att kunna ställa relevanta frågor. Å andra sidan kan forskaren bli begränsad av sin egen förståelse och leta efter svar som bekräftar den. I föreliggande studie har vi i möjligaste mån försökt undvika att påverka intervjupersonernas svar genom att använda en intervjumanual med öppna frågor.

I kvalitativ undersökningsmetod med personliga intervjuer handlar reliabilitet främst om trovärdighet och täthet i de beskrivningar som delges läsaren (Berglund, 1998). Trovärdigheten ökar bland annat genom att förhållningssätt och målgruppsbeskrivning deklarerats öppet, att forskningsprocessen redovisas på ett detaljerat sätt samt att flera i en forskargrupp analyserat samma intervjuer. Berglund skriver att forskningsprocessen måste grundas på trovärdigt sammanflätade teoretiska och empiriska data. Det är fullt tänkbart att andra forskare skulle se andra aspekter och teman i det intervju-material som ligger till grund för denna rapport. Den strategi som använts i analys av materialet och redovisning av resultatet borgar dock för att det är ungdomarnas berättelser och verklighet som kommer fram. För att värna om delstudiens validitet har de ungdomar som medverkat ombetts att läsa igenom och ge återkoppling på intervju-materialet. Detta för att säkerställa att de beskrivningar som ges motsvarar deras upplevelser och erfarenheter. Praktiska detaljer och övergripande skeenden har kontrollerats med hjälp av socialtjänstens yttranden och ungdomens socialakt.

Vad kan sägas om generaliserbarheten i intervju-materialet och delstudiens resultat? Berglund (1998) menar att materialet kan sägas vara generaliserbart på en teoretisk och begreppslig nivå, "om beskrivningarna är så täta och ödmjukt behandlade att de blir trovärdiga och kan kännas igen" (a a, s 74). Där detta sker menar Berglund att individuella berättelser kan bli mer än bara exempel på *hur det kan vara* att bli dömd för brott och genomgå påverkansprogram, då kan berättelserna beskriva *hur det är* i vidare bemärkelse. Läsaren bör dock hålla i minnet att ambitionen i denna delstudie är att fånga ungdomarnas personliga erfarenheter av kriminalitet, påverkansprogram och förändring. Resultatet är en beskrivning av sex ungdomars subjektiva erfarenheter och ska inte tolkas som objektiva sanningar om påverkansprogram eller effekten av socialtjänstens insatser för ungdomar som begår brott.

Är det etiskt riktigt att ta kontakt med och intervjua ungdomar efter att de avslutat insats och kontakten med socialtjänsten upphört? Vi bedömer inte att det föreligger några etiska problem i de ungdomsintervjuer som genomförts inom ramen för denna studie. Att ta vara på ungdomars erfarenheter av socialtjänstens insatser är en viktig del i grunden för kunskapsbaserat arbete med unga lagöverträdare. Enligt Berglund (1998) är det inte bara etiskt försvarbart att låta ungdomar komma till tals, det är etiskt rekommenderbart. Ungdomarna som medverkar i denna delstudie är väl informerade om undersökningens syfte och genomförande, de har haft insyn i materialet under alla steg av forskningsprocessen och deras deltagande är helt frivilligt. I arbetet med denna rapport har åtgärder vidtagits för att utesluta eller ändra uppgifter som kan röja de intervjuade ungdomarnas identitet. Berglund poängterar dock att total anonymitet alltid är "en sanning med modifikation" (a a, s 65). Socialsekreterare, behandlare, föräldrar eller andra som står den unge nära skulle antagligen känna igen dem trots att till exempel namn och ålder förändrats. Detta är en realitet som noga tydliggjorts för de medverkande ungdomarna, så att de har kunnat överblicka och kontrollera vad de lämnar ut.

Referenser

Berglund, S-A. (1998). *Val av livsstil: problemungdomars sätt att hantera verklighet och konstruera identitet*. Diss. Umeå Universitet. Umeå.

Galbavy, R. (2003). Juvenile Delinquency: Peer Influences, Gender Differences and Prevention. *Journal of Prevention & Intervention in the Community*. Vol. 25:2, s. 65-78.

Lagerberg, D. & Sundelin, C. (2000). *Risk och prognos i socialt arbete med barn: forskningsmetoder och resultat*. Stockholm: Gothia: Centrum för utveckling av socialt arbete.

Milton, P. (2000). När man vill veta hur det går för klienterna. Att använda sociala akter i utvärdering av socialbidragsarbetets effekter. *Socialvetenskaplig tidskrift 2000:4*, 361-375.

Tengvald, K. (2006). Mer beprövad erfarenhet för klienters och brukares bästa. *Socionomen 2006:4*, 70-74.

Weiss, C. H. (1998). *Evaluation: methods for studying programmes and policies*. Upper Saddle River; N.J: Prentice Hall.

FORMULÄR FÖR KARTLÄGGNING AV YTTRANDE

Kommun: □□□□ Kodnr: □□

1) Den unges personuppgifter

född (år/månad) _____ pojke flicka

2) Utredning aktualiserad (år/månad/dag) _____

3) Tidigare aktuell hos socialtjänsten? Ja Nej

3.1 Finns tidigare upprättat yttrande jml 11 § LuL? Ja Nej

3.2 Har den unge genomgått påverkansprogram tidigare? Ja Nej

4) Antal träffar i samband med yttrande

framgår ej → **gå till fråga 5**

ungdom, enskilt _____ förälder/föräldrar, enskilt _____

ungdom och förälder/föräldrar tillsammans _____

BAKGRUND & FAMILJ

5) Etnicitet

ungdom född i Sverige Ja Nej framgår ej

5.1 Om född i annat land än Sverige, vilket?

Fd Jugoslavien/Turkiet Iran/Irak/Libanon/Pakistan/Syrien

Sydamerika Afrika

övriga, vilket? _____

6) Familjesituation och boende

biologiska föräldrar sammanboende föräldrar separerade/lever ej tillsammans

förälder/föräldrar avliden framgår ej

6.1 Ungdom bor:

med båda föräldrarna växelvis

med en ensamstående förälder

med en biologisk förälder + sambo

eget boende

placerad, vilken form? _____

framgår ej

6.2 Föräldrarnas sysselsättning:

framgår ej → **gå till fråga 7**

arbetande: båda /en

arbetslös: båda /en

sjukskriven: båda /en

annat, vad? _____

7) Familjerelationer och föräldrastrategier

Beskrivs något/några av följande situationer:

relationsproblem ungdom – föräldrar

- avbrutna relationer till föräldrar/vårdnadshavare
- samarbetssvårigheter mellan föräldrar
- samarbetssvårigheter föräldrar - socialtjänst
- olämplig eller inkonsekvent uppfostran
- omsorgsbrist i hemmet
- goda relationer ungdom – föräldrar
- stödjande familjenätverk
- föräldrarna samarbetar kring den unge
- föräldrarna stöttar insatser för den unge
- framgår e

8) Problem/svårigheter hos den unges familjemedlemmar

- framgår ej → **gå till fråga 9**
- inga problem/svårigheter → **gå till fråga 9**
- missbruk kriminalitet våld inom familjen
- relationsproblem mellan vuxna
- ansträngd ekonomi
- socialbidrag
- annat, vad? _____

9) Svårigheter och uppförandeproblem i den unges barndom (före 13 års ålder)

- framgår ej → **gå till fråga 10**
- inga problem/svårigheter → **gå till fråga 10**
- barnet utsatt för övergrepp/
- kränkningar/försummelse i hemmet
- trotsig/bråkig
- aggressiv
- våldsam
- hyperaktiv
- blyg/utanför
- tidiga skolproblem
- annat, vad? _____

DEN UNGES SITUATION

10) Skolgång/ sysselsättning

- grundskola liten studiegrupp/extra stöd
- gymnasium resurs-/sär-/behandlingskola
- saknar daglig sysselsättning
- annan sysselsättning, vad? _____

10.1 Beskrivs något/några av följande förhållanden:

- överårig/gått om fungerande skolsituation
- skolk goda studieresultat
- hoppat av skolan
- mobbad i skolan framgår ej

- svårt att hänga med i studierna
- svagt intresse för studier

11) Psykiska/neuropsykiatriska funktionshinder

- inga kända funktionshinder → **gå till fråga 12**
- uppmärksamhetsstörning (hyperaktivitet, impulsivitet)
- språk- & talstörningar
- läs- & skrivsvårigheter
- lågbegåvad diagnos ADHD
- deprimerad
- annan neuropsykiatrisk diagnos _____
- annat, vad? _____

12) Personlighet/beteenden

Beskrivs ungdomen eller hans/hennes beteende som något/några av följande:

- aggressiv/hotfull lugnt temperament
- våldsam gott självförtroende
- impulsiv/risktagande empatisk förmåga
- självdестruktivitet/suicidförsök uppförandestörning
- annat, vad? _____
- framgår ej

13) Sociala problem (ej kriminalitet)

- framgår ej → **gå till fråga 14**
- inga sociala problem → **gå till fråga 14**
- narkotikamissbruk
- hög alkoholkonsumtion
- har rymt/blivit utkastad hemifrån
- utsatt för brott/misshandel
- annat, vad? _____

14) Skyddande sociala relationer

Beskrivs någon/några av följande skyddande sociala faktorer:

- starkt socialt stöd från föräldrar/familj
- god kontakt med ”viktig vuxen”
- positiv relation till flick-/pojkvän

15) Kamrater och fritid

15.1 Beskrivs den unges kamratrelationer som främst:

- positiva/stödjande
- negativa/destruktiva
- framgår ej

15.2 Stämmer någon/några av följande beskrivningar på den unges fritid/umgänge:

- deltar i vuxenledda aktiviteter
- fritid utan vuxentillsyn
- prosociala intressen

- avvisad av kamrater
- kriminella kamrater
- kamrater som missbrukar
- kommer hem i tid
- ofta ute sent
- framgår ej

15.3 Beskriver föräldrarna att de:

- känner den unges kamrater
- ej känner den unges kamrater
- framgår ej

16) Den unges behandlingsmotivation

- anser sig ej ha behov av insatser/hjälp
- positiv attityd till behandling/hjälpsökande
- känsla för skuld och ansvar
- avvisar aktivt hjälp
- tidigare misslyckade behandlingsinsatser
- framgår ej

KRIMINALITET

17) Aktuellt brott/anledning till yttrande _____

18) Kriminell utveckling

- 18.1 Debutålder: före 12 år 12 – 14 år
 15 – 17 år äldre
 framgår ej
- 18.2 Känt antal brott: 1 2 – 4 5 – 9 10 eller fler
 framgår ej
- 18.3 Kända brottstyper:
snatteri	☐	stöld (ospecificerad)	☐
skadegörelse/klotter	☐	stöld (skola, affär)	☐
olovlig körning	☐	stöld (inbrott, ur bil)	☐
misshandel	☐	våld mot tjänsteman	☐
grov misshandel	☐	narkotikabrott	☐
olaga hot	☐	våldtäkt	☐
rån	☐	tillgrepp av fortskaffningsmedel	☐
annat vad?	☐	_____	
- 18.4 Har den unge begått brott som bedöms vara allvarliga?
 Ja Nej Framgår ej
- 18.5 Är den unge tidigare dömd för brott?
 Ja Nej Framgår ej
 om "ja", antal domar _____

BEDÖMNING

19) Hur har socialsekreteraren bedömt oro för ungdom/risken för återfall i brott?

Riskbedömning för återfall i brott framgår ej

20) Vilka faktorer vägs in i bedömningen?

familjesituation	risk ☐	skydd ☐
skola/sysselsättning	risk ☐	skydd ☐
uppträdande	risk ☐	skydd ☐
kamrater/fritid	risk ☐	skydd ☐
tidigare kriminalitet	☐	
funktionshinder	☐	
missbruk	☐	
annat, vad?	☐	_____

VÅRDPLAN

21) Insatser

inget vårdbehov, ingen insats → **gå till fråga 25**

vårdbehov finns, men ingen insats → **gå till fråga 25**

21.1 Föreslagna insatser:

påverkansprogram	☐	
påverkansprogram + annan insats	☐	
samtal med socialsekreterare	☐	
drogtester	☐	
kontaktperson	☐	
familjebehandling	☐	
strukturerad dagbehandling, vad?	☐	_____
annan öppenvård, vad?	☐	_____
placering: jourhem/familjehem	☐	
HVB	☐	
§ 12	☐	
vård med stöd av LVU	☐	

22) Inställning till vårdplanen

22.1 Den unge är positiv till föreslagen vårdplan? Ja Nej Framgår ej

22.2 Föräldrar är positiva till föreslagen vårdplan? Ja Nej Framgår ej

UPPFÖLJNING, SOCIALREGISTRET

23) Dom

23.1 Vård enligt föreslagen vårdplan? Ja Nej Framgår ej

23.2 Annan påföljd/tilläggsåtgärd? LSU-vård Ungdomstjänst _____ timmar

24) Vård inom socialtjänsten...

påbörjad (år/månad/dag) _____ avslutad (år/månad/dag) _____

fullföljd ej fullföljd pågående

25) Är den unge aktuell hos socialtjänsten idag?

Ja Nej

UPPFÖLJNING, BROTTREGISTER

26) Registerutdrag, november 2007

26.1 Har den unge återrapporterats i misstankeregistret? Ja Nej

om "ja", antal brottsmisstankar _____

datum (år/månad) _____

brottsrubricering _____

26.2 Har den unge återrapporterats i lagföringsregistret? Ja Nej

om "ja", antal domar _____

datum (år/månad) _____

brottsrubricering, huvudbrott _____

FORMULÄRGUIDE

Samtliga yttranden (jml 11 § LuL) som aktualiserats under perioden 050101–060630 skall studeras. Enkäten är indelad i sex avsnitt med frågor på olika teman. I de tre första avsnitten (Bakgrund och familj, Den unges situation och Kriminalitet) finns frågor som speglar kända risk- och skyddsfaktorer vad gäller kriminell utveckling bland ungdomar. Samtliga faktorer kommer inte att finnas beskrivna i alla yttranden. Vissa faktorer kommer troligen att beskrivas i de flesta yttranden, medan andra är betydligt mer sällsynta. Vi har valt att ha med ett stort antal kända risk- och skyddsfaktorer i enkäten för att få en så heltäckande bild av yttrandet och socialsekreterarens beskrivning av den unge som möjligt. De tre sista avsnitten i enkäten behandlar vad socialsekreteraren tagit fasta på i sin bedömning av vårdbehov, valet av ev insatser samt uppföljning av dessa. Vår avsikt är att varje enkät ska kompletteras med uppgifter ur polisens brottsregister för att vi ska kunna få en bild av utfallet av insatserna mätt i andelen ungdomar som återfaller i brott.

Många av de faktorer som efterfrågas i enkäten ger utrymme för olika tolkningar och bedömningar. På de följande sidorna finns exempel på vad som kan rymmas under några av de frågor som finns i enkäten. Om du fastnar på någon fråga och behöver diskutera kan du ta upp din fråga vid nästa seminarietillfälle eller kontakta Anki Olsson via mail eller telefon.

BAKGRUND OCH FAMILJ

6) *6.1 Växelvis boende* – innebär att den unge bor ungefär lika mycket tid hos båda föräldrarna, ex varannan vecka. Om den unge bor mest hos en förälder, men tillbringar ex helger hos den andre kryssas ”ensamstående förälder” eller ”förälder + sambo”.

6.1 Förälder + sambo – kryssas om den unge bor med en biologisk förälder och en annan vuxen som är förälderns sambo/make/maka.

7) *Relationsproblem* – svårigheter i relationen till minst en förälder (bråkar ofta, förstår inte varandra, lyssnar inte på varandra osv).

Avbrutna relationer – den unge har förlorat kontakt med vårdnadshavare som tidigare funnits där, exempelvis pga dödsfall, separation eller allvarlig konflikt.

Samarbetssvårigheter – mellan föräldrar kan beskrivas som dålig kommunikation, oenighet, ej kontakt kring banen osv. Om föräldrar i dagsläget eller tidigare motsatt sig kontakt med socialtjänsten, uteblivit från flera besök, inte delar socialtjänstens oro, inte accepterar eller medverkar i utredning eller insatser kan du kryssa för samarbetssvårigheter.

Olämplig uppfostran – är förekomst av hot och våld från föräldrar, allt för tillåtande uppfostran, oförutsägbara eller nyckfulla regler eller konsekvenser i hemmet osv.

Goda relationer – fungerande relation till minst en förälder.

Familjenätverk – kryssa om det framgår att det finns minst en släkting, vän till familjen eller liknande som är ett stöd/till hjälp/positiv för familjen eller föräldrarna.

Föräldrar samarbetar – om det beskrivs att de är överens, hjälps åt kring den unge, pratar med varandra kring den unge.

Föräldrar stöttar insatser – om det framgår att vårdnadshavare vill ha hjälp kring den unge, är positiv till insatser, ser till att den unge kommer på möten osv.

8) Om det saknas beskrivning av familjens sociala situation, kryssa ”framgår ej”. Om föräldrarna/familjen beskrivs som välfungerande, kryssa ”inga problem”.

9) Om det framgår att familjen haft kontakt med socialtjänsten eller BUP när den unge var yngre (under 13 år), men det saknas beskrivning av anledningen till detta, kryssa ”framgår ej”. Om familjen inte tidigare varit aktuell för utredning eller behandlande kontakter eller den unge beskrivs ha haft en fungerande/god uppväxt, kryssa ”inga problem”.

DEN UNGES SITUATION

10) 10.1 Fungerande skolsituation – den unge trivs i skolan, den unge och föräldrarna är nöjda med skolsituationen, beskriver att det fungerar bra i skolan osv.

Goda studieresultat – godkänt, goda betyg, klarar studierna bra osv.

11) Deprimerad – kryssas om en unge haft/har kontakt med BUP, får behandling och/eller medicinerar med anledning av depression.

Annat – kryssas ex om den unge beskrivs ha allvarliga koncentrationssvårigheter eller andra psykiska/neuropsykiatriska svårigheter som påverkar deras vardag.

12) Aggressiv/hotfull och våldsam – kan framgå i beskrivning av den unge, men även i begångna brott. Flera fall av olaga hot, hot mot tjänsteman, övergrepp i rättssak föranleder kryss i ”aggressiv/hotfull”, liksom upprepade våldsbrott föranleder kryss i ”våldsam”.

Impulsiv/risktagande – om den unge beskrivs vara impulsiv, vild, göra saker som beskrivs vara farliga för honom/henne, inte tänka efter innan han/hon handlar osv.

Uppförandestörning – enligt psykologutredning, bedömning från institution eller liknande.

Lugnt temperament – kryssa om den unge beskrivs som lugn, skötsam eller liknande.

Gott självförtroende – eller god självkänsla, tror på sig själv osv. Fylls inte i om den unge beskrivs ha orealistiska tankar om sig själv eller alltför höga krav på sig själv.

Empatisk förmåga – kryssar du i om det nämns adekvat empatisk förmåga, empati med brottsoffer, förståelse för föräldrars oro eller liknande.

Annat – om socialsekreterare eller psykolog har beskrivit den unges personlighet/beteende på annat sätt (ex ”sunda värderingar”, ”dåligt självförtroende”, ”negativ attityd till vuxna”) kan du citera detta här. Beskrivningar från föräldrar eller andra i den unges nätverk, som inte passar i ovanstående rutor behöver du inte citera här.

13) Om det saknas beskrivning av den unges sociala situation, kryssa ”framgång ej”. Om den unge beskrivs som välfungerande, kryssa ”inga problem”.

Hög alkoholkonsumtion – om ord som ofta, mycket, varje vecka eller varje helg nämns i samband med alkohol. Kryssa även om det framgår att föräldrar eller socialtjänst känner oro kring den unges alkoholvanor.

14) *Starkt socialt stöd* – är beskrivning av att den unge får stöd, hjälp och/eller har nära relationer till föräldrar/familj/släkt. Kan även kryssa om föräldrar/familj/släkt beskrivs engagera sig i den unges fritid på ett positivt sätt.

Viktiga vuxna – är stöd, hjälp och/eller nära relation till vuxen utanför familjen/släkten, exempelvis lärare, granne, fritidsledare osv. Kan även vara en viktig behandlingskontakt.

Positiv relation – kryssa om relation till pojk-/flickvän beskrivs som positiv, stödjande, gott inflytande osv. Kryssa ej om det råder olika uppfattningar eller inte står något om hur relationen bedöms fungera.

15) *15.1 Positiva och negativa kamratrelationer* – välj den ena eller andra om någon av beskrivningarna står tillsammans med ord som främst, mest, umgåss nästan bara med... Eller om texten i yttrandet fokuserar mer på den ena eller andra ”sortens” kamratrelationer.

15.2 Vuxenledda aktiviteter – organiserad fritid med vuxna ledare, exempelvis

sport, scout, kyrkoaktiviteter. Att vara på fritidsgården eller på gym räknas ej som vuxenledd aktivitet.

Fritid utan vuxentillsyn – om den unge mest ”hänger med kompisar” ute, i stan, på skolgården osv.

Prosociala intressen – icke vuxenorganiserade aktiviteter som beskrivs vara positiva, goda för den unge.

Avvisad av kamrater – om den unge beskrivs ha få kamrater, känna sig ensam, retad, mobbad, utanför osv.

16) Positiv attityd/hjälpsökande – om ungdomen tidigare tagit emot och deltagit i insatser på ett positivt sätt, efterfrågar hjälp eller säger sig vara positiv/villig till insatser från samhället (socialtjänst, BUP, annat).

Skuld och ansvar – den unge har uttalat sig i termer av att vilja göra rätt efter brott, är positiv till medling, bedöms vilja ta ansvar för sina handlingar/sitt liv på ett realistiskt sätt osv.

Avvisar aktivt hjälp – om den unge vägrar delta i utredning, avvisar eller vägrar delta i insatser.

Tidigare misslyckanden – tidigare behandlingsinsatser har avbrutits eller missköts av den unge, ej gett resultat.

KRIMINALITET

18) 18.1 Debutålder – enligt den unges egen uppgift eller den första uppgift socialtjänsten har om den unge i samband med brott. Om det framgår årtal i yttrandet får du själv räkna ut debutålder. Om det inte framgår när den unge brottsdebute-
rade/socialtjänstens första kännedom om brott kryssas ”framgår ej”.

18.2 Antal brott – ej enbart dömda brott. Räkna även misstänkta brott (antal brottsrubriceringar, dvs kan vara flera brott vid ett tillfälle) före 15 år och misstänkta i dagsläget inklusive aktuellt brott. Endast uppgifter som framkommer i yttrandet.

18.3 Brotstyper – notera de brottsrubriceringar som förekommer i yttrandet.

18.4 Allvarliga brott – kryssa ”ja” om det framgår att den unge begått inbrott/tillgreppsbrott, rån, brott som betecknas som grova. Kryssa även ”ja” om socialsekreterare bedömt ett brott som ”allvarligt” eller ”grovt”.

BEDÖMNING

19) Citera kortfattat bedömningen av risken för negativ utveckling hos den unge, ex ”oro för ungdom”, ”ej oro för ungdom”. Om en riskbedömning för återfall i brott gjorts citera även denna kort, ex ”uppenbar risk”, ”liten risk” osv. Om soc. sekr inte gjort någon uttalad bedömning av risk för återfall i brott, kryssa ”framgår ej”-rutan.

20) *Annat* – kan t ex vara ”bristande respekt för normer och regler” eller annat som socialsekreteraren tar fasta på och som inte ryms inom ovanstående beskrivningar.

21) *Vårdbehov, men ingen insats* – kryssas när socialsekreteraren bedömer att det finns ett vårdbehov, men inte anser att socialtjänstens insatser är tillräckliga eller möjliga att genomföra, ex om den unge inte bedöms motiverad att delta i öppenvård och kriterier för LVU ej är uppfyllda.

21.1 Du kan kryssa flera alternativ om den unge föreslås flera insatser.

Påverkansprogram + annan insats – kryssa denna ruta och övriga rutor som stämmer in på den/de andra insatsen/insatserna.

Annan öppenvård – kan ex vara utredning, uppföljning, missbruksutredning, behandlingskontakt med beroendemottagning... Ange vad som avses.

UPPFÖLJNING

Under denna rubrik blir du tvungen att ta in uppgifter som inte framgår av själva yttrandet. Uppgifterna finns förhoppningsvis lättillgängligt journalförda i ert datasystem. Frågorna är viktiga för att vi ska kunna se om och hur föreslagna insatser genomförs, men om du inte finner svar på fråga **23** och **24** i datasystemet får du lov att hoppa över dem, du ska inte behöva gå igenom den unges pappersakt.

INTERVJUGUIDE, BEHANDLARE

- Hur många arbetar med programmet, vilken utbildningsbakgrund har ni, krävs speciell utbildning/kompetens för att hålla i programmet?
- Hur arbetar ni (mer konkret) med programmet och de olika teman som ingår? Vem styr vad ni gör/pratar om under programmet? Vad upplever ni att ungdomar tycker känns viktigt att prata om under programmet?
- Individanpassas programmet (helt eller delvis) eller ges samma program för alla deltagare? Om individanpassning görs, vad sker detta utifrån?
 - ex typ av brott, missbruk, social situation, annat...
- Vad är syftet med samtalsserien ni förmedlar?
- Vad tycker ni om programmet som påföljd för unga som begått brott?
- Vilka faktorer tänker ni påverkar ungdomskriminalitet? Vilka faktorer kan påverkas genom programmet? Vilka teorier och eller metoder baserar ni ert arbete på?
- Har genusperspektiv någon betydelse för programmet? Hur tänker ni kring flickors respektive pojkars vårdbehov? Hur klarar ni att tillgodose dessa behov inom programmet? Har behandlingsinnehållet utformats för att tillgodose olika behov hos tjejer och killar?
- Vilka ungdomar deltar i ert program?
- Vilka ungdomar anser ni kan ha mest nytta av att delta i programmet?
- Vilka ungdomar lämpar sig insatsen inte för?
- Vilka skillnader upplever ni att programmet gör för den unge?
- Hur upplever ni att programmet kan vara till hjälp för den unge? Vad tror ni det är som är verksamt i programmet?
- Hur tror ni att programmet kan leda till att den unge inte begår nya brott?
- Vilka framgångsfaktorer respektive svårigheter ser ni kring påverkansprogram för unga som begått brott?
- Skulle ni vilja förändra/förbättra programmet på något sätt? Hur skulle dessa förändringar göra insatsen bättre?
- Är det något ni skulle vilja tillägga?

INFORMATION OCH SAMTYCKE INFÖR INTERVJU

Projektet: FoU-Nordväst är en forsknings- och utvecklingsenhet som arbetar med att undersöka hur socialtjänsten kan vara till hjälp för människor. Vi arbetar nu med ett projekt tillsammans med 5 kommuner, bl a Sollentuna. Projektets mål är att **förbättra socialtjänstens arbete med ungdomar som blivit dömda för brott**. Då är det viktigt att ta reda på vad ungdomar själva tycker - Har socialtjänsten varit till hjälp på något sätt? Kan socialtjänsten göra något för att förbättra sitt arbete? För att få svar på dessa frågor vill vi **intervjua några ungdomar som gått Brottssamtal**.

Intervju: Under intervjun får du bl a frågor om din bakgrund, om brottet du blev dömd för, dina förväntningar på Brottssamtalen, hur programmet gick till och vad du själv tycker.

- Att delta är **helt frivilligt**. Om du vill tacka nej till intervju behöver du inte ge någon förklaring till detta.
- **Du kan när som helst välja att avbryta intervjun.**
- **Allt du säger vid intervjun behandlas anonymt.**
- Helst vill vi att intervjun spelas in på band. **Du kan säga nej till att samtalet spelas in.** Bandupptagningen är stöd för forskarens minne och kommer inte att spelas upp för någon annan. Ljudband och utskrifter av intervjun förvaras i ett låst dokumentaskåp och förstörs när undersökningen är klar.

Forskningsrapport: Resultaten av studien kommer i en rapport under hösten 2007. Det som framkommer i intervjuer kommer att redovisas på gruppnivå eller i citat där vi ändrat ditt namn och din ålder, så att **ingen enskild persons svar ska kunna identifieras**. Du får möjlighet att själv **läsa texten för godkännande** innan tryckning.

SAMTYCKE

Jag har tagit del av informationen ovan och vill delta i intervju:

Namn (Ungdom)

Datum

Jag har tagit del av informationen ovan och godkänner att min son/dotter deltar i intervju:

Namn (Vårdnadshavare)

Datum

INTERVJUGUIDE - UNGDOMAR

BAKGRUND

Kan du berätta något om din bakgrund

- familj, skola, ev svårigheter och/eller sociala problem
- tidigare kontakter med socialtjänsten
- brott

AKTUELLT BROTT

Vad var det för brott du blev dömd för?

Kan du berätta något om det? Minns du hur du själv tänkte om det brott du misstänktes för? Hur reagerade dina föräldrar på brottet du misstänktes för? Fick du andra reaktioner från personer i din omgivning?

SOCIALTJÄNSTENS UTREDNING/BEDÖMNING

Hur gick utredningen vid socialtjänsten gick till?

Hur många gånger träffade du socialsekreterare? Var någon med dig på möten, vem? Hur upplevde du utredningen?

Vad var socialsekreterarens bedömning?

Hur kom han/hon fram till att KVP (Konsekvensprogrammet) var rätt insats? Föreslogs flera/andra insatser? Vad tyckte du om vårdplanen som föreslogs till rätten? Vad tyckte dina föräldrar?

UTGÅNGSLÄGET

Kan du (kort) beskriva din situation som den såg ut när du blev dömd till KVP

Vad uppfattade du själv var det huvudsakliga problemet?

Vad var dina förväntningar när du påbörjade KVP?

Innan du började KVP ville du då ha någon hjälp?

Kunde du i början av programmet tala om vad du ville eller behövde ha hjälp med? Om inte, när visste du vad du ville eller behövde ha hjälp med?

RESULTATET

Så här i efterhand, tycker du att det blev det någon skillnad för dig efter att du gått igenom programmet?

På vad sätt har det förändrats?

– relationer, skolgång, fritid, hälsa, välbefinnande, se nya möjligheter, kriminalitet. Vad tycker du är det tydligaste tecknet på att du har förändrats?

Tänkte du annorlunda på dina problem/behov efter programmet jämfört med hur du tänkte innan KVP?

Hur?

Fick du den hjälp du ville ha genom KVP?

Var det något du ville ha hjälp med men inte fick – varför tror du att det blev så?

Var det något du inte ville/behövde ha hjälp med som du ändå fick?

Vad hade hänt, tror du, om du inte fått gå KVP?

INSATSEN

Du är alltså ganska (både) nöjd/missnöjd med "resultatet" av KVP – låt oss gå tillbaka och prata om vad det var för slags program du fick egentligen...

Vad bestod KVP av? (ex samtal, rådgivning, konkret hjälp...)

Hur gick programmet till?

- hur många träffar?
- hur ofta?
- vilka teman togs upp?
- hur behandlades olika teman (ex samtal, övningar, hemläxor, studiebesök)?
- vem styrde vad som togs upp – behandlaren, du själv, båda?
- vilka var med vid träffarna, vid vilka teman, hur var föräldrars/andras roll?

Kände du att behandlaren lyssnade på dig, brydde sig om vad du sa, att du fick gehör för dina önskemål?

Vad gjorde han/hon som fick dig att känna det? Lyssnade du på vad behandlaren sa, fick hon/han gehör för det han/hon sa till dig? Hur visade du det?

Kände du tillit till behandlaren?

När började du känna det? Hur visade du det? Har tilliten haft betydelse, i så fall på vilket sätt?

Hur tycker du att behandlaren var mot/bemötte dig?

– ex som medmänniska, tjänsteman, kompis, rådgivare etc

Har bemötande haft någon betydelse, i så fall vilken?

Kan du ange något särskilt som du uppskattade i KVP?

Kan du ange något som du är missnöjd med i kontakten?

Hur tycker du att det skulle ha varit istället?

ANDRA KONTAKTER OCH VIKTIGA PERSONER

Hade du under den här tiden några andra kontakter med socialtjänsten?

Vilka var viktiga och på vilket sätt?

Hade du under den här tiden några myndighetskontakter utanför socialtjänsten?

Vilka var viktiga och på vilket sätt?

Vilka personer i ditt privatliv har varit viktiga för att du skulle få hjälp?

På vilket sätt har de varit viktiga för dig?

Vad var din egen insats för att reda ut situationen?

Vilka ansträngningar krävdes av dig? Förstod du vad som krävdes? Var du beredd på hur det skulle vara? Vad betydde din egen vilja?

VÄNDPUNKT

Är det någon/några händelser i KVP eller annanstans som varit särskilt betydelsefulla för att din situation skulle förändras?

Bedömer du att KVP haft någon avgörande betydelse för din förändring, i så fall hur? Bedömer du att det finns andra saker som haft betydelse, i så fall hur? Vilken betydelse har dina egna ansträngningar haft?

UPPFÖLJNING

Hur ser din livssituation ut idag?

- familjerelationer, skola/jobb, ev svårigheter och/eller sociala problem
- har du kontakt med socialtjänsten idag?
- brott?

Vad anser du har varit avgörande/påverkat att du avstått från fortsatt kriminalitet?

Finns det något du vill tillägga utöver det vi har pratat om?

Tidigare utgivna FoU-rapporter

- FoU-Rapport 2002:1 Kartläggning av den sociala barnavården i sju av Stockholms nordvästra kommuner
- FoU-Rapport 2002:2 Vad är verksamt i handledning?
- en kvalitativ undersökning
- Forskningsrapport nr 2003:1 Hellre brödlös än rådlös
Ekonomisk rådgivning som metod i socialt arbete
- FoU-Rapport 2003:1 ”...vi har ju ändå barn ihop...”
- separerade pappors röster om svårigheter med gemensamt föräldraskap
- FoU-Rapport 2003:2 Familjeliv som yrkesliv
En enkätstudie av familjehemmen i Solna stad
- FoU-Rapport 2004:1 En inblick i familjens vardag?
Om intensiva barnavårdsutredningar
- FoU-Rapport 2004:2 Flyktingar i Nordväst
- FoU-Rapport 2004:3 Adrian
Arbete med unga vuxna missbrukare i öppenvård
- FoU-Rapport 2005:1 Händelser i det tysta
Utvärdering av en öppenvårdsverksamhet för missbrukare
- FoU-Forskningsrapport 2006:1 Med andra ögon
- brukarens syn på familjebehandling
- FoU-Forskningsrapport 2006:2 Marte Meo
- en hållbar intervention?
- FoU-Forskningsrapport 2006:3 Tid för arbete
En tidsgeografisk studie av socialsekreterares arbete med barnavårdsutredningar
- FoU-Forskningsrapport 2006:4 I skuggan av Fadime
och socialsekreterares arbete med hedersvåld
- FoU-Rapport 2006:3 Små barn i familjehem och deras läsvanor
- FoU-Rapport 2006:4 Av egen kraft
Invandrade kvinnors berättelser om inträdet i det svenska
- FoU-Forskningsrapport 2007:1 Socialekonomi – en väg mot förändring?
Utvärdering av Dataverkstaden Väntorp.
- ett ESF Växtkraft Mål 3-projekt

Vägen till förändring?

En studie av socialtjänstens arbete med ungdomar som begår brott

I denna forskningsrapport belyses socialtjänstens arbete med ungdomar som begår brott. Fem kommuner i nordvästra Stockholms län deltar i studien - Ekerö, Järfälla, Sollentuna, Solna och Upplands Väsby.

I studien kartläggs socialtjänstens yttranden (11§ LUL) kring ungdomar som misstänks för brott - hur beskrivs ungdomarna och deras sociala situation, hur bedöms deras behov av vård och vilka insatser föreslås? I studien har speciellt fokus lagts vid en av socialtjänstens insatser för unga lagöverträdare - så kallade påverkansprogram.

Kan socialtjänstens insatser vara en del av vägen till förändring för ungdomar som begår brott?

ISBN 978-91-89681-18-7

ISSN 1651-7830

Forsknings- och utvecklingsenheten för socialtjänstens individ- och familjeomsorg i nordvästra Stockholm

e-post: fou-nordvast@sollentuna.se